

KUBBEALTI
AKADEMİ
Mecmuası

KUBBEALTI AKADEMİ

Mecmuası

Sayı 181
Yıl 46/1
Ocak 2017

Üç ayda bir yayımlanır.
Yerel Süreli

Kubbealtı İktisâdî İşletmesi adına sâhibi
İdris Alhanlıoğlu
Yazı işleri müdürü
İpek Dağlıoğlu
Yayın danışmanları
Prof. Dr. Mustafa Fayda
Prof. Dr. Mustafa Tahralı
Prof. Dr. Kâzım Yetiş
Dr. İ. Aydın Yüksel

Dergi Tasarımı Kapak Tasarımı
Kubbealtı Muhammed Nur Anbarlı
Kapak Uygulama
Melik Uyar

info@kubbealti.org.tr
www.kubbealti.org.tr
Kubbealtı İktisâdî İşletmesi
Peykhane Sokağı No.3
34126 Çemberlitaş-İstanbul
Tel: 212 516 23 56-518 92 09
Faks: 212 638 02 72

Abone bedeli
Yurtiçi: 30.- TL.
Kurumlar: 30.- TL.
Yurtdışı: 30.- USD, 25 euro

Banka hesap no:
Vakıflar Bankası, Beyazıt Şubesi
00158007260409914
Garanti Bankası, Çemberlitaş Şubesi
TR54 0006 2000 0440 0006 298709
Posta Çeki No. 337056

Baskı Arı Matbaası 31 900
Davutpaşa Cad. 81/39 Topkapı/İstanbul
Tel: 212 565 25 99

Mecmuamızdaki yazılar kaynak
gösterilerek iktibas edilebilir.

İçindekiler

- 7 Sâmiha Ayverdi'den Bir Mektup
Sâmiha Ayverdi
- 10 Ayşe Sultan
Ahmet Yakupoğlu
- 15 Tanzîmattan Sonra Türk Şiirinde Değişme ve
Yenileşmeler
Prof. Dr. Abdullah Uçman
- 30 Bir Mübârek Zevk-i Selim Sâhibinin Ardından: Ahmet
Yakupoğlu'nu Anarken
Prof. Dr. Ahmet Güner Sayar
- 36 Afife Jâle ve Çalıkuşu Yazarının Gözyaşları
Hicran Göze
- 40 Dinçer Dalkılıç...
Özcan Ergiydiren
- 43 Tarîkatlerin Para ile İmtihânı
Prof. Dr. Mehmet Demirci
- 52 Kulalı Mustafa Nüzûlî'nin Hz. Ali Methiyesi
Serpil Akgül
- 64 Fevzi Samuk'a...
Prof. Dr. Necâti Ağıraltıoğlu
- 65 Küçük Dev Adam: Erdoğan Öztürk
İdris Alhanlıoğlu
- 68 Necip Fâzıl'ın Gölgesi
Dursun Gürlek
- 74 Anadolu Selçuklu Dünyâsında Cam Sanatı
Umut Çelik
- 78 Ömer Fâruk Akün Hoca ile Röportaj-3
Zeynep Uluant
- 82 Aysel Yüksel ile Mülâkat
Dr. Fâtiha Erbaş

Değerli Kubbealtı Dostları

Bu sayımızla 45. yılımızı da tamamlamış bulunuyoruz.

2016 Yılı vakfımızın faâliyetleri bakımından oldukça yoğun geçti. Bu yıl içinde mevcut faâliyetlerimize ek olarak, Hat ve Kitâbe kültürü, Farsça ve Osmanlı Arşiv Belgeleri okuma kursları da ilâve oldu. Tez sunumu programlarına ilgi artarak devam etti.

2016 yılının son çeyreğinde yeni kitaplarımızı sizlerle ve kültür muhitleri ile buluşturduk. Bu eserlerden ilki Sâmiha Uluant Ataman'ın yayına hazırladığı Sofi Huri, Safiye Erol ve Nezihe Araz ile Sâmiha Ayverdi'nin mektuplarını hâvî Mektuplar 5. Eserde mektupların yanı sıra Sâmiha Uluant Ataman'ın son derece muhtevâlî takdim ve araştırması bulunuyor. İkinci eser Sâmiha Ayverdi ile Kemal Aren arasındaki mektuplaşmalardan meydana gelmiş olan Mektuplar 6. Eserde bir ana – oğul sıcaklığı ve dostluğu içinde Sâmiha Ayverdi'nin genç bir tıbbiyeli olarak tanıştığı Kemal Aren'in hayâtının her safhasında şefkatli yakın alâkasını görüyoruz. Üçüncü eseri Rusyada Üç Esâret Yılı ise Sâmiha Ayverdi'nin tavsiyesi üzerine Rahmetli Ergun Göze'nin babası Ahmed Göze'nin Sibiryâ'daki esâret yıllarını kaleme aldığı hâtırası. Dördüncü eser: Zamânımızın en güçlü erkek sesi ve beyefendi insan Münip Utandı'nın hâtırası. Dr. Fâtiş Erbaş'ın altı aylık bir çalışma sonunda yayına hazırladığı eserde Münip Utandı'nın büyük bir tevâzu ile naklettiği hâtıralarını, tanıdıklarını ve çevresini anlatılıyor. Beşinci eser: Celil Altınbilek'in Memleket Sevdâsı. İyi bir araştırmacı ve kültür adamı olan Celil Altınbilek, kitabını târihî ve kültürel konularda geniş kaynaklara dayalı araştırmalardan meydana getirmiş.

2017 yılında mevcut kurslarımıza ilâve olarak Prof. (h.c) Uğur Derman ve Dr. Aydın Yüksel tarafından verilecek olan Hat ve Kitâbe Kültürü kursumuzu yeniden açacağız. Ayrıca Türk Mûsikisinin en eski kaynakları olan “Edvar” derslerini başlatacağız. Hocamız İranlı Muhammed Hüseyinî konunun sayılı uzmanlarından biri. Prof. Dr. Baha Tanman’ın “İstanbul Tekkeleri” Seminerleri ile Prof. Dr. Kenan Gürsoy, Doç. Dr. Fulya Bayraktar ve Doç. Dr. Levent Bayraktar’ın birlikte vereceği “İnsan ve Değerleri” Seminerleri 2017 yılı içinde icrâ edilecek bir başka faâliyetimiz. Önceden kayıt yaptırmayı unutmayın.

Üsküdar Milli Eğitim Müdürlüğünün 2016-2017 ders yılında başlatmış olduğu “Eğitimde Öncü Şahsiyetler” projesi çerçevesinde 10 Anadolu Lisesinde Sâmiha Ayverdi’nin tanıtılması için Prof. Dr. Mustafa Fayda, Prof. Dr. Kâzım Yetiş, Özcan Ergiydiren, Zeynep Uluant ve Doç. Dr. Murat Aşıcı tarafından konferanslar verildi. Liselerde Sâmiha Ayverdi’nin bu şekilde tanıtılmasından mutluluk duyuyoruz.

2016 yılı içerisinde vakfımızın yakınlarından Hakk’a yürüyen dostlarımızdan bâzılarını burada zikretmek isteriz. Vakfımızın eski müdürlerinden zarif, çelebi ve beyefendi insan Dr. Erdoğan Öztürk, Kütahyalı ressam Ahmet Yakupoğlu, Prof. Dr. Fevzi Samuk ve Dinçer Dalkılıç. Kendilerine Allah’tan rahmet dileriz.

Aziz dostlar 45 yıldan beri yayın hayatımızı sizin desteğinizle devam ettirmekteyiz. Aboneliklerinizi yenileyerek ve dostlarımızı abone ederek desteklerinizi sürdürmenizi bekliyoruz. Gelecek zamanlarda buluşmak dileğiyle yeni yılda Allah’tan yurdumuz, milletimiz ve hepimiz için esenlik niyaz ederiz. ■

Sâmiha Ayverdi'den Bir Mektup¹

Îran'ı, Şâh'ı ile berâber Amerika yıktı. Bugün de sıra bize gelmiş görünüyor. Zîra batı da Rusya da Amerika ve İsrâil de Türk'ün millî ve mânevî bütünlüğünün bilenip keskin bir kılıç gibi bir ve berâber olmasına şiddetle karşı. 5-10 sene içinde hem nüfûsu 100 milyon bulacak, hem de millî şuuruna sâhip olacak bir Türkiye onları dehşete düşürmez mi?

Asırlardır bu seviyeyi bulmamıza engel olmak için periyodik tahriklerle Türk halkını ayaklandırıp memleketi bölük bölük ettikleri nasıl inkâr olunur? “Patrona”lara ve “Kabakçı”lara gitmeden, yakın târihin fâciaları buna şâhit değil mi?

Aynı kaynaklardan beslenen anarşi ve taassup mihrakları olarak CHP ve Millî Selâmet Partisi'nin bâzı mensuplarının, mel'ânet ve nifak dolaplarını döndürten iç ve dış kaynaklı hâmîleri tarafından istikballerinin sigortalanmış olduğunu bilmeyen var mı?

Memlekette komünizme karşı durmuş ve canını kanını fedâ etmiş MHP mensuplarının câniler gibi tutuklanmış olmaları içerdeki ve dışarıdaki komünistlerin keyfine keyif katarken milliyetçiliğe indirilen bu sillenin Amerika tarafından nice zamandır tasarlanıp sahneye konmak istenen bir oyun olduğu şüphe götürmez bir hakîkattir.

Şu da bir başka gerçek ki, ömür boyu hapis cezâsı vermek ve-

¹ Ahmet Kabaklı ile yapılan bir sohbet esnâsında, o devrin başbakanı Bülent Ulusu'ya iletmek üzere kaleme alınan ve gönderilip gönderilmediği belli olmayan bir mektup.

ya îdam etmek anarşistleri bir müddet için sindirir. Nitekim “Bizim Radyo” Türkiye’deki anarşistleri îkaz etmekte ve boş yere kırılmaları için herhangi bir hareket yapmadan beklemeye, münferit faaliyetlere kat’î olarak teşebbüs etmemeye ve verilecek tâlimâta göre topluca eyleme geçmeye çağırmaktadır. Bu emir üzerinedir ki, sol anarşistler faaliyetlerini büyük ölçüde durdurmuşlar ve yeni emirlere göre hareket etmek üzere gizlenmişlerdir. Esâsen bu kaldırım cânîlerini ortadan kaldırmak da, asıl suçluları temizlemek değildir.

Asıl suçlu dediğimiz, fikir hiyânetini tezgâhlayan sol matbuat, üniversite ve okulları ele geçiren komünist profesör ve öğretmenler, bunları himâye eden anayasal kuruluşlar ve parlamenterlerdir. Bu fikir hiyânetine son verilmedikçe, memleketin dörtte biri hapis-hâne hâline gelse de gene anarşiye çâre bulunmaz.

Onları bu hiyânet çizgisine çekip getiren Türk Maarifi’nin bidâyetten beri devam eden sola angaje olup millî değerlere sırt çeviren politikasıdır. Bu sebeple önce, “Maârif” baştan ayağa düzeltilmelidir.

Türk milleti asırlardır “ilericilik” adı altında yıkıcı ve bölücü gözbağcılarının çomaklarıyla oradan oraya savrulmuştur.

Îtiraf etmesi güç olmakla berâber, bugün şehirli, kasabalı ve köylü olarak maalesef memlekette büyük kitlenin fikir seviyesi alabildiğine düşüktür.

Aydın denen zümreyi garb kendi ağı içine kısıtarak can damarlarını kurutmuş, millî ve mânevî değerlerinden boşaltmış, geçmişine, diline, dînine yabancı, hattâ düşman bir zümre hâline getirmiştir.

Bu ifrâtın tepkisi olarak da işte saf ve aksiyoncu îmânın yapıcı şahlanışını etraflarında bulamayan kütleler, kendilerini îman karaborsacılarının ağına kaptırmışlardır. Böylece de ortada Millî Selâmet

Partisi'nin mâneviyat spekülâtörleri boy göstermiş ve İslâm dînini bir ticâret, menfaat ve şöhrat malzemesi hâline getirerek taassup silâhına sarılmışlardır.

Rakîbinden intikam için sûret-i Hak'tan görünerek savaş stratejisini değiştiren, böylece binlerce şehit verdirerek hezîmete sebep olan habîs ruhluların hikâyeleri ne yazık ki târihte az değildir. Ancak bu iblis tıynetliler, kaçmakta olan hırsız gibi, kendilerini kovalayanlarla berâber "Tutun! Hırsız var!" diye bağırarak tâkipçilerini şaşır-tan ve yakalanmaktan kurtulan kimselere benzer.

Bugün de bu zümre aynı metodlarla çalışarak, gerçekte memleket düşmanı olan bölücü ve komünistlerin serbest bırakılmasını temin etmişlerdir. Ecevit'i kâfi derecede "solcu" bulmayıp muhtıra veren 31 kişi, DİSK'in Taksim mitinginde kızıl bayraklar altında yürüyen 26 CHP milletvekili, Turhan Feyzioğlu'nu "Ne mutlu Türk'üm diyene" dediği için Meclis'te dövenler, dîni siyâsete âlet edenler serbestken komünizme karşı durarak binlerce şehit veren milliyetçiler şimdi, ne yazık ki, çok ağır bir itham ile mevkûfturlar.

NETİCE:

Millî Güvenlik Konseyi'nin ilk beyanları ile şimdiki tutumu arasında çok fark vardır, bu hareket, yaraya neşter vurmaktan uzaklaşarak, Türkiye'de teşekkül eden milliyetçiler zümresine bir darbe olmak yoluna girmiştir. Bu hususta akli eren, sözü geçen her şahsın ve teşekkülün Millî Güvenlik Konseyi mensuplarını îkaz etmesi ve doğru yolu göstermesi gerekir.

Aydınlar Ocağı, Ticâret ve Sanâyi Odaları Birliği, MES, TİSK vs. teşekküller bu hususta harekete geçirilmelidirler. Zîra bu tersine gidiş ne devletin, ne de milletin hayrına olacaktır. ■

Ayşe Sultan¹

Ahmet Yakupoğlu

İstanbul'un beş yüzüncü fetih yılı, 29 Mayıs akşamı seçkin ve fakat mahdud zevâtın, Ayşe Sultan'ın² etrâfında, hattâ onun şerefine yapılacak toplantı için günlerce evvelinden telefon konuşmaları başladı. Süheyl Bey³ ısrarla istemiyordu. Nihâyet o gün tekrar telefon geldi, konuştular... Benim için izin ister yâhut haber verir yollu söz açtı. Talebesi olduğumu, misâfir bulunduğumu söyledi. Çünkü bu değişik toplantıydı.

O gece İstanbul târihî günlerinden birini yaşıyordu. Akşamdan sonra üçümüz evden çıktık. Köprüden bir taksiyle Harbiye'de bir apartmanın kapısını çaldık. Hüsniye hanımın apartmanı. Bu arada ben arka cebimden çıkardığım bir mendille ayakkabılarımızın tozunu aldım. Hocamın bundan duyduğu memnuniyeti anlatamam.

O gece için Fetih Derneği'nin verdiği balo toplantısına dâvetli idim. Fakat bu müstesnâ günün hâtırası benim için hayâtımın unutulmaz demleri meyânında yâd edilmesi mukaddermiş.

Toplantıda isimlerini unutmadığım ve kendilerini şöyle böyle tanıdığım kimselerden İsmail Hâmi Dânişmend⁴ ve hanımı Hüsniye

¹ 2 Ekim 2016 günü vefât eden ressam, müzehhip ve neyzen Ahmet Yakupoğlu'nun 2015 yılında vakfımıza gelen yazılarından biri. Bu vesîleyle Ahmet Yakupoğlu'nu tekrar rahmetle anıyoruz.

² Ayşe Sultan, 1887-1960, Sultan II. Abdülhamid Han'ın Müşfika Kadınefendi'den olan kızı

³ Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, 1898-1986, Doktor, tıp târihçisi, müzehhip

⁴ İsmâil Hâmi Dânişmend, 1899-1967, Târihçi ve Türk dili araştırmacısı

Hanım, Ali Fuat Başgil⁵, Atsız⁶ vardı. Daha tanımadığım bir iki Bey ve hanımı vardı. Ben emsal bir de genç vardı ki onu daha sonraları düşünüp çıkaramadım; Yılmaz Öztuna⁷ mı idi? Çünkü beni İleri Türk Mûsikisî Konservatuarına çağırmıştı. Salonun bir kenarına “Fâtih köşesi” yapmışlardı. Orada bir de piyano vardı. Benim oradaki vaziyetim bir kenardan âlemi temâşa idi ve dinliyordum. Yemek yenildi. Bu, sohbetli ve uzunca sürdü. Konuşmalar ilmî, târihî musâhabe idi. Osmanlı devrine temas edildiği oluyordu. Ayşe Sultan’ı ilk defa görüyordum. Profilinin nasıl da Bellini Fâtih’ine benzediği dudak ve kaşların, gözlerdeki ifâdenin o portreyi hatırlattığına dikkat ediyordum. Ondan sonra daha birkaç kereler görüştük, bu kanaatim değişmedi.

Sohbet sırası Sultan Üçüncü Selim Han’a gelince bizim neye de sıra geldi. Dört hâne Yusuf Paşa’nın⁸ segâhını üfledim. Tesir kat’i oldu, hava değişti. Öyle zannediyorum ki bu türlü bir mecliste böyle bir mûsikî uzun zamanlardır kaybolmuş olmalıydı. Uzun konuşmalarda hepsi kendi kariyerinde ve yolunda mevzûlardan bahis açıyor, Süheyl Bey tasavvufî cevaplarla iştirak ediyordu.

Anadolu’dan yeni gitmiştim. İçinde bulunduğum meclis Türkiye’nin kalburüstü insanlarının bir toplantısıydı. Nasıl bir âleme göçtüğümü o anda ihâta etmekten âcizdim. Saat 24’te hâzırın ayağa kalktığı zaman hayretlerde kaldım; Ayşe Sultan piyanonun başına geçti. O gün için bestelediği Fâtih Marşı’nı çalmaya başladı. Nasıl bir merâsimdi? Koca koca adamlar saygıyla ayakta dinliyorlardı. Sanki İstiklâl Marşı çalınıyordu.

⁵ Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil, 1893-1967, Hukuk âlimi, siyâsetçi

⁶ Nihâl Adsız, 1905-1975, Târihçi, eğitimci, şâir

⁷ Yılmaz Öztuna, 1930-2012, Târihçi, yazar, siyâset ve fikir adamı

⁸ Yusuf Paşa, 1821-1864, Bestekâr ve neyzen

Mevzûnun ulvîliği ve meclisin yüceliği, sonra sonra anlattığım yerlerde ancak idrakime yerleşmişti. O Sultan'ın o mûsıkîsi gönülleri teshir etti. Alkışladılar. Hüsniye Hanım, ev sâhibesi, hizmet ediyor, Şeyh Gâlip'ten⁹ Beyitler okuyordu. Atsız bizleri hep Orta Asya'dan getiriyordu. İsmail Hâmi Bey Ayşe Sultan'ı cedd-i âlîlerine benzetiyordu.

Nihâyet sıra gene bana geldi; Sultan, münhasıran benden parçalar istedi; "Ceddim Üçüncü Selim'den bir şeyler dinlemek isterim" dedi. Şehnaz şarkıyı hatırlıyordum. Onu gösterdim. Dede Efendi'den, zamânından başka şeyler takdim ettim.

Dağılmaya yakın bir sükûnet hâsıl oldu. O arada İsmâil Hâmi Dânişmend'in konuşmayı kapayan ve tamâmen Süheyl Beyin âilesinin -çocuklarına beni de dâhil ederek- saâdeti için yaptığı duâsı ile gece sona erdi. Süheyl Bey hâzırûnu ertesi gün Enstitü'deki sergiye dâvet etti.

Filvâki 30 Mayıs günü sergiye geldiler. Teşhir edilen eserler Fâtih devrine âit hazırlanmış tezyînat, minyatür, yazı, tezhip; bu arada benim de hazırladıklarımın bir miktar resimdi. Ayşe Sultan'a resimler hakkında îzâhat veriyordum. Domaniç'in resmini görünce durakladı. "Bundan bir tâne kopya rica edeyim. Benim ecdâdımın ilk vatani" dedi. Derhal ve sevinçle vâdettim. Süheyl Beyin o gün misâfirler için hazırlattığı, Fâtih'in en çok sevdiği yemek olarak peynirli pide ile nardenk şerbeti ikram edildi. Pide çok ustalıklı yapılmıştı... Şerbet, hayâtımda görmediğim nefâsette bir şeydi. Târihî günlerin kendine mahsus dört başı mâmur güzellikleri oluyor.

Şimdi bu minval üzerine uzun bir zaman geçti. Ben Kütahya'da vazifeliydim. Araya zatülcenb girdi. Memuriyet İstanbul'a

⁹ Şeyh Gâlip, 1757-1799, Divan şâiri, Mevlevî şeyhi

nakloldu. İntikal uzun sürdü. 953'ten 55 veya 56'lara kadar Sultan'la karşılaşmadık.

Bir salı, Topkapı Sarayı'nın Enderun Dershânesi'nde nihâyet karşılaştık. Yanında ezilip büzülerek oturduğumu, vâdimi unutmadığımı, fakat bir türlü muvaffak olamadığımı söylediğimi iyi hatırlıyorum. "Ahmet Bey, dedi beis yok, hatırdan çıkarmadınız ya." Sesin tonundaki sözlerin edâsındaki letâfet ve bunları söylerken yüzünün ifâdesindeki asil mânâyı târif edebilmem imkânsızdır. Hayatta benzerine rastlamadığım yaratılışa insanlardandı.

Kendilerini hatırdan çıkarmamın imkânı olmadığını, devrinin süvâri zaptiyesi olup, "cennetmekân" demeden Sultan Hamid'i ağzına almayan bir babanın evlâdı olduğumu, böyle küçük yaşta terbiye aldığımızı söyleyerek sözlerime devam ettim. Bu konuşmam onu çok içlendirdi. Metindi, üzerinden "Sultanlık" bir an eksik olmuyordu. Bunca zaman geçtiği halde isimle hitap etmesine hâlâ şaşarım.

52'de hânedânın nisâ tarafına af çıkınca İstanbul'a gelmiş. Herhalde bu meyanda Topkapı Sarayı'nda mı görüştüler, bilmiyorum. Süheyl Bey evine dâvet etmiş. Dostlardan Feyhaman Beye¹⁰ haber vermiş. Feyhaman Hoca Şerif Muhittin Beylerle¹¹ çok iyi görüşürmüş. Onlar bu dâveti işitince pek arzu etmiş. Safiye Ayla ile kalkıp o da gelmiş. O gün enteresan bir gün olmuş. Safiye Ayla şarkıları okumuş, Şerif Muhittin udunu icra etmiş, Ayşe Sultan'a piyano çaldırmışlar.

Aradan bir uzun müddet daha geçti. 58 sonlarında İstanbul'dan ayrılacağım sıralarda Domaniç resmimin orijinalini takdîme sıra geldi. Kopyasını yapmayı münâsip görmedim. Akrebâlarından

¹⁰ Feyhaman Duran, 1886-1970, Ressam ve hattat

¹¹ Şerif Muhiddin Targan, 1892-1967, Bestekâr, udî ve ressam

Tevfika hanımla haber gönderdik. Bunlar Tıp Târihi Enstitüsü'nün tezyînat talebeleri idi.

Nâdîde'yi¹² aldım, Jülîde'ye haber verdik. Yanımıza da teyp aldık; söylenen günde SerenceBey Yokuşu'ndaki evlerine vardık. Bizim için hazırlanmıştı. Küçük konak, saraydan kalma zâtî eşyâlarla döşenmişti. Bir müze hissini veriyordu. İmparatorluğun son hâtıraları olan eşyâlar gözlerimizin önünde bir medeniyetin incelmış, letâfet kesbetmiş numûneleri hâlinde ebedî istirahatlerindeydi. Çay ve pasta ikram ettiler. Sultan Hamid Han'ın yaptığı çekmecelerden biri önümdeydi. Sultan onu bize göstermek için gözlerini çekip kapatıyordu. Biri kapanırken diğer göz kendiliğinden açılıyordu.

O günün hâtırasının bir kısmını teybe almışımdır. Ayşe Sultan'a gene piyano çaldırdık. Annesi Müşfika Kadınefendi'yi konuşturduk. Domaniç'in manzarası da merâsimle baş sedire yâni Sultan'ın çalıştığı yerdeki bir duvara, başka bir asılı resmin yerine kondu.

Vefatlarından sonra bir ara İstanbul'da bulunuyordum. Tevfika hanım Ayşe Sultan'dan bir hâtıra olmak üzere onun resim palemini bana getirdi. Bir de Enstitü'de tezyinat çalışmalarında kullanması için onun adına yaptırılan bir cilt resim defteri Gülbün¹³ tarafından bana verildi. Bunu çeşitli minyatür örnekleri yapmakta kullandım. Ne güzel hâtıralar...

¹² Nâdîde Uluant 1925, Müzehhibe, Sâmîha Ayverdi'nin kızı

¹³ Gülbün Mesara, 1940, Müzehhibe, Süheyl Ünver'in kızı

Tanzîmattan Sonra Türk Şiirinde Değişme ve Yenileşmeler

Prof. Dr. Abdullah Uçman

Uzunca bir zamandan beri adına dîvan edebiyâtı, klasik Türk edebiyâtı veya eski Türk edebiyâtı denilen Tanzîmat'tan önceki döneme âit Türk edebiyâtı tamâmen denmese de büyük ölçüde şiir üzerine kurulmuş bulunuyordu ve o dönemde bütün şâirler şiirlerini *dîvan* ya da *dîvançe* adı altında bir araya getiriyorlardı. Hattâ bu dönemde belli bir konu veya olayın hikâye edilmesine dayalı olması dolayısıyla bir yönüyle batı edebiyâtındaki roman türünün paralelinde değerlendirilen mesnevîlerin bile manzum olarak kaleme alındığı hatırlanırsa, şiir türünün, bütün dîvan edebiyâtına nasıl hâkim olduğunu anlamakta fazla güçlük çekilmez.

XIII. yüzyıldan başlayarak XIX. yüzyılın ortalarına kadar altı asır gibi oldukça uzun sayılabilecek bir zaman süresinde vücut bulmuş, bütün Osmanlı coğrafyasında varlığını sürdürmüş, her milletin edebiyâtı gibi kendi kuralları içinde son derece tutarlı olan bu edebiyat, çağının geçerli dünya görüşü doğrultusunda zamanla özgün örnekler de ortaya koyar. Yüzyıllar boyunca işlene işlene mükemmel bir hâle gelen klasik Türk şiiri, XIX. yüzyıldan itibaren toplumumuzdaki sosyal ve siyâsal değişmelere paralel olarak ortaya çıkan yeni edebiyat karşısında giderek orijinalliğini kaybetmeye, basmakalıp söyleyişlere düşmeye ve hamle gücünü yitirmeye yüz tutar.

Burada, dîvan şiirini kendi kuralları içinde yorumlayan son

büyük hocalardan Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ın konumuzla ilgili son derece dikkati çekici bir tesbâtini hatırlatmak istiyorum. Ali Nihad Tarlan hoca bir makâlesinde: “Şeyh Gâlib’le kemâle ulaşan dîvan edebiyâtı, bir hamle daha yapsaydı, klasik mazmunlar tamâmen ortadan kalkacak ve anlaşılmaz bir hâle gelecekti!” demektedir.¹

Gerçekten, Avrupâî şiirin henüz tanınmadığı XIX. yüzyılın başlarında, bâzı istisnâlar dışında, eski tarz şiir anlayışını sürdüren şâirler artık kullanıla kullanıla bir bakıma basmakalıp bir hal alan eski mazmunları tekrarlamaktan başka bir varlık gösterememekte ve dîvan şiiri son demlerini yaşamakta, yâni can çekişmektedir. Öyle ki, edebiyat târihlerinde kendisi de orta seviyede bir dîvan şâiri kabul edilen Fatin Efendi’nin 1855 yılında yayımladığı tezkiresine *Hâtîmetü’l-es’âr* (Şiirlerin Sonu) adını vermesi bile bu bağlamda çok anlamlı görünmektedir.²

Batı tarzı şiirin henüz tanınmadığı 1840’lı yıllarda yazılan ve Ahmed Hamdi Tanpınar’ın şâirâne bir benzetmeyle “modern bir poem” dediği Âkif Paşa’nın “Adem Kasîdesi”, klasik kâidelerin aksine, doğrudan doğruya “yokluk” (adem) kavramı çevresinde, şâirin ferdî sıkıntı ve ıztıraplarını felsefî bir azâba dönüştürmek sûretiyle, gelecekte büyük ölçüde ayrılan, çok farklı ve değişik bir örnek olarak karşımızda durmaktadır.³

Bu târihten yirmi yıl kadar sonra, yâni 1860’lı yıllarda ise, Şeyh Gâlib’ten sonra giderek “kemalden zevâle doğru kayan” klasik

¹ *Edebiyat Meseleleri*, İstanbul 1981, s. 46. Esâsında Ali Nihad Tarlan’ın bu tesbâtine ilk defa Orhan Okay dikkatimizi çekmiştir: “Devlet-i Aliyye’nin Son Altmış Yılında Türk Şiiri, *Osmanlı*, C. IX, Ankara 1999, s. 759.

² Orhan Okay, “Batılılaşma Devri Türk Edebiyâtı”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Târihi*, C. II, İstanbul 1998, s. 78.

³ *XIX. Asır Türk Edebiyâtı Târihi*, 23. b., İstanbul 2015, s. 95-98. Manzûmenin geniş şekilde bir tahlili için bk. Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri*, C. I, 4. b., İstanbul 1969, s. 6-14.

şiire bir güç kazandırmak ve yeni bir hamle yapabilmek üzere bir araya gelen Encümen-i Şuarâ topluluğunun çabaları dahi, artık herhangi bir hamle yapacak gücü kalmayan bu şiiri canlandırmaya yetmez.⁴

Bilindiği gibi, edebiyat ve kültür alanındaki yenilik ve değişmeler, günlük hayattan farklı bir şekilde kendisini hemen göstermez; bu yüzden edebiyattaki değişme ve yenileşmelerin başlangıcı da XIX. yüzyılın ortalarını bulur. Bu bağlamda geleneksel edebiyat anlayışından ilk uzaklaşma, Şinâsî ile başlar. Tanzîmat'tan sonraki yıllarda hem Avrupa'yı tanımak, hem de bilgi, görgü ve kültürünü arttırmak, daha doğrusu tahsil yapmak üzere Fransa'ya gönderilen talebelerden biri olan Şinâsî, Tanzîmat'ın mîmârı ve devrin sadrâzamı Mustafa Reşid Paşa'nın tavsiyesiyle, Paris'te bir yandan mâliye tahsîli yaparken bir yandan da edebiyatla ilgilenmiş ve memlekete döndükten sonra orada tanıdığı bâzı Fransız şâirlerinin şiirlerini Türk okuyucusuna da tanıtmak istemiştir.

Şinâsî ilk olarak, 1859 yılında *Tercüme-i Manzûme* adıyla Lamartine, Fénelon, Racine, Gilbert ve La Fontaine gibi klasik ve romantik Fransız şâirlerinden seçip tercüme ettiği bâzı şiirleri bir kitapçık hâlinde yayımlar. Türk okuyucusu ilk defa bu kitaptaki şiirlerle, dünyâda bizim sanat ve kültür hayatımızda geçerli, eski şiirden farklı formda bir şiir, çok farklı bir tabiat, aşk ve insan anlayışı olduğunu görür. Başta A. H. Tanpınar olmak üzere bir kısım edebiyat târihçilerinin “edebiyatta yeniye açılan ilk kapı” olarak değerlendirdikleri Şinâsî'nin bu kitapçığını daha sonraki yıllarda başta V. Hugo, Musset ve Lamartine'nin şiirlerinden yapılan çeviriler olmak

⁴ XIX. Asır Türk Edebiyatı Târihi, s. 252-262. Encümen-i Şuarâ topluluğu hakkında daha geniş bilgi için bk. M. Kayahan Özgül, XIX. Asrın Özel Bir Edebiyat Mahfeli Olarak Encümen-i Şuarâ, Ankara 2012.

üzere başka tercümeler izleyecektir.

Tanzîmat'ı izleyen yirmi yıldan sonraki yıllarda şiir alanında ortaya çıkan ilk yenilikler yine Şinâsî ile başlar. 1862 yılında, Tanzîmat'tan sonraki Türk edebiyâtının önde gelen diğer iki ismi Nâmık Kemal ve Ziyâ Paşa gibi dîvan şiiri geleneği içinde yetişen Şinâsî'nin, daha önce yazdığı bir kısım şiirlerini bir araya getirdiği *Müntahabât-ı Eş'âr* adıyla bir şiir kitabı yayımlanır. Aslında, klasik anlamda bir dîvan tertîbi içinde düzenlenen bu esere Şinâsî, edebiyat târihimizde ilk defa olarak *dîvan* veya *dîvançe* adını vermemiş ve batılı şâirlerin yaptıkları gibi, farklı bir isim vermek sûretiyle geleneğin dışına çıkmıştır.⁵

Şekil olarak herhangi bir yenilik iddiası taşımayan, yâni şiirde ölçü olarak arûzu kullanan; aynı şekilde dîvan şiiri nazım birimlerinden kasîde, gazel, şarkı, kıt'a, târih manzûmeleri, beyit ve mısralar yazan Şinâsî, yeni bir muhtevâ ve söyleyiş tarzı ile gelenekten ayrılır ve Türk şiirinde gerçek anlamda "yenilik" denebilecek ilk değişimi başlatır. Devrin diğer şâirleriyle karşılaştırıldığında orta seviyede bir şâir olduğu görülen Şinâsî'nin Türk şiirinde gerçekleştirmiş olduğu yenilik, esas îtibârıyla muhtevâda, yâni bir bakıma yaşadığı devri ifâde edebilecek mâhiyetteki birtakım kavramları çok açık bir biçimde ve bilinçli olarak ilk defa telaffuz etmesindedir.⁶

Müntahabât-ı Eş'âr'ın baş tarafında yer alan "Münâcât" başlıklı manzûmesinde, muhtevâ ve ifâde tarzı îtibârıyla dîvan şâirlerinin yazdıkları münâcatlardan büyük ölçüde ayrılan Şinâsî, muhtemelen Avrupa'da gelişmekte olan *rasyonalizmin* de etkisi ile, hattâ

⁵ Eserin 1870 ve 1872 yıllarında yapılan 2. ve 3. baskıları aynı adla, 1885 ve 1894 târihlerinde Ebüzziyâ Tefik tarafından yapılan 4. ve 5. baskıları ise *Dîvân-ı Şinâsî* adıyla yayımlanmıştır.

⁶ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Mehmet Kaplan, "Şinâsî'nin Türk Şiirinde Yaptığı Yenilik", *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar*, C. I, İstanbul 1976, s. 253-274.

devrinde yadırganabilecek bir biçimde, burada ilk defa:

Vahdet-i zâtına aklımca şahâdet lâzım

demek sûretiyle, Tanrı'nın varlığına ve birliğine aklî deliller aramaya kalkar. Yâni bir bakıma burada, eski edebiyâtın his ve hayal anlayışına karşılık, belki de içinde yaşadığı devrin bir gereği olarak, akla vermiş olduğu önemi vurgulamaya çalışır.

Türk düşünce hayatında önce Beşir Fuad, daha sonra ve özellikle II. Meşrutiyet'i tâkip eden yıllarda, biraz da mevcut hürriyet havasının etkisiyle, dînî-mânevî her türlü değeri reddedecek olan Bahâ Tevfik, Tevfik Fikret ve Abdullah Cevdet gibi batıdaki *intellectual*'in⁷ bir tür benzeri durumundaki yeni devrin aydınlarını haber veren Şinâsî'deki bu bakış tarzı tamâmen yenidir ve bütün bunlar Şinâsî'yi, aynı günlerde hemen hemen aynı ortamda faâliyet gösteren Encümen-i Şuarâ topluluğundan büyük ölçüde farklı bir mevkîye yükseltmektedir.

Şinâsî, *Müntahabât-ı Eş'âr*'da yer alan dört kasîdesini, kendisinden önceki dîvan şâirlerinin yaptıkları gibi devrin pâdişâhı Sultan Abdülmecid yerine, memlekette yeni bir dönem başlatan Mustafa Reşid Paşa için yazmak sûretiyle, asırlardır sürüp gelen bir geleneğe son vermiştir. Bilindiği gibi, dîvan şâirleri kasîdelerini öncelikle devrin pâdişâhına sunmakta; daha sonra sırayla sadrâzam, kazasker gibi kasîde şâirinin bir şekilde "nîmetine mazhar olduğu" diğer devlet büyükleri olmak üzere belli bir protokol sırası tâkip edilmekte idi.

Şinâsî'nin söz konusu kasîdelerinden 1857 ve özellikle 1858 târîhli kasîdesinde ele aldığı konular arasında, doğrudan doğruya,

⁷ "Aydınlanma çağı" adı verilen XVIII. yüzyılda Avrupa'da bu tâbir, dînî, ahlâkî, siyasal veya sosyal mevcut yerleşik düzenin getirdiği her türlü kurala îtiraz eden ve bunları eleştiren karşılığında kullanılmaktadır.

bir kısmı daha önce Tanzîmat Fermânı'nda ifâde edilen genel anlamda bir adâlet, kânun hâkimiyeti, herhangi bir ayırım yapılmaksızın toplumu meydana getiren fertlerin can, mal ve nâmus gibi temel haklarının devlet tarafından korunması; Osmanlılar'ın içinde yaşadığı medeniyet dâiresinden çok farklı ve mutlaka örnek alınması gereken yepyeni bir medeniyet anlayışı; her türlü yeniliğin karşısındaki taassup ve cehâlete karşı ilim ve irfan silâhı ile mücadele ve insanları alelâde olaylar karşısında âciz bırakan yanlış kader anlayışının eleştirisi yapılmaktadır.⁸

Bir ıtknâmedir insâna senin kânûnun

*Bildirir haddini sultâna senin kânûnun*⁹

ya da:

Şem'idir kalbimizin cân ile mâl ü nâmus

*Hıfz için bâd-ı sitemden olur adlin fânus*¹⁰

beyitlerinde Şinâsî, devrin pâdişâhının bile harfiyyen uyacağına halkın huzûrunda yemin ettiği Tanzîmat Fermanı'nın mîmârı Mustafa Reşid Paşa'ya seslenerek, onun getirmiş olduğu adâlet kavramı ve kânun üstünlüğü konusunu dile getirir.

1857 târihli kasîdesinde:

Aceb midir medeniyet resûlü dense sana

*Vücûd-ı mu'cizin eyler taassubu tahzîr*¹¹

beyti ile diğer kasîdesindeki:

⁸ Metinler için bk. Şinâsî, *Müntahabât-ı Eş'âr* (haz. Süheyl Beken), Ankara 1960, s. 25-29.

⁹ "Senin kânûnun, yâni senin îlân ettirdiğin Tanzîmat Fermânı, bu memleketteki insanlara bir özgürlük belgesidir; senin kânûnun memleketi yöneten pâdişâha bile yetkilerinin sınırını bildirir!"

¹⁰ "Can, nâmus ve mal, yâni mülkiyet hakkı kalbimizin ışıdır; bütün bunları zulüm rüzgârlarından korumak için senin adâletin ise, bir nevi fânus, yâni koruyucudur."

¹¹ "Sana medeniyet peygamberi dense, çok mu tuhaf olur? Senin mucizeyi andıran varlığın, milleti her türlü taassuptan, körü körüne inanmaktan kurtarır."

*Sensin ol fahr-i cihân-ı medeniyet ki hemân
Ahdini vakt-i saâdet bilir ebnâ-yı zamân¹²*

beyitlerinde ise, Mustafa Reşid Paşa'yı, yeni çağın bir nevi dîni olarak gördüğü "batı medeniyeti"nin peygamberine benzetir. Onun bir nevi mûcizeyi andıran vücûdunun ise, Osmanlı toplumunun geri kalmasına sebep olan her türlü taassubu ortadan kaldıracağını öne sürer.

Şinâsî'nin bu beyitlerinde geçen "resûl, mûcize, fahr-i cihân, vakt-i saâdet" gibi tâbirler, bilindiği gibi, doğrudan doğruya İslâmî terimler olup, burada bunların bütünüyle çok farklı bir bağlamda kullanılmaları da son derece dikkati çekicidir.

Şinâsî aynı şekilde 1857 târîhli kasîdesinde:

*Kader dedikleri halkın murâd-ı Hak'tır kim
Ezelde etti bizi her umûrda tahyî¹³*

derken de, insanın irâde sâhibi bir varlık olduğunu ve hayatta her insanın hür irâdesiyle kendi kaderini bizzat kendisinin tâyin edebileceğini ileri sürmek sûretiyle Osmanlı toplumundaki asırlardır etkili olan kader (fatalisme) karşısında boyun eğilmesine karşı çıkar.¹⁴

Sınırlı olmakla berâber bu örneklerde de görüldüğü gibi, Şinâsî ile birlikte geleneksel Türk şiirinin önemli bir kısmını meydana getiren kasîde türü muhtevâ itibâriyle büyük bir değişime uğramış; dîvan şiirinin klasik kalıplar içinde asırlardır değişmeden tekrarlanan mazmunları ve ifâde şekli artık yerini hak, hukuk, adâlet, akıl, irâde,

¹² "Sen, medeniyet âleminin övündüğü öyle birisin ki, bugünün insanları senin yaşadığın devri bir nevi Asr-ı Saadet, yâni Hz. Muhammed'in zamânı saymaktadırlar."

¹³ "İnsanların kader dedikleri şey, aslında, Tanrı'nın dileğidir ki, O, ezelden beri biz insanları her türlü harekette tamâmen serbest bırakmıştır."

¹⁴ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Mehmet Kaplan, "Yeni Aydın Tipi: Büyük Reşid Paşa ve Şinâsî", *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3: Tip Tahlilleri*, İstanbul 1983, s. 167-176.

bilgi ve medeniyet gibi daha ziyâde Fransız İhtilâlî'nden sonra bütün dünyânın gündemine gelen yeni temalara terketmeye başlamıştır.¹⁵ Yâni daha açık bir ifâde ile söylemek gerekirse, asıl amacı okuyucuda estetik bir zevk ve heyecan uyandırmak olan edebiyat, artık bu amacından uzaklaşmaya ve giderek gündelik siyâsî ve sosyal meselelerin bir tür propaganda vâsıtası hâline gelmeye başlamıştır. Bundan sonraki târihlerde ortaya konulan edebî karakterli eserlerde ise, artık hâlis anlamda edebiyat nerede başlar nerede sona erer, ideoloji nerede başlayıp nerede biter, bunları birbirinden ayırt edebilmek iyice zorlaşacaktır.

Şinâsî ile aynı nesle mensup olan Ziyâ Paşa ise, sanat gücü bakımından Şinâsî'nin çok üstünde görünmesine rağmen, 1860'tan sonraki yeni Türk şiirinin oluşumunda onun kadar etkili olmamış veya olamamıştır. Bunda, Ziyâ Paşa'nın Nâmık Kemal'le birlikte Avrupa'da bulunduğu sırada, doğrudan doğruya dîvan edebiyâtını sorgulamak amacıyla kaleme aldığı "Şiir ve İnşâ"¹⁶ adlı makâlesi dışında, edebî bağlamda yeniye ve yeniliklere açık bir tavrının –bulunmaması ve hayâtının sonuna kadar dîvan şiirine bağlı kalması büyük ölçüde rol oynamıştır.

Biraz da içinde yaşadığı devrin şartlarının tesîriyle, doğrudan doğruya aklın kudretine inanan Şinâsî'nin aksine, insanı, kaderin elinde oyuncak hâline gelmiş bir varlık olarak gören Ziyâ Paşa'nın, bütünüyle dîvan şiiri nazım şekillerine ve estetiğine bağlı kaldığı görülmektedir. Onun meşhur "Tercî-i Bend"inde:

Yoktur siper bu kubbe-i fîrûze-fâmda

¹⁵ Şinâsî'nin bu konudaki görüşlerinin yeni ve çok farklı bir yorumu için bk. Bedri Mermutlu, *Sosyal Düşünce Târihimizde Şinâsî*, İstanbul 2003, s. 317-385.

¹⁶ Nâmık Kemal ile Ziyâ Paşa'nın Londra'da çıkardıkları *Hürriyet* gazetesinin 7 Eylül 1868 târihli 11. sayısında yayımlanan bu makalenin değerlendirmesi için bk. A. H. Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyâtı Târihi*, s. 336-337.

*Zerrât cümle tîr-i kazâyâ nişânedir*¹⁷

diyen Ziyâ Paşa, âdetâ bir kısım *existentialiste* filozofları hatırlatır-casına¹⁸, ama daha ziyâde İslâm düşüncesindeki Cebriye ekolüne bağlı kalarak, insan da dâhil olmak üzere, bütün varlığın kader karşısındaki mutlak aczini dile getirir.¹⁹

Ziyâ Paşa'nın daha ziyâde siyâsî bir mücâdele dolayısıyla Nâmık Kemal ve diğer Yeni Osmanlı Cemiyeti mensuplarıyla birlikte bir süre Avrupa'da bulunması, onun da Şinâsî ve Nâmık Kemal gibi Tanzîmat devrinin çeşitli yenilikler gerçekleştiren diğer şâirleriyle birlikte anılmasına yol açmış; ancak o, ne şekil, ne de muhtevâ itibâriyle bu dönemin şiir anlayışında herhangi bir yenilik hareketine teşebbüs etmemiştir.

Romantik mizâcî ve baştan başa heyecan yüklü ifâde tonuyla çağdaşı şâirler arasında hemen farkedilen, Türk şiirinde bir hürriyet, vatan ve millet romantizmi başlatan ve daha önce Şinâsî'nin açmış olduğu yolda onun sâdik bir tâkipçisi olarak izinden giden bu devrin asıl önemli şahsiyeti ise Nâmık Kemal'dir.

Nâmık Kemal'in, henüz Şinâsî'yi tanımadan önce yazdığı ve küçük bir dîvânı dolduracak hacimdeki şiirleri tamâmıyla dîvan edebiyâtı şiir anlayışı çerçevesi içindedir. 1862 yılı Ramazan ayında bir gün tesâdüfen Bayazıt'ta Sahaflar Çarşısı'nda, bir Yûnus ilâhîsi zan-

¹⁷ "Bu mâvî renkli gök kubbe altında bulunan bütün varlığı kazâ ve kader oklarına karşı koruyabilecek herhangi bir siper yoktur, yâni bütün varlık kazâ ve kaderin oklarına açık hedeftir!"

¹⁸ Varoluşçu (*existentialiste*) felsefe, insanı dünyâda bir "yabancı" olarak tanımlamaktadır (bk. Fritz Papenheim, *Modern İnsanın Yalnızlığı*, çev. Sâlih Ak, Ankara 2002, s. 23).

¹⁹ A. H. Tanpınar da, Ziya Paşa'nın kaderiyeciliğinde Voltaire'in deizmini hatırlatan çok şey bulunduğunu ifâde eder (bk. *XIX. Asır Türk Edebiyatı Târihi*, s. 319-322). Manzûmenin geniş bir tahlili için bk. Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri*, C. I, 4. b., İstanbul 1969, s. 42-46.

nederek satın alıp okuduğu Şinâsî'nin "Münâcât"ıyla âdeta vurulmuşa dönen Nâmık Kemal, bu târihten sonra, başta "Hürriyet Kasîdesi", "Vâveylâ", "Vatan Şarkısı" ve "Vatan Mersiyesi" gibi şiirler olmak üzere, sayıca az da olsa, tamâmen sosyal muhtevâlî şiirler yazmaya yönelir.²⁰

Hürriyet, vatan, millet, kânun, hak, hukuk, adâlet, insanlık, yiğitlik, kahramanlık, ahlâk, yardımseverlik ve Osmanlılığın yüceltilmesi gibi temaların işlendiği onun bu şiirleriyle edebiyâtımızda "milliyetçi edebiyat" diye isimlendirilebilecek yeni bir çığır açılır. Daha çok "Hürriyet Kasîdesi" adıyla tanınan manzûmesine:

*Görüp ahkâm-ı asrı münharif sıdk u selâmetten
Çekildik izzet ü ikbâl ile bâb-ı hükûmetten*²¹

beytiyle, bir prensip uğruna düzene başkaldırdığını ifâde eden bir havada başlayan Nâmık Kemal:

*Eder tedvîr-i âlem bir mekînin kuvve-i azmi
Cihan titrer sebât-ı pâ-y-ı erbâb-ı metânetten*²²

beytiyle de irâde sâhibi bir insanın dünyâyı bile dize getirebileceğini söylemektedir.

Vatan şâiri aynı yerde:
*Ne mümkün zulm ile, bîdâd ile imhâ-yı hürriyet
Çalış idrâki kaldır muktedirsən âdemiyyetten*²³

²⁰ A. H. Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Târîhi*, s. 343-347.

²¹ "Devrin yürürlükte olan kânun ve nizamlarını doğruluktan sapmış olarak gördüğümüzde, nâmus ve şerefimizle hükûmet kapısındaki göremizden uzaklaştık."

²² "İrâde sâhibi bir insanın azim ve gayretiyle bütün âlem döner; metânet sâhibi bir kimsenin ayak diremesiyle de cihan bile titreyebilir!"

²³ "Zulümle, baskı ile hürriyeti ortadan kaldırmak asla mümkün değildir; elinden geliyorsa insan oğlundan düşünme kabiliyetini kaldır!"

derken de, düşünce hürriyeti kavramını yakın târihimizde belki de ilk defa bu kadar açık seçik bir şekilde ortaya koymaktadır. Ona göre hürriyet duygusu, şuur sâhibi insanlarda doğuştan gelen köklü bir olgudur. Genel anlamda hürriyeti, insanın düşünme kâbiliyetinin tabîî bir sonucu kabul eden Nâmık Kemal, vatan ve millet kavramlarıyla birlikte hürriyet kavramına da, XIX. yüzyılda batı dünyasında geçerli olan, yepyeni bir anlam kazandırmıştır.²⁴

Devrin siyâsî ve sosyal fikirlerini tebliğde dâima ön planda gelen Nâmık Kemal, sâdece şiirleriyle değil, diğer edebî türlerde vermiş olduğu eserlerle de, yeni Türk edebiyâtı târihinde edebiyâtın sosyalleşmesi, daha doğrusu politize olması konusunda akla ilk gelen isimlerden biridir.

Bu dönemde, şiirin yegâne gâyesinin güzellik olduğunu dile getiren Recâizâde Ekrem, fazla bir derinlik bulunmamakla berâber, Türk şiirine ilk defa tabiat anlayışını getirmesi, ölüm karşısında samîmî ama pek sarsıcı olmayan tavrı ile dikkati çeker. Onun, büyük bir şâir olmaktan çok devrin şiir anlayışına batılı retorik anlayışı doğrultusunda bâzı kurallar getiren eleştirel tavrı ve özellikle hocalığı ile bu yıllarda yeni nesil üzerinde önemli bir rol oynadığı söylenebilir.²⁵

²⁴ “Hürriyet Kasîdesi”nin geniş bir tahlîli için bk. Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri*, C. I, s. 23-31. Şiirle ilgili olarak ayrıca bk. Mehmet Kaplan, “Hürriyet Kahramânı: Nâmık Kemal”, *Tip Tahlilleri*, s. 177-185.

²⁵ Meselâ, Türk şiirinde asırlardır hüküm süren “kâfiyenin göz için” (basar için kâfiye) olduğu anlayışına karşı ilk defa Recâizâde Ekrem kâfiyenin şiirde bir âhenk meydana getirmek için kullanılması gerektiğini, dolayısıyla göz için değil, “kulak için kâfiye” (sem’ için kâfiye) anlayışını öne sürmüş ve tamâmen bu konu etrafında görülen “Abes-muktebes” münâkaşasından sonra, Türk şiirinde yenilikler gerçekleştirmek üzere Servet-i Fünûn edebî topluluğu kurulmuştur (Geniş bilgi için bk. Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret*, 2.b., İstanbul 1987, s. 219-220). Recâizâde Ekrem’in edebiyâtımızdaki yeri ve şiir anlayışı hakkında ayrıca bk. İsmâil Parlatır, *Recâizâde Mahmut Ekrem* (Hayâtı, Eserleri, Sanatı), Ankara 1983.

Aslında yer yer gerçekçi ifâde tarzı ve zaman zaman da olsa belli ölçüde bir lirizmi yakalamakla berâber Türk edebiyâtının yenileşme yolunda büyük hamleler yaptığı bir dönemde Recâizâde Ekrem ve onun çevresindekilerle giriştiği münâkaşalarla eski şekil ve mazmunlar arasında biraz arka planda kalan Muallim Nâcî'nin²⁶ dışında, bu dönemde Türk şiirinde asıl büyük yenilikleri yapan şâir Abdülhak Hâmid'dir.²⁷

Şâir odur ki sem'ine sesler gelir müdâm

Bir perde-dâr-ı mutribe-i cilve-sâzdan

demek sûretiyle ilhâma tâbi bir şâir olduğunu vurgulayan; böylece büyük ölçüde “sosyal fayda” esâsına dayanan Şinâsî-Nâmık Kemal-Ziyâ Paşa çizgisinden oldukça ayrılan Abdülhak Hâmid, aynı zamanda ne yaptığıının da farkındadır.

Bu devirde yaptığı yeniliklere karşı çıkanlara karşı poetikasını da açıklama ihtiyâcı duyan Hâmid, benimsediği romantik anlayış doğrultusunda mensur *Makber* mukaddimesinde şiir anlayışını açıklarken, birden bire şiiri:

“En güzel, en büyük, en doğru şiir, bir hakikat-ı müdhişenin tazyîki altında hiçbir şey söyleyememektir (...)

İnsan bâzı kere, hatırına gelen bir hayâli tanıyamaz, o kadar

²⁶ A. H. Tanpınar, XIX. *Asır Türk Edebiyatı Târîhi*, s. 599-606. Muallim Nâcî'nin şiir anlayışı ve Türk edebiyâtındaki yeri üzerine bk. Celâl Tarakçı, *Muallim Nâcî Efendi* (Hayâtı ve Eserlerinin Tedkîki), Samsun 1994.

²⁷ Daha yaşarken Nâmık Kemal'den Recâizâde Ekrem'e, Süleyman Nazif'ten Rızâ Tevfik'e, Tevfik Fikret'ten Cenab Şahâbeddin'e kadar birçok edebiyatçı ve edebiyat târihçisi Tanzîmat'tan sonra Türk şiirinde asıl yenilikleri gerçekleştiren şâirin Abdülhak Hâmid olduğunu çeşitli vesîlelerle dile getirmişlerdir (bk. A. H. Tanpınar, XIX. *Asır Türk Edebiyatı Târîhi*, s. 517-558; Ali Nihad Tarlan, “Tanzîmat Edebiyatında Hakîkî Müceddit”, *Tanzîmat*, İstanbul 1940, s. 597-617; Abdullah Uçman, “Abdülhak Hâmid-Rızâ Tevfik”, *Vefâtının 60. Yılında Abdülhak Hâmid Tarhan Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul 1998, s. 29-40).

güzeldir. Zihninde uçan bir fikre yetişemez, o kadar yüksektir. Kalbinde doğan bir hissi bulamaz, o kadar derindir. Bu acz ile bir feryad koparır yâhut pek karanlık bir şey söyler yâhut hiçbir şey söyleyemez de, kalemini ayağının altına alıp ezer. Bunlar şiirdir!” diye târif etmek sûretiyle, romantik tavrına uygun yepyeni bir şiir anlayışı ortaya koyar.²⁸

Yine Hâmid, devrinde yaptığı yenilikleri anlayamayan muhafazakâr çevreler tarafından şiir anlayışına yöneltlen eleştiriler karşısında, Türk şiirinde gerçekleştirmiş olduğu büyük yeniliği anlattığı “Nâ-kâfi”²⁹ redifli manzûmesinde ise, özetle şunları söyler:

Evet, tarz-ı kadîm-i şi’ri bozduk, herc ü merc ettik,

Nedir şi’r-i hakîkî safha-i irfâna derc ettik,

Bu yolda nakd-i vakti cem’-i kuvvet birle harc ettik,

*Bize gelmişti zîrâ meslek-i ecdâd nâ-kâfi.*³⁰

Tanzîmat’tan sonraki Türk şiirinde Şinâsî ile başlayan yenileşme çabalarını bütün yönleriyle gerçekleştiren, esas îtibârıyla Abdülhak Hâmid’dir. Hiçbir kurala bağlı kalma gereği duymayan, batı şiirinde görüp beğendiği ve Türk edebiyâtında bulunmayan hemen her şeyi hiçbir tereddüt göstermeden gerçekleştirmeye çalışan Hâmid, aruz, hece, hattâ aruzda hiç kullanılmayan kalıplar ve zaman

²⁸ Abdülhak Hâmid Tarhan’ın *Bütün Şiirleri-2: Makber, Ölü, Hacle, Bâlâdan Bir Ses* (haz. İnci Enginün), İstanbul 1982, s. 38.

²⁹ Abdülhak Hâmid Tarhan’ın *Bütün Şiirleri-3: Hep yâhut Hiç* (haz. İnci Enginün), İstanbul 1982, s. 130.

³⁰ “Evet, eskiden beri sürüp gelen şiir anlayışını bozduk, yerle bir ettik; böylece hakîkî şiirin ne olduğunu bu konuyu bilenlere göstermiş olduk! Bunu yapabilmek için bütün gücümüzle bütün vaktimizi harcadık, zîra bizden öncekilerin şiir tarzı bize yetersiz gelmişti!”

zaman kâfiyesiz şiirlerle, hayâtı boyunca dâima yenilik peşinde koşmuş, “hakîkî müceddit” sıfatına lâyık bir şâirdir

Ayrıca doğu ve batı felsefesi hakkında dağınık bir halde de olsa geniş bir bilgiye ve zengin bir muhayyileye sâhip olan Abdülhak Hâmid, günlük hayatta karşı karşıya geldiği ve kendisini derinden etkileyen çeşitli olaylar hakkında da şiirler yazmış, böylece şiire kişisel tecrübelerini dâhil etmek sûretiyle geleneksel şiir anlayışından ayrılmıştır.

Bundan başka, daha önce “Adem Kasîdesi” ile Âkif Paşa’dan, “Tercî-i Bend”i ile Ziyâ Paşa’dan çok farklı bir boyutta Türk şiirine ilk defa felsefî düşüncüyü getiren Hâmid, özellikle “Külbe-i İştîyak”, “Kürsî-i İstiğrak” ve “Zamâne-i Âb” gibi manzûmelerinde, yer yer tasavvufî anlayışın, yer yer panteist görüşün de etkisi altında derin bir mistik vecd içinde karşımıza çıkmaktadır.³¹

A. H. Tanpınar’a göre “büyük bir poem” olan *Makber*’de, her seferinde şüphe uçurumlarının kenarına kadar gelip daha sonra kendisini buradan Tanrı ve âhiret inancıyla kurtaran şâir, sonunda kadere boyun eğmekten ve ilâhî irâde karşısında ona teslim olmaktan başka çâre bulamaz.

Türk edebiyâtına gerçek anlamda romantizmi getirmek sûretiyle yeni Türk şiirine geniş bir ufuk açan Abdülhak Hâmid, Türkiye’de Tanzîmat’tan sonra Şinâsî ile farklı bir doğrultuda ilerleyen Türk şiirinin yenileşmesinde en büyük rolü oynayan ve bu dönemde gerçek anlamda şiir dehâsına sâhip yegâne şâirdir.

³¹ Rızâ Tevfik, Abdülhak Hâmid’in felsefî görüşlerinin mâhiyeti, kaynakları ve eserlerinde çeşitli şekillerde yansıması üzerine *Abdülhak Hâmid ve Mülâhazât-ı Felsefîyesi* (İstanbul 1334/ 1918) adıyla bir eser kaleme almıştır. Türk edebiyâtı târihinde bir şâirin felsefî düşüncelerinin ayrıntılı bir şekilde ilk defa ele alınıp incelendiği bu eser bir inceleme ile birlikte tarafımızdan yeni harflerle de yayımlanmıştır (İstanbul 1984).

Bu anlamda Türk şiirinde değişme ve yenileşme sürecinin tamamlanması ise, 1890'lı yıllardan sonra Abdülhak Hâmid'in açmış olduğu yolu adım adım tâkip edecek olan Servet-i Fünûncularla gerçekleşecektir. Dolayısıyla Servet-i Fünûn, Fecr-i Âtî, Millî Edebiyat ve Cumhûriyet dönemlerinde ortaya çıkan yeni şiir anlayışlarının, dikkatle bakıldığında, esas îtibâriyle Abdülhak Hâmid'in açmış olduğu yolu izlediğini söylemek pek de yanlış olmamalıdır.³² ■

³² "Hâmid'e her zaman zengin bir mâdene dönülür gibi dönülecektir." diyen A. H. Tanpınar'ın ("Türk Şiirinde Büyük Ürperme: Hâmid", *Yaşadığım Gibi*, İstanbul 1970, s. 295) isâbetli değerlendirmesini zaman göstermiş; geçen zaman içinde Abdülhak Hâmid'in mektupları ve hâtırâtı dâhil külliyyâtı yayımlandığı gibi eserleri ve fikirleri üzerinde de çeşitli araştırma ve incelemeler yapılmıştır.

Bir Mübârek Zevk-i Selim Sâhibinin Ardından: Ahmet Yâkupoğlu’nu Anarken...

Prof. Dr. Ahmet Güner Sayar

Kütahyalı ressam, minyatürist ve neyzen Ahmet Yâkupoğlu, her nefis gibi, ölümü tattı ve ‘vücûd-ı mutlak’ın bölünmez tekliğine yürüdü. Kendisiyle gerçekleşmiş can sohbetlerimizden birinde, 2010 yılı Aralık ayının sonlarına yakın bir günde, İzmir’de, evlâd-ı mânevîsi Havvâ Hanım’ın saâdethânelerinde, şunu söylemişti : «Seninle tanışıklığımız 400 yıl evveline uzanıyor.» Ahmet Ağabeyim bununla neyi ihsas ettirmek istiyordu? Bu sözün yüklendiği mânevî kıymet hükmünü o an çözemedim. Bu bir ev ödevi mi idi? Hâlbuki hâfıza kayıtlarımın bana ikramının aydınlığında, onun ilk tanıştığımız âni, bütün ayrıntılarıyla hatırlıyorum.

1981 Eylülünde, mûtâdım üzerine bir cuma günü aziz hocamız A. Süheyl Ünver’in İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Târihi Enstitüsü’ne ziyâretine gitmiştim. Tezhip dersinin yapıldığı salonda talebeler kendi işleriyle meşguldüler. Bir ara dersliğe giren Süheyl Bey, elindeki sayfayı bana doğru uzatarak şunları söyledi: «Siz, eski harflerle kitap yazısını okuyabiliyorsunuz. Burada el yazımla Yahyâ Kemâl [Beyatlı] üstadımızın benim için muhtelif târihlerde söylemiş olduğu iltifatları var. Sizden bunları okumanızı, not almanızı ve benim el yazıma alışmanızı istiyorum.» Bunun üzerine, bu sayfadaki sözleri çözümlmek üzere, boş bir masaya iliştim ve çalışmaya başladım. Ne kadar vakit geçti, bilmiyorum. Tezhip

çalışmalarını sürdüren hanımlardan bâzılarının, o an içeri giren bir beyi tanımış olmaları ki, « Ahmet Ağabey! Hoş geldin! Bize de gel!» dediklerini duydum. Başımı kapı yönüne çevirdiğimde, o güne değin o salonda ve Süheyl Ünver çevresinde hiç görmediğim bu bey, kendisine seslenenlere 'Sana da gelcem! Sana da gelcem' diyordu! Merâkım artmıştı. Elimde olmayarak, hiç tanımadığım bu yabancıyı süzmeye başladım. Her hâlimden dışarıklı biriydi. Giyimi kuşamı îtibâriyle de özensizdi. Türkçesi ise, Uşak – Denizli diyalekti idi. Tam bir Anadolu lu ydu. Kısa süren bu süzme işini bırakıp yeniden çalışmakta olduğum çevirim yazı işlemine devam ettim. Aradan belki bir beş-on dakîka geçmiş olmalı ki, bu bey benim çalışmakta olduğum masanın kenarında boş bulunan bir iskemleye oturdu ve ben de selâm sabah faslına girmeden hemen söze başladım. Halbuki, bu insanın gerçekten de bir Anadolu bilgisi, Kütahyalı bir Eflâtun olduğunu nereden bilebilirdim. Aramızda şu konuşma geçti:

-Efendim! Herhalde yenisiniz. Sizi ilk defa burada görüyorum.

-Öyle denebilir

-Nerelisiniz?

-Kütahyalıyım.

-Bundan üç sene evvel, arkadaşım Mehmed Bayer'in dâvetlisi olarak kardeşinin düğünü vesîlesiyle Kütahya'ya gitmiştim. Düğün sonrası beni bırakmadılar, Porsuk civârına götürdüler ve şehri gezdirdiler. Bu arada, Maltepe denilen bir semtte Orta Asya Türk mîmârîsini yansıtan, inşaatı devam etmekte olan bir câmiyi de o vesîle ile gezebilme imkânına kavuştum. Câmiyi ressam Ahmet isimli Kütahyalı bir zat yaptırıyormuş. O günden bugüne câminin inşaatı bitti mi? Efendim! O ne mübârek bir insanmış ki, böylesi güzel bir yapıyı Allah'a adanmış.

-Câmiyi o yaptırmadı.

-Aman efendim! Nasıl olur? Mehmed, o zâtın ressam ve neyzen olduğunu, hattâ amcası Ahmet Bayer ile çok iyi görüştüklerini söylemişti. Bunun üzerine karşıma gelip oturan bu zat, ceketinin iç cebinden bir Kütahya kartpostalı çıkardı. Resimde, söz konusu ettiğim câmiyi görünce, o câminin bânîsi ile karşı karşıya oturduğumu anladım.

Bundan ötesi, Ahmet Yâkupoğlu ile otuz yılı bulan dostluk, bir baba-oğul sıcaklığı ile vefâtına değin sürdü. Bu yazım, cennetine girdiğim bir can-berâberliğinin kısa bir hikâyesidir ki, aslında anılar yumağının çözülmesi ile bu berâberlik başlı başına bir kitapçık olacak zenginliktedir. Bu anılar mâdeninde çok kıymetli taşların bulunduğunu kaydetmeliyim. Yâkupoğlu, benim için mâzî kayıtlarına rahatlıkla ve teklifsizce ulaşabileceğim bir kaynaktı. Onunla sohbet, bana yaşamadığım yılları, onun mülâkî olupda benim yaşım gereği görme imkânım olmadığı bâzı mühim şahsiyetlere ve meçhul-mâlûmları – meselâ, Dömeke Meydan Savaşı'ndan İstiklâl Savaşı'na uzanan zaman diliminde her savaşa teklifsizce katılmış, ölüme kulaç attığı halde sağ sâlim Kütahya'ya dönmüş bir vatan evlâdı Lütfü [Kelebek] Efe'yi ve daha nicelerini – tanış olmamı ve bilmemi sağlamıştı. Bilhassa, A. Süheyl Ünver üzerine yaptığım kitap çalışması sırasında benim ilk el sağlam kaynaklarımdan biri de Ahmet Ağabey olmuştur. Şu kadar ki, o, Ünver âilesinin bir üyesi, Süheyl Ünver için Aydın ve Gülbün gibi bir evlât idi. Âile için böylesine değerli bir insanın elbette Süheyl Ünver'e dâir anlatacaklarının benim bilmediğim, bilmeyeceğim noktalara ışıklar salmış olmasının önemi büyük olacaktı. Süheyl Ünver'le Ahmet Yâkupoğlu'nun ilk buluştukları alan, her ikisinin de sanata açık, güzeli seven yanlarının resim ve minyatürde örtüşmesiydi. Ünver, 1941 yılında gerçekleşen bir Kütahya se-

yahatinde, çevrede yaşayan ve bir hâminin el vermesine muhtaç muhteşem bir istîdâdı yerinde keşfetmiş ve onu İstanbul'a kazandırmıştır. Ünver Hocamızın koruyucu kanatları altında bu genç istîdat âdeta fıskırırcasına resim üzerine resim yapmış, Ünver'in yol göstermesiyle, bir büyük şehirde, İstanbul'da insânî ilişkilerini genişletmiştir. Şükrân-ı nîmet olan olan bu aziz ve müstesnâ rûh, hocasını her vesîle ile hayırla anmış, ondan dâima «velinimetim efendim» diye bahsetmiştir. Yâkupoğlu, Ünver ekolünde, Türk süslemesini yaşatan eller içinde müstesna bir yere sâhiptir. Onun bir sanatkâr olarak şahsiyetini tescil ettirdiği alan zevk-i selim küresinde yer alan ressamlığıdır. Çevreden bir sanatkâr olmasına rağmen o bir İstanbul ressamıdır. Çözülen, bozulan ekonomiye yenik düşmüş bir pâyitah-tın yok olmuş köşelerini de resimlerine taşımıştır. Bu hâliyle onun İstanbul resimlerinden birçoğu, bugün belgesel bir kıymete bürünmüştür. Diğer taraftan, onun *Rengârek Kütahya* isimli eseri, değişime uğrayan bir Anadolu şehrinin, târihi köşe taşları ve insan profilleriyle donattığı bir resim albümü değil, bir şehri dile getirdiği iç örgüsüyle, Kütahyalılık rûhuyla bezemiş ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Beş Şehir*'ine zeyl olacak değerde mühim bir kitaptır. Buna rağmen, hemşehrileri tarafından kendisinin kısaca 'Ressam Ahmet' diye adlandırmış olmasından da başı pek hoşnut değildir.

Ahmet Yâkupoğlu'nun gün ışığına pek kavuşmamış bir diğer sanatkâr yönü de onun minyatüristliğinde gizlenmiştir. Bu bağlam içerisinde kalaraktan, onun için şu tevcihi yapmakta bir beis olmasa gerektir. O, Türklerin Behzat'ıdır. Zevk-ı selîm'in bu müstesnâ sanatkârının en bilinen cephesi elbette onun ressamlığıdır, ancak daha az bilinen cephesi ise onun minyatüristliğidir. Bunların dışında o bir neyzendir. Rahmetli Süheyl Ünver Hocamız, 1945 yılında Neyzen Emin [Yazıcı] Dede'nin kendisine armağan ettiği neyi, kendisinin ney meşkine vakti olmadığından, bu neyi bu sevgili talebesine armağan

eder ve ney dersleri için Dede'nin Tophâne'deki evine gönderir. Ne var ki, Emin Dede evinde hasta yatağındadır ve talebe kabul edecek hâli yoktur. Esâsen, bu görüşmeden kısa bir süre sonra Emin Dede vefat eder. Bu meyanda Ahmet Yâkupoğlu'nun kimden ney meşkettiğini bilmiyoruz. Gene Süheyl Bey'in tavassutuyla, kendisine bir hoca bulunur. Bu büyük sanatkâr hoca, hakkında yeterince bilgi sâhibi olmadığımız bir üstad neyzen olan Halil Dikmen'dir. İlk derse başlamadan önce, Halil Bey merhum, Ahmet Ağabey'in neye olan hâkimiyetini bilmek ister ve ondan bir şeyler üflemesini ister. Ancak bu deneme pek başarılı geçmiş olmamalı ki, Halil Bey şunları söyleyecektir: «Sultânım ! Siz daha neyde sesi yakalayamamışsınız». Halil Dikmen'in neye hâkimiyetinin ne olduğunu Ahmet Ağabey'den dinledim. Dikmen'in neydeki virtüözitesini dile getiren benzer bir değerlendirmeyi de, ondan bağımsız olarak Niyâzi Sayın'dan dinledim. Ney dersleri, Halil Dikmen'in yol göstermeleriyle bundan sonra başlar ve bir neyzen doğar. Şu kadar ki, bir Anadolu beldesi olan Kütahya, artık bir neyzenler şehridir ve onun rehberliğinde 18 neyzeneye kavuşacaktır.

Ahmet Yâkupoğlu'nun zevk-ı selim küresine olan hâkimiyetini gösteren bir başka boyutu da onun Türkçeyi kendine özgü bir üslûpla kavrayışdır. El yazısının kayda değer güzelliği ile mûtedil Türkçenin enfes üslûbuyla yazılarını yazmıştır. Bu cümleden olarak onun *Rengârenk Kütahya'yı* tezyin eden Tanpınar-vâri kaleme aldığı metin de her türlü takdîrin üzerindedir.

Yâkupoğlu'na şöhret getiren, sanatkâr kimliğini tescil ettiren 'zevk-ı selîm'in bu ağırlıklı ve baskın konumuna rağmen, onun pek dile gelmeyen, gelmemesine kendisinin de özen gösterdiği, başarıyla setrettiği bir yönü de 'kalb-ı selim'de aldığı yoldur. Ahmet Ağabey'in bir sanatkâr olarak başarısını ve yaşarken tam bir itmîn

içerisinde olmasını, şahsen bu zâta mahsus ruh zenginliğine, gerçeğe bağlıyorum ki, kelimelerle uğraşmadan, fırçasıyla renklerin dile getirdiği gerçek, bu olsa gerektir. Onu çağdaş resamlardan farklı kılan da budur. Kişiye özel bir alandan bakıldığında, onun resimleri ruhludur ve insana bu resimlerin ressamının, Allah'ın 'el-Musavvir' ismine mazhar olduğunu dedittirecek derecede rahmânî bir kimlik sâhibi olduğu muhakkaktır.. Bu hal onda, 'kalb-i selîm' ile 'zevk-ı selîm'in hemâhenkliğinin somutlaşmış bir delîlidir. Yâkupoğlu'nun resimde Ünver'in sıkı bir tâkipçisi olduğu gerçeğine bu adeseden de bakmak gerektiği düşüncesindeyim. Ahmet Yâkupoğlu'nun vefâtıyla bizler, içinde doğup, yetiştığımız vasatta, somut yaşantı gerçeğimizin Osmanlı ile canlı temâsını sağlayan bir büyük insanı kaybettik. Yâkupoğlu'nun yanına, gene bu yıl içinde kaybettiğimiz Halil İnalçık'ı da getirmemiz gerekiyor. Onlar muktesebatlarıyla bizi zahmetsizce Osmanlı insanına ulaştırırlarken birer ay ışıĒı hükmündeydiler. Rahatlıkla ifâde edilebilirim ki, etrâfımızda yaşayan canlı bir Osmanlı hazînesi kalmadı. Güneş battı. Geriye kalan, Yâkupoğlu'nun eserlerinden sızan hüzmeler artık bu boşalan dünyâyı aydınlatacaktır. Onun 96 yıllık ömrünün hülâsası olarak minyatür ve resimleriyle mâzî kayıtlarına olan temâsımız sürecektir. Tesellîimiz budur.

Zor ve zahmetli bir sanat olan yaşamayı hakkıyla gerçekleştirmiş olması, onu eserleriyle yaşatacaktır. Yâkupoğlu'na mülâkî olanlar için bu kayıp bir parça daha derindir. Benim için mutluluk, ona Süheyl Ünver çevresinde kavuşmuş olmamdan kaynaklanıyor. Onu rahmet duygularıyla yâdederken, bu yazımı, Yahyâ Kemâl Beyatlı üstadın Süheyl Bey'e söylediği bir diktumla itmam etmek isterim: «Süheylim! Vatan denen şey, îtikâdımca, üç-beş dosttan ibârettir.» Ahmet Ağabey'in vefâtıyla vatansız kalmadım. Çünkü kalplerimiz, onun aziz hâtırasının doldurduğu nurla aydınlık kalacaktır. 🏠

Afife Jâle ve Çalıkuşu Yazarının Gözyaşları

Hicran Göze

Yahyâ Kemal'in bir şeyn, yâni bir ayıp olarak vasıflandırdığı mütâreke devrine dönelim. 1918, 1919, 1920 yıllarına... Dârülbedâyi Şehzâdebaşı'ndaki Letâfet Apartmanından Beyoğlu'na, İngiliz Sefârethânesi'ne yakın Hamalbaşı Yokuşu'ndaki bir binâya taşınmıştı. Hâlit Fahri hâtıralarında bu binâdan *"Burada da tıpkı Letâfet Apartmanında olduğu gibi, minâre merdiveni uzunluğunda bir merdivenden birinci kata, bu kattan da ikinci kata çıkılıyordu. Hâsılı böyle acâyip bir binâ idi burası da..."* diye bahseder.

Demek ki onun kaderinde hemen hemen her gün ekmek parası uğruna nefes nefese eskisine çok benzeyen bu merdivenleri tırmanmak vardı. Çünkü yazdığı tiyatro eserleri burada oynanıyor, ayrıca ekserîsi Ermeni vatandaşlarımız olan artistlere Türkçeyi güzel ve doğru konuşmak husûsunda da yardım, daha doğrusu hocalık vazîfesine de burada devam ediyordu.

Bu çok karanlık günlere rağmen tiyatro olayı şaşılacak bir şekilde çok gündemde ve revaçtaydı. Yalnız Beyoğlu değil Kadıköyü de tiyatro bakımından epeyce hareketliydi. O günlerin Dârülbedâyi'sinde çok sayıda Ermeni kadın artist vardı. Türklüğe son derece bağlılığıyla tanınan, yaşlılığında ise Kadıköyü'nün Meltem Sokağındaki üç katlı evinde pansiyoner olarak kalan, edebiyat sevdâlısı gençlere anne gibi davranan Kınar Hanım başta olmak üzere, onun gibi çekirdekten yetişme Roza ve Zabel de tiyatro için aranılan isimlerdi. Ama bunların hepsinin üstünde, en çok aranılan ve beğenilen

tiyatro sanatkârı ise Eliza Binemeciyan'dı. Hâlit Fahri Ozansoy hâtıralarında onun Paris'e gitmesinin Dârülbendâyî temsillerini felce uğrattığını yazmıştır.

Yalnız Eliza'nın diğer arkadaşlarından farkı onlar gibi bağında yetiştigi, iltifat ve takdir gördüğü Türklüğe bağlı olmayışı idi. Hâlit Fahri Ozansoy "Edebiyatçılar Geçiyor" adını taşıyan hâtıralarında ondan bu acı satırlarla bahsetmiştir:

"Mütârekenin en azgın günleri idi. İrili ufaklı Venizelos resimleri doluştıran Galata ve Tatavla yârânı sokaklarda avaz avaz bağırıyorlar, İngiliz Sefârethânesi köşesinde, otellerin yollarını kesiyorlar ve gelip geçen Türklerin yüzüne tükürüp feslerini yerlere atıyor, bâzen yırtıp yırtıp parçalıyorlardı. İşte o günlerde Dârülbendâyî'e tehlike ve belâlara göğüs gererek gitmek lâzım geliyordu. Hattâ bir gün karşıdan kudurmuş Rum alaylarından birini görünce âdeta koşarak yokuşu inmiş, gâliba kulağı sağır olan kapıcıya zilin sesini işittirip kapıyı açtırıncaya kadar akla karayı seçmiştim. Eliza Binemeciyan o aralık henüz İstanbul'dan Paris'e gitmiş değildi. Benim nefes nefese yukarıya, küçük sahneli prova odasına çıktığımı görünce sordu:

-Ne oldunuz?

-Sokakta gene patırtı var. Adam dövüp fes yırtıyorlar! Dedim.

Yanımızda birkaç aktör de vardı. Eliza acı bir gülümsemeyle yüzüme baktı. Sonra içime zehir akıtan su sözü söyledi: "Türkler bu muâmeleyi hak etmiştir."

Bu sözü Eliza mı söylüyordu? Vaktiyle babasıyla anasını sahnede alkışlayan ve nihâyet kendisini alkış tûfanları içinde baş tâcı eden Türk milletine, velînîmetine karşı bu hakâretten daha acı hükmü Eliza mı veriyordu? Asabiyetten titriyordum fakat kendime hâkim oldum, sâdece ona:

-Teessüf ederim Eliza Hanım dedim. Sizin bu sözünüz bize sokaktaki palikarya yaygaralarından daha acı gelir. Çünkü san'atınızı her zaman al-

kışlamaya koşan ve size bu mevkii veren Türklerdir. Böyle diyerek odadan çıktım. Ondan sonra Eliza'yı görmedim. Zâten pek az sonra sahneyi de rollerini de bırakıp gitti. Gâliba Paris'te Comédie-Française'de aktrislik hülyâsına düştü! diye alay ediyorlardı. Benim kalbimde ise, Baykuş'taki Eliza'nın oynadığı Türk kızı Ayşe rolü boynunu bükmüş ağlıyordu.”¹

Eliza'nın yeri, Paris'e gittikten sonra, Hâlit Fahri Ozansoy'un dediği gibi gerçekten boş kalmıştı. Roza, Zabel ve Kınar başarılı artistlerdi ama bilhassa dram tiyatrosunda onun yerini dolduramazlardı. Fakat işgal altındaki esir İstanbul'da bu boşluğu doldurmak için tehlikeli olduğu kadar çok cesur bir işe teşebbüs edilmiş, Tiyatro kursuna birkaç Türk kızının da ücretsiz olarak kaydı yapılmıştı. Bunların içinde hemen farkedilen Afife Jâle adındaki bir genç kızdı. Eliza Binemeciyan'ın oynadığı *Rakîbe* piyesindeki baş kadın rolünü imtiyanda büyük bir başarı ile canlandırınca 40 lira maaşla artistler kadrosuna alınmıştı. Yüzler gülmüştü, Eliza'nın yerini artık bu genç Türk kızı dolduracaktı.

Afife Jâle, Hüseyin Suad'ın “Yamalar” piyesiyle ilk defa Kadıköy'nde Apollon Tiyatrosunda sahneye çıktı. Bu günün Reks Sineması'nda... Eski adıyla Hâle Sineması'nda... Eliza Binemeciyan'ı hiç aratmamış çok başarılı olmuştu. Bir hafta sonra ise gene Kadıköy'nde, Apollon Tiyatrosunda *Tatlı Sır* oyunu ile seyircinin karşısındaydı. Hâlit Fahri Ozansoy unutmadığı o geceyi hâtıralarıyla günümüze taşımıştır:

“Tiyatronun salonu ve bütün locaları öyle dolmuştu ki âdeta nefes almak imkânı kalmamıştı. Ben sağ taraftaki bir locada Reşat

¹ Hâlit Fahri Ozansoy Dârübedâyî'de sahneye konulan aruz vezni ile yazılmış Baykuş adlı eserinden sonra aruza vedâ ederek hece veznine geçmiştir. Bundan sonra hecenin beş şâiri olarak anılmıştır. Şâirin aruz vezni ile yazılmış *Baykuş* adlı eserinin hayrânı olan Süleyman Nazif ise onun hece veznine geçişine çok kızmış, bir toplantıda uzanan elini görmemezlikten gelerek ona bir sene dargın kalmıştır.

Nûri ile berâberdim. Piyes oynanırken ara sıra birbirimize dönüyor ve bir iki kelime ile fikirlerimizi söylüyorduk. Bir aralık baktım ki Çalıkuşu muharririnin sevinç teessüründen gözleri yaşarır gibi oldu ve çok geçmeden bu teessürünü bana da sirâyet ettirdi. Kulaklarımda hâlâ onun titrek bir sesle fısıldadığı kesik kesik sözleri işitir gibi oluyorum: -Ne güzel ses! Ne güzel dil! Sahnede Türk kadınının konuşması...”

Gece polislerin tiyatroyu basmasıyla sona ermiş ve kısa bir zaman sonra ise Afife Jâle tutuklanmıştı. Neyse o devrin iktidârına yakınlığı sebebiyle iyi bir mevkide bulunan Refik Hâlit (Karay) devreye girmiş, Afife Jâle serbest kalmış ayrıca Beyoğlu tarafındaki tiyatrolardan birinde sahneye çıkmasına da izin verilmişti. İsmâil Müştak'ın adaptesi bir eseri, “Aşk Uyumaz” adındaki komediyi de başarıyla oynamıştı. Kısa bir zaman sonra, herhalde umduğunu bulamadığı için Madam Eliza Binemeciyan Paris'ten dönmüş Afife Jâle ile birkaç oyunda berâber oynamışlardı. Ama Eliza onun kendisinin yokluğunda rollerini başarıyla oynamasını bir türlü kabullenememiş; Afife Jâle'yi türlü numaralarla sahneden uzaklaştırmayı becermişti. Afife tam mânâsıyla bunalımdaydı. Bundan sonra tiyatro sahnelerinin perdeleri Kadıköy'nde olduğu gibi Beyoğlu'nda da artık onsuz açılıp onsuz kapanacaktı.

Bu tâlihsiz kızı sonradan yuvarlandığı bataktan ûdî ve tanbûrî Selâhattin Pınar ile evliliği ve onun kendisine duyduğu büyük aşkı da kurtaramamıştı. “Nereden sevdim o zâlim kadını”, “Huysuz ve tatlı kadın”, “Anladım sevmeyeceksin beni sen nazlı çiçek” gibi pek çok şarkısı Afife Jâle'ye duyduğu o büyük aşkın mahsulleriydi. 📖

Dinçer Dalkılıç...¹

Özcan Ergiydiren

Dün 82. yaşıma girdim.

Yaşlanmak güzel bir şey; Allah'ın ekserî kullarına bahşettiği bir ihsan. Aslında, insan olarak yaratılmak, hele müslüman bir âilenin çocuğu olmak ne büyük bir lûtf. Bir böcek, bir kedi, bir karınca ya da solucan olabilirdim. Çok şükür insan olarak dünyâya geldim ve çok şükür cefâkâr tâlihîm yolumu Peygamber vârisi, o yüceler yücesinin eşiğine erıştirdi.

Orada genç-yaşlı, hep güzel insanlar gördüm; sanki başka bir âlemden gelmiş, başka türlü yaratılmışlardı. Yegân yegân hepsini çok sevdim; çok seviyorum.

Yaşlanmak güzel ama insana zor gelen tarafları da var. İlhan Ablamız, hasta yatağında "Allah verdiği emânetleri bir-bir geri alıyor" demişti. Evet, verdiklerini geri alıyor; kolumuzun kuvvetini, dizimizin dermânını, gözümüzün ferini... Ve sevdiklerimiz, can dostlarımız, arkadaşlarımız ansızın gidiyor. Ölüm dâima ansızın geliyor ve bir yakınımızı alıp gidiyor. Her gidenle benden de bir şeyler gidiyor, bir tarafım eksiliyor.

Dinçer de gitti. O boylu poslu, güçlü kuvvetli, yakışıklı adam... Tanıştığımızda yirmi yaşlarında, talebeydik. Fâtih Fevzipaşa Cadde-sindeki odamda haftada bir toplanırdık. Yusuf(Ömürlü) bize mûsikî dersi verirdi, Dede'den İtrî'de besteler meşk ederdik.

¹ 1936-2016

Soldan: Yusuf Ömürlü, Dinçer Dalkılıç, Özcan Ergiydiren, Zeki Ermumcu ve Erhan Altıntaş.

Kütahya'lı rahmetli Erhan(Altıntaş) ve Zeki (Ermumcu), Bayram (Yüksel), Dinçer bir araya geldiğimizde neş'elenir, fıkralar anlatır, gülüşürdük. Dinçer hemen mutfağa girer, çarçabuk çok lezzetli yemekler hazırlardı. Sonraki yıllarda onun değme aşçıların yapamayacağı tatlılarını da yemiştım.

Her şeye kâbiliyetliydi, mühendisliğin yanında müzik, resim ve hat en sevdiği şeylerdi. Bir zamanlar her fırsatta Kütahya'ya gidip Ressam Ahmet Yâkuboğlu'nun sohbet ve derslerinde bulunmuştu. İyi bir neyzendi, zor bir saz olan rebabı ve udu ustalıkla çalardı. Rebab yapmak istemiş, fakat istediği boyda hindistan cevizi bulamamıştı. Ekrem amcamız, yakın dostu Kont Ostrorog'dan ricâ etti; o da Hindistan sefiri olan kardeşine yazarak gerekli ölçüde cevizleri getirtti. Sanırım Dinçer'in ilk sazını, rahmetli Câhid Gözkan'ın rebabını örnek alarak, bu cevizlerle yapmıştı. Emekli olduktan sonra İstanbul Fetih Cemiyeti'nin bir odasında ud yapmıştı.

Konya'ya, Şeb-i Arus merâsimleri için âyin ekibiyle gittiğimizde o da kendi eliyle yaptığı rebabıyla katılmıştı. Sonraki yıllarda ney açmak, ud ve rebab yapmada âdeta üstad oldu. Amerika'da, Philadelphia'da bir şirkette çalışırken aynı zamanda ud yapıyormuş, müşterileri de Ermeniler imiş.

Yere göğe sığmayan bir adamdı; belki bu yüzden çoluk çocuğuyla Amerika'ya göç etmişti. Ama her sene gelip Armutlu'da yazlık evinde tek başına aylarca kalırdı. Gelişinde ve dönüşünde Bayezid'deki Fetih Cemiyetine uğrar, geçerci.

Güzel besteleri vardı; Niyâzî-i Mısırî'den *Tende cânım, canda câbânımdan Allah hû* diyen ve Hacı Bayram hazretlerinin meşhur ilâhisi "*Çalabım bir şar yaratmış iki cihan arasında*" ne güzel eserlerdir. Mekânı cennet olsun...

Tarîkatlerin Para ile İmtihânı

Prof. Dr. Mehmet Demirci

Tasavvuf bir olgunlaşma yolu, dîni daha içten ve derinden yaşama gayretidir. Hz. Peygamber “*îmânın tadı*”ndan söz eder. Tasavvuf dînin ve îmânın tadını, mânevî zevk ve lezzetini hissetme çabasıdır. Tasavvuf, dînin şekliyle birlikte özünü, rûhunu yakalamaya çalışmaktır. Bu özü içten yaşamak ve ahlâk olarak davranışlarına yansıtmaktır.

Bu yönüyle tasavvuf bireysel bir özellik taşır. İnsan aynı zamanda sosyal bir canlıdır, bireyin tek başına yaşaması çok istisnâî bir durumdur, toplum hâlinde yaşamak esastır. Tasavvufta asıl olan insanın, bireyin kemâle ermesidir. Ne ki insan, bir toplum içinde yaşamakta olduğundan; kemâlin, olgunlaşmanın göstergelerinden biri de toplumla iyi geçinmek, insan ilişkilerinde olgunluğu devam ettirmektir.

Tasavvufun kurumlaşmış şekline “tarîkat” denir. Terim olarak tarîkat, insanların mânevî kâbiliyetlerini geliştirmek için kurulmuş dînî-mânevî yol demektir. Tekkesi, şeyh ve mürit ilişkileriyle ilk tarîkatler 12. ve 13. asırlarda kurulmaya başladı

Türklerin geniş küteller hâlinde İslâmiyet’i benimsemesinde tasavvufun rolü büyüktür. 1071 Malazgirt zaferiyle Anadolu’nun kapıları Türklere tamâmen açılmış sayılır. Bir ülke sâdece askerî güçle elde edilemez. Büyük İskender Hindistan içlerine kadar askerleriyle gitti, ama onun ölümünden sonra geride bir şey kalmadı. Şu halde asıl fetih, ülkeyi fert fert insanıyla kazanabilmektir. İşte burada gö-

nül adamlarına büyük iş düşer.

Anadolu Türklüğü, yeni vatana büyük bir inanmışlar ordusu hâlinde yürüdü. Bu halkın yeni coğrafyada, yeni bir Türklük hâlinde yerleşip gelişmesinde mânevî ve medenî vazîfe gören en mühim kuruluşlar tarikatlerdi. Tarikatler Anadolu halkının, heyecanlı bir îman çevresinde toplanıp, coşkun bir mânevî hayat yaşama ihtiyâcını karşıladı.

Çeşitli derviş zümreleri ve tarikatler, sâdece ellerinde asâları, sırtlarında abâları, diyar diyar dolaşıp halka tasavvuf heyecânı aşıl原因 dervişlere sâhip değildi. Bu ilk asırların Anadolu dervişleri, yeni yurdun fethinde aktif vazîfe gördüler. Dervişler fetih ve istîlâ ordularının önünde “baş açık ayak yalın” yürüyerek ve herhangi bir maddî zırha ihtiyaç duymadan, tamâmiyle îman akıncıları hâlinde, yalın kılınç yalın vücut harp ettiler.¹

Duraklama

XIV. ve XV. yüzyıllar Osmanlı devletinin kuruluş ve yükseliş dönemi olup, bütün kurumlar gibi tarikatler de en verimli devirlerini yaşamıştır.

Devletlerin, toplumların ve kurumların kaderi bir bakıma iç içedir. XVI. yüzyıl Osmanlı yükselişinin zirveye ulaştığı asırdır. XVII. asırda ise yükseliş durmuş duraklama başlamıştır. Evvelce son derece uyumlu çalışan tekke - medrese arasında² çatışmalar görülmüştür. Hattâ bu asırda iki zümre arasında ciddî tartışmalar çıktı.

¹ Bkz. Nihad Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Târîhi*, I, 289; İstanbul, 1971

² Asırlar itibâriyle meşâyih ve ulemâ münâsebetleri için bkz. Reşat Öngören, *Osmanlıda Tasavvuf (XVI. Yüzyıl)*, İz yayıncılık, 2000; Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (XVII. Yüzyıl)*, OSAV, 2001; Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İnsan yayınları, 2003; Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İnsan yayınları, 2003

Kadızzâde-Sivâsî tatışmaları tipik bir örnektir. Bu kavgalar, her iki kurumun da aleyhine sonuç vermiştir.

Osmanlıdaki duraklamadan her kurum gibi tekkeler de payını aldı. Tekkeler kolay geçim yeri olarak devam edenler çıktı. “Tekkeyi bekleyen çorbayı içer” sözü bu anlayışın eseridir denebilir. Kuruluş yıllarındaki dinamik, yapıcı ve almaktan çok verici durumdaki derviş tipleriyle bunları kıyasladığımız zaman yanlışlıkları ortaya çıkar. Elbette bütün tarikatler veya bir tarîkatin bütün mensuplarını aynı şekilde değerlendiremeyiz. Kötüler ve yanlışların yanında iyi ve doğrular her zaman vardır.

Osmanlının duraklama ve gerileme dönemlerinde tarikatlerdeki muhtevâ kaybını; maddî ve şeklî unsurlar devam ettiği halde, özden uzaklaşmayı Yahyâ Kemal “İthaf” adlı şiirinde şöyle ifâde eder:

*Abâ var post var meydanda er yok
Horasan erlerinden bir haber yok
Uzun yollarda durdum hiç eser yok
Diyâr-ı Rûm’a gelmiş evliyâdan³*

Nihâyet 1925’te bütün tekkeler kapatıldı. Gelenekte bir kesinti ve kopukluk olduğundan dolayı, günümüzdeki tarikat tezâhürlerinin, olması gereken seviyenin çok uzağında bulunduğu bir gerçektir. Yarım asrı geçen bir yasaklama döneminden sonra tarikat kurumunun sağlıklı bir yapı göstermesi beklenemez. İstisnâları bulunmakla birlikte, çoğunluğu itibârıyla ehil kişiler tarafından temsil edildiği ve yürütüldüğü söylenemez.

Tekke Vakıfları

Tarikatlerde seviye kaybetme sebeplerin biri, bâzılarında şey-

³ Yahyâ Kemal, *Eski Şiirin Rûzgârıyla*, İstanbul, 1962, s. 125

hin “yoldan gelme” esâsına göre değil de “belden gelme” usûlüne göre belirlenmesidir. Bir oğul iyi yetişmişse ve lââyıkça mesele yoktur. Ama ehil olmayan kişilerin, sâdece şeyhin çocuğu olmak avantajı ile tekkelere şeyh tâyin edilmesi yanlıştır. Bu durum tasavvuf eğitiminde seviye düşmesinin sebeplerinden biridir.

Yeterli olmayan bir kişinin şeyhliğe getirilmesi, daha çok tekkenin vakıfları, maddî imkânları ve sosyal konumundan faydalanma amacı güder. Oysa tasavvuf bütün bunlara kapılmamayı isteyen, kişisel menfaatlerin üstüne çıkılmasını öğütleyen bir anlayıştır.

Tarîkatlerin parayla ve maddeyle olan imtihânı kaybetmesinin ilk örnekleri, zengin vakıflı tekkelerdeki durumdur denebilir. Tekkeler irili ufaklı belli bir müştamilâta sâhip idi. Misâfirhâne, aş evi, okul gibi çeşitli hizmetler verirdi. Bütün bunların finansmanı için vakıflara ve çeşitli gelir kaynaklarına ihtiyacı vardı.⁴

Tekkeler aynı zamanda şeyh âilesinin ve yakın çevresinin meskeni ve maîşet kaynağı idi. Bir şeyhin vefâtıyla, bu imkânların kaybolmaması ve âilenin kurulu düzeninin bozulmaması için şeyhliğin babadan oğula geçmesi yoluna gidildi. Bu yüzden tekkeler kapanınca bâzı şeyhler ve âileleri geçim sıkıntısına düştü. Yenikapı Mevlevîhânesi son şeyhi Abdülbâki Dede (1883-1935) tipik bir örnektir. Kendisi iyi yetişmiş entelektüel bir Mevlevî idi.

Tekkeler kapatılınca bütün dergâhlar gibi Yenikapı Mevlevîhânesi’nin vakıflarına da el kondu. Dergâh mensuplarının gelirleri kesildi. Geçim sıkıntısı baş gösterdi. Abdülbâki Dede âilesinin maîşetini temin için iş aradı. Ufak tefek bâzı görevler bulduysa da bunlar ona göre değildi ve devamlı olmadı. Topkapı civârında kirâlık bir ev-

⁴ Bir tekkenin vakıfları, gelir kaynakları yerleriyle ilgili bir çalışma için bkz. Sâim Savaş, *Bir Tekkenin Dîni ve Sosyal Târîhi*, Dergâh yayını, İstanbul, 1992

de çok zor şartlarda yaşarken hayat yükü çok ağır gelmeye başladı ve 52 yaşında vefat etti.⁵

Mâsivâyı terk

Günümüzde tarikatler resmen yasak olduğu halde fiilen açık görünüyor. Bu sebeple bir otorite tarafından kontrolü, çeki düzen verilmesi mümkün değildir. Çeşitli çevrelerce tasavvuf ve tarikatlere ağır eleştiri ve ithamlar yöneltilmektedir. Bunların bir kısmı ideolojik sebeplere yâni din veya tasavvuf karşıtlığına dayanır. Haklı olan tenkitler de var, şöyle ki:

Tasavvufta asıl olan kalbi mâsivâdan temizlemek ve Hak sevgisi ve îmânıyla doldurmaktır. “Mâsivâ”, Hak’tan gayrı her şeydir.

Yaşamak için paraya, maddeye ihtiyaç vardır. İnsan kolayca maddenin esîri olabilir. Tasavvuf bu esâretten kurtulmanın yollarını gösterir. İnsanı bir gemiye; maddeyi, dünyâyı, parayı da denize benzetirsek, Hz. Mevlânâ’nın ifâdesiyle; geminin yüzmesi için su lâzımdır, fakat su geminin içine (kalbe) dolarsa gemi batar.⁶ Kur’ân-ı Kerîm’in ifâdesiyle: “O gün ne mal ne evlât fayda vermez, kalb-i selimle gelenler müstesnâ.”⁷ Bağdadlı Rûhî bu mânâyı şöyle nazma geçirmiştir.

Sanma ey hâce ki senden zer ü sîm isterler

“Yevme lâ yenfau”da kalb-i selîm isterler

Tasavvuf târiflerinden biri şöyledir: “Ne bir şeye mâlik olman,

⁵ Abdülbâki Dede için bkz. Mustafa Erdoğan, *Abdülbâki Baykara Dede Hayâtı Şahsiyeti ve Şiirleri*, Dergâh yayınları, İstanbul, 2003; Mehmet Demirci, “Son Mevlvî Şeyhlerinden Bâzılarının Hazin Hikâyeleri”, www. mehmetdemirci, org, “Bildiriler”

⁶ Mevlânâ, *Mesnevî*, çev. Velet İzbudak, beyit: 985

⁷ Şuarâ sûresi, 26/88-89

ne de bir şeyin sana mâlik olmasıdır.”⁸ Yâni mal mülk, para, makam, mevki gibi maddî şeyleri aşırı derecede sâhiplenmemen, onların kölesi olacak şekilde hareket etmemendir. Bu durum varlıklı olmaya engel değildir. Yeter ki ihtirasla onlara bağlanılmasın ve mal sevgisi Hak sevgisine engel teşkil etmesin.

Hikâye ve Sinemada Tarikat

Günümüzdeki tarikatlere yöneltilen önemli eleştirilerden biri, bâzılarının birer holding hâline geldiği ve amacından uzaklaştığıdır. Bunların içyapısını ve asıl olan tasavvuf eğitimi nasıl uyguladıklarını bilmiyoruz. Ama görüntü olarak maddileştikleri bir gerçek. Bu konuda edebiyat ve sanata yansıyan tipik örnekler var.

Nûrettin Topçu daha 1958’de *Taşralı* adlı kitabında “Mübârek Zat” başlıklı hikâyesinde⁹, özden uzak, gösterişçi ve şekilci zenginlerin devam ettiği bir tarikat şeyhinden bahseder. Yazar kendisi tasavvufu seven ve intisaplı biri olmasına rağmen bu ağır eleştiri yapılmaktan geri kalmaz.

Mustafa Kutlu’nun *Sır* adlı hikâye kitabında 1980’lere âit gözlemler yer alır. Hikâyenin kahramanı köyde mütevâzı bir derviş iken, kaderin sevgiyle şeyhlik mevkiine geçer ve varlıklı müritlerin zorlamasıyla büyük şehre taşınmak mecbûriyetinde kalır. Buradaki lüks ve zengin hayat tarzı karşısında bocalar.¹⁰ Aynı kitap içindeki “Mürit” adlı hikâyede de benzer konu işlenir.

Bu iki olay sırasındaki zaman diliminde tarikatler, hükmettikleri mâlî imkânlar bakımından henüz günümüzdeki kadar büyüme-

⁸ *Kuşeyrî Risâlesi*, çev. Süleyman Uludağ, Dergâh yayını, İstanbul, 2003, s. 368

⁹ Nurettin Topçu, *Taşralı*, İstanbul, 1959, s. 29-48; aynı eser, 6. Baskı, Dergâh yayını, 2013. Topçu’nun tasavvufî görüşleri için bkz. *Nurettin Topçu’ya Armağan* içinde Mustafa Kara ve Emin Işık’ın yazıları, Dergâh yayını, 1992

¹⁰ Mustafa Kutlu, *Sır*, Dergâh yayını, İstanbul, 2012

mişlerdi. Adı geçen yazarlarımız sanatkâr sezgisiyle meselenin vehâmetini farketmişler denebilir. Türkiye'nin gelişmesine paralel olarak tarîkat temelli bâzı kurumlar da ekonomik bakımdan büyüdüler. Daha yakın zamanlara âit çarpık durumu bir ölçüde, 2005 yapımı "Takvâ" filminde görürüz.

Takvâ filminde günümüzde kendi hâlinde dervişliğin kolay olduğu, işin içine akçe hesâbı girince vaziyetin değiştiği, kimilerini paranın bozduğu, tarîkatlerin hayli karışık gelir gider kalemleri bulunduğu anlatılır. İnancı, dindar ve takvâ sâhibi insanların, günümüz dünyâsında, modern kapitalist sistemin çarkları içinde ezilmeye mahkûm oldukları ve bundan kurtuluş çârelerinin olmadığı gibi bir mesaj verilir.

Dünyevîleşme

Dünyevîleşmenin arttığı, kapitalist çarkların bâzı tarîkat çevrelerini de etkisine aldığı bir gerçektir. Bunların ileri gelenleri başlangıçta iyi niyetle yola çıkarlar. Öğrenci yurtları, dershâneler derken okullar açarlar. Buralarda îmanlı, vatanına ve dînî-millî değerlerine bağlı gençler yetiştirme gâyesindedirler. Bütün bunlar için para lâzımdır. Sonunda para, araçken amaç hâline gelebilir.

Dünyâyı hükmü altına almış olan vahşî kapitalizmin değişmez kuralları vardır. Kapital, mal ve servet devamlı büyümeyi hedefler. Ne pahasına olursa olsun rakiplerinden geri kalmamak, hattâ onları geçmek ister. Böyle bir anlayış insan kalbini katılaştırır, duyguları köreltir. Mânen olgunlaşmak için yola çıkan kimsenin mal ve parayla imtihanı çetindir. Okul açmak, gençleri yetiştirmek gibi idealler zamanla ikinci planda kalabilir.

Tarîkat ve Cemaat Okulları

Bu vesîleyle biraz konu dışına çıkarak şunu soralım: Âileleri tarîkat ve cemaat okullarına, yurtlarına yönelten sebepler nelerdir? Birincisi ekonomik, ikincisi ideolojik sebeptir. Ne yazık ki sosyal devlet ilkesini tam uygulayamadık. Öğrenciler için yeterli yurt ve binâ imkânı sunamadık. Bu boşluğu değerlendiren cemaat ve tarîkatler, maddî durumu iyi olmayan öğrencilere iâşe ve ibâte imkânı sunarak onları kolayca avlamaktadır. Devletimiz zenginleştikçe bu alandaki eksikler kapanıyor.

İdeolojik sebebe gelince: Tanzîmat'tan beri sürüp gelen pozitivist, materyalist ve seküler zihniyet, Cumhûriyetle birlikte zirveye çıktı. Katı laiklik anlayışı yer yer din karşıtlığı şeklinde uygulandı ve algılandı. Bu yüzden muhâfazakâr insanlarımız devlet okullarına şüpheyle yaklaştı. Okutursa oğlunun, kızının ana babasını ve içinde yetiştiği kültür ve geleneği beğenmeyeceğinden korktu.

Rahmetli babam muhâfazakâr zihniyete sâhip tipik bir Anadolu insanıydı. 1954'te ilkokulu bitirince beni Kur'an Kursu'na vermeyi düşünüyordu. O yıllarda yeni açılmış olan İmam-Hatip Okulu'na bile göndermek istemiyordu. Çünkü orası da laik devletin okuluymuştu. Adı İmam-Hatip de olsa oğlunun kafasını değiştirebilirdi. Sonunda kerhen de olsa akli eren bâzı tanıdıklarının telkîniyle beni bu okula kaydettirmek durumunda kaldı. O yıllarda babam gibi düşünenler hiç de az değildi.

Bu anlayış gittikçe zayıflasa da hâlâ etkilerini devam ettiriyor. Bir kısım halkımız çocuklarına hem normal lise eğitimi yaptırmak istiyor, hem de onların daha düzgün ve îmanlı yetişmesini arzu ediyor. Bu düşünceyle tarîkat ve cemaat okullarını tercih ediyor.

Sözün Özü

Esas konumuza dönecek olursak, dünyevîleşmeden ve kapitalist zihniyetten, bir kısım tarikatlerin etkilendiği bir gerçektir. Doğrusu bu zor bir sınavdır, ama başarılması imkânsız değildir. Bunun örnekleri çoktur. Müstağnî bir zengin, ihtiraslı bir yoksuldan makbuldür. Tasavvufta övülen “fakr” maddî yoksulluk olmayıp, kişinin kendini her an Allah’a muhtaç hissetmesidir. “Allah ganî (zengin, ihtiyaçsız), sizler fakir (muhtaç)sınız.”¹¹

Naslarda bu konudaki dengenin ölçüsü vardır. “Mal ve evlât dünya hayâtının süsüdür”¹² denirken, öte yandan “Mal ve evlât fitnedir”¹³ buyrulur. Dengeyi kuran ise şu ve benzeri âyetlerdir: “Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah’ı anmaktan alıkoymasın.”¹⁴ Bunu pekiştiren ise, yukarıda belirttiğimiz üzere kalb-i selîm sâhibi olmaktır. “Selîm kalp” mâsivâ ilgisinden, malı mülkü put edinmekten arınmış kalptir.

Evet, fazla mal, fazla güç insanı bozar. İşte tasavvuf tam da bunun için lâzımdır. Kalbi Hak ve halk sevgisiyle dolu, tasavvuf ahlâkını benimsemiş kimseler, bu sınavda başarılı olurlar. Onların ölçüsü Yûnus’tadır:

Ne varlığa sevinirim ne yokluğa yerinirim

Aşkın ile avunurum bana seni gerek seni ■

¹¹ Muhammed sûresi, 47/38

¹² Kehf sûresi, 18/46

¹³ Teğâbün sûresi, 64/15

¹⁴ Münâfikun sûresi, 63/9

Kulalı Mustafa Nüzûlî'nin Hz. Ali Methiyesi

Serpil Akgül

İslâm târihinde dört büyük halîfenin sonuncusu olan Hz. Ali, bilindiği gibi Hz. Muhammed'in amcası Ebu Tâlib'in oğlu ve aynı zamanda dâmâdıdır. Hz. Ali sevgisi, şüphesiz her devirde müslüman toplumlar arasında görülen müşterek bir duygudur. Bu açıdan Hz. Ali edebî eserlerde de çeşitli nitelikleriyle söz konusu edilmiş ve dâima sevgiyle anılan şahıslardan birisi olmuştur. Bu yüzdendir ki Hz. Ali'nin adâleti, kahramanlıkları, ilim ve irfânı şâirlerin his ve hayal dünyâlarında da yer etmiş ve gönüllerde hayranlık duygusu uandırmıştır. Edebiyatımızda Hz. Ali'ye duyulan sevgi ve hayranlığın dile getirildiği birçok eser meydana getirilmiştir. On yedinci yüzyılın sonu ile on sekizinci yüzyılın ilk yarısında yaşayan ve Halvetî tarîkatına mensup olduğunu şiirlerinde de açıkça ifâde eden Manîsâlı mutasavvıf şâirlerden Mustafa Nüzûlî Efendi de dîvânında yer alan bir gazelinde, Hz. Ali'ye övgü dolu sözlerle seslenerek ona olan sevgi ve hayranlığını dile getirmiştir. Bu çalışmada Kulalı Mustafa Nüzûlî'nin söz konusu gazelinde Hz. Ali'nin hangi özellikleriyle ele alındığı ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Giriş

Tekke şiirinin kendi içinde büyük bir şiir âlemi olan Kulalı Mustafa Nüzûlî, Türk edebiyâtı târihinde ismi nâdir zikredilen şâirlerden biridir. On yedinci yüzyılın sonu ile on sekizinci yüzyılın ilk yarısında yaşayan ve asıl adı Mustafa olan Nüzûlî (ö. 1744), Manisa'nın Kula ilçesinde yetişmiş mutasavvıf bir şâirdir. Şâirin silsilesi

Hız. Peygamber'e dayandığı için şiirlerinde bâzen "Nüzûlî" bâzen de "Seyyid" mahlasını kullanmayı tercih etmiştir. Tahsîli konusunda net bilgiler bulunmamakla birlikte bâzı şiirlerinden hareketle yorum yapılarak kendisinin düzenli bir eğitim görmediği ifade edilmiştir. Nüzûlî, 1744'te Kula'da vefat etmiş ve orada defnedilmiştir. Şiirlerinde dinî-tasavvufî konuları işleyen şâir, hem hece hem de aruz ölçüsüyle yazmıştır. Nüzûlî'nin iki dîvandandır oluşan bir dîvânı bulunmaktadır (Erdoğan, 2004a: 5-19-20-22 vd).

Kaynaklara göre Anadolu ve Rumeli'de en çok tekkesi bulunan tarikatlardan biri hattâ birincisi Halvetiye tarikatıdır (Kara, 2003: 226). Nüzûlî de Halvetî tarikatına bağlı bir şâir olmakla birlikte şiirlerinde bunu sık sık dile getirmiştir (Erdoğan, 2004a: 21).

Halk nazarında ermiş bir zat olarak tanınan Nüzûlî, bir rivâyete göre sarhoş gezen biriyken tövbe edip tekkeye bağlanmıştır. Menkıbeye göre Nüzûlî'nin babası, vefâtının yaklaştığını hissedince yerine irşat postuna geçecek birini bırakmak ister. Büyük oğlu hâfız, küçüğü ise (Nüzûlî) gece gündüz meyhânedan çıkmayan biridir. Her yerin karla kaplı olduğu bir kış gününde, babası büyük oğlunu yanına çağırarak bir sepet üzüm getirmesini ister. Büyük oğlundan ses çıkmayınca meyhânedan Nüzûlî'yi çağırırlar. O da "babam beni kalbinden silmemiş mi!" diyerek hemen koşar. Babası ondan da bir sepet üzüm ister. Nüzûlî, hemen bağa gider. Bakar ki her taraf karla kaplıyken onların bağı yemyeşildir ve salkım salkım üzümlerle doludur. Sepeti doldurduğu gibi babasına getirir. Rivâyete göre babasına bir salkım üzüm uzatır. O da üç tâne yer ve "Oğul, bende arayan sende bulsun, Allah bendeğini sana nakşetsin!" diye duâ ettikten sonra vefat eder. Babasının bu duâ ve kerâmeti üzerine Nüzûlî kırk gün çilehânedan kalır. Oradan kırk gün sonra çıkarak sabah ezânını okur. Bunu duyanlar ise "Bir sarhoşun ardında namaz

kılmayız” diyerek başka bir câmiye giderler. Buna çok içerleyen Nüzûlî, bir gece testileri halka gibi dizip “Lâ ilâhe illâllâh” diyerek zikir çektirir. Testilerin şangırtıyla dönerek zikir çektiğini görenler “Bizim sarhoş meğer ermiş!” diyerek arkasında namaz kılmaya başlarlar (Erdoğan, 2004a: 25-26-27).

Daha önce de belirtildiği gibi Nüzûlî, dînî-tasavvufî konulu şiirler yazmıştır. Nüzûlî dîvânında, methiye biçimiyle yazılmış şiirler de vardır. Bunlardan biri çalışmamızın konusunu teşkil eden Hz. Ali için yazılmış methiyedir (Erdoğan, 1999: 207).

HZ. ALİ’NİN TÂRİHİ VE MENKİBEVÎ ŞAHİİYETİ

HZ. ALİ’NİN tam adı Ali ibn-i Ebî Tâlib el-Kureyşî el-Hâşimî’dir. Hz. Muhammed’in amcasının oğlu ve dâmâdı olup dördüncü halîfe-dir. Babası Ebu Tâlib, annesi Kureyş’ten Fâtıma binti Esed’dir. Hz. Muhammed’in peygamberliğine ilk îman edenlerdendir (Fırlalı, 1989: 371).

HZ. ALİ, 656-661 yılları arasında halîfelik yapmış ve cesâreti, yiğitliği, fazîletleriyle her kesimden şâirin sevgisini kazanmıştır (Güftâ, 2004: 257). Uhud, Hendek ve Hayber olmak üzere hemen hemen bütün savaflara katılmış ve menkıbevî bir üslupla rivâyet edilen büyük kahramanlıklar göstermiştir (Fırlalı, 1989: 371). Onun kahramanlıkları birçok esere de konu olmuştur. Meselâ Fuad Köprülü’nün on üçüncü yüzyılda yazıldığını söylediği Şeyyad İsâ’ya âit olan *Salsal-Nâme* adlı manzum eserde Salsal adlı bir devin Hz. Ali ile savaştığı ancak yenildiği anlatılmaktadır (Köprülü, 1999: 369). Ayrıca Safevî Devleti’nin kurucusu olan Şah İsmâil’in *Deh-nâme* adlı mesnevîsi onun Hz. Ali’ye karşı olan bağlılık ve hayranlığını dile getirdiği bir diğer eserdir (Şentürk ve Kartal, 2008: 297). On dördüncü yüzyılın dînî-destânî mesnevîlerinden Begpazarlı Maazoğlu Hasan’ın *Gazavât-ı Emire’l-mü’minîn Ali, Feth-i Kal’a-i Selâsil* adındaki 629

beyitlik mesnevîsinde de Hz. Ali'nin savaşları, yiğitliği, silâhsız olduğu halde düşmanları mağlup etmesi anlatılır. Yine aynı yüzyılda yazılmış mesnevîlerden *Gazavât-ı Emire'l-mü'minîn Ali, der-Memleket-i Sind bâ-Mukâtil Şah*'ta da "Hz. Ali tek başına gündüz seksen bin, gece ikinci seksen bin er kırmıştır" ifâdesiyle onun kahramanlıklarından söz edilir (Çelebioğlu, 1999: 86-87-88).

Muallim Nâci (ö. 1893), İslâm târihine âit yaklaşık sekiz yüz elli kişinin biyografisinden meydana gelen *Esâmî*'sinde Hz. Ali'nin portresini şöyle çizer:

Aliyyü'l- Murtazâ (îmâm Alî bin Ebî Tâlib):

Hayber kapısını attığı meşhurdur. Herhangi pehlivan ile cenk etmiş ise gâlib gelmiş ve "Esedu'llâhi'l-gâlib" unvânını almıştır. Kılıcı bir kere ururdu. Bir uruşda ikiye bölerdi (Muallim Nâcî, 2011: 11).

Hz. Ali'nin cenknâmelerinde ise savaş sırasında gösterdiği yiğitlikler şöyle tasvir edilir: *Hazret-i Ali, Düldül'e biner, Zülfikar'ı kuşanır ve Hayber Kalesi'nin üzerine yalnız başına yürür. Kırk arşın genişliğindeki hendeği atlar. Nâra atınca dünya deprem olmuş gibi sallanır. Önüne çıkan düşman pehlivanlarını Zülfikar ile ikiye böler. Bütün düşmanlar şaşırır. Daha sonra otuz üç bin batman demirden yapılmış kale kapısını tutar, kapıyı koparır ve kırk adım uzağa fırlatır. Üzerine kırk kişinin toplanarak attığı bir taşı, Zülfikar ile havada ikiye böler. Kale kapısı yerinden kopunca İslâm askeri girip kaleyi alır. (Demir ve Erdem, 2007: 26-27).*

Ayrıca mesnevî nazım şekliyle oluşturulan eserlerin giriş bölümünde "Medh-i Çehâr-yâr" (dört halîfeye övgü) başlıklı bir bölüm vardır. Bu bölümde yer alan şiirlerde Hz. Ebu Bekir'in dürüstlüğü ve cömertliği, Hz. Ömer'in adâleti, Hz. Osman'ın edebi ve

Kur'an'ı yazdırması, Hz. Ali'nin ise cesâreti üzerinde durulmaktadır (Ünver, 1986: 433-436).

Hız. Ali'ye dâir yazılmış destânî hikâyeler de vardır. Meselâ yazarı bilinmeyen *Gazavât-ı Kısâ-i Mukaffâ* (Ali Cengi), *Kısâ-i Kahkaha* (Ali Cengi), *Hâverân-nâme* gibi manzum, mensur eserler on üç ve on dördüncü yüzyılda Anadolu'da yazıldığı bilinen bu tür hikâyelerin en eskilerindendir (Ceyhan, 2006: 31).

Bu noktada Âdem Ceyhan'ın şu sözleri, Hız. Ali sevgisinin edebiyâtımızda çok fazla işlendiğini ortaya koyması bakımından oldukça mühimdir:

Şâirlerimizin şiir kitaplarında, dîvanlarında, mesnevîlerinde, Hız. Peygamber'e yazılan binlerce naattan sonra, din büyükleri arasında en fazla övülen ve yüceltilen kişi de herhalde Hız. Ali'dir (Mualim Nâcî, 2011: 10).

Hız. Ali, nesilden nesile anlatılagelen efsânelere de ortak edilmiştir. Sâim Sakaoğlu, Hız. Ali'ye dâir anlatılan bir efsânenin sonunda şöyle demektedir:

(...) Halk muhayyilesinin Hazreti Ali'yi Anadolu'nun dört bir bucağında at koşturan bir cengâver olarak kabul etmesi, at izine benzeyen her şekilde onun atının bir nişânesi gözüyle bakması pek yaygın bir inanıştır (Sakaoğlu, 2003: 74).

Edebiyâtımızda Hız. Ali sevgisinin yansıtıldığı birçok şiir örneğine de rastlamak mümkün. Meselâ on beşinci yüzyıl dîvan şâirlerinden Ahmet Paşa'nın dîvânında, Hız. Ali'ye yazılmış "Alinin" redifli gazel biçimiyle yazılmış bir methiye bulunmaktadır (Tarlan, 1992: 192). Ayrıca on yedinci yüzyıl dîvan şâirlerinden Nâilî'nin dîvânında da Hız. Ali için yazılan elli dört beyitlik "Der-menkıbe-i şîr-i Hudâ Aliyy-i Murtazâ radyallahu anh" başlıklı bir kasîde de bulunmaktadır

(İpekten, 1990: 39- 40 vd.). Öte yandan on altıncı yüzyılın önde gelen dîvan şâiri Fuzûlî'nin (ö. 1556) Türkçe dîvânında da Hz. Ali ve evlâdı için yazılmış üç kasîde bulunmaktadır (Mazıoğlu, 2011: 103). 1832-1891 yılları arasında yaşayan Diyarbakırlı Sa'îd Paşa dîvânında ise her bendi altı mısırâdan oluşan bir nazım şekli olan müseddes nazım şekli ile yazılmış “Yâ ‘Ali senden meded” redifli bir şiir bulunmaktadır (Erdoğan, 2004b: 4-105-106). Bu şiirlerde baştan sona kadar Hz. Ali çeşitli nitelikleriyle konu edilmiştir. Bu tür şiirlerde kuvvetli bir Hz. Ali sevgisi görülür. Nüzûlî'nin de gazeli bunun iyi bir örneğidir.

Bilgiye değer veren ve yiğit bir kişiliğe sâhip olan Hz. Ali, *Murtazâ*, *Şîr-i Hudâ*, *Aliyyü'l-Murtazâ* gibi sıfatlarla anılmaktadır (Zavotçu, 2006: 19). Ayrıca Hz. Ali, *Allah'ın arslanı*, *Şîr-i Yezdân*, *Esedullah* gibi unvanlarla da anılmaktadır (Onay, 1993: 35-36).

Hiz. Ali'nin lakaplarından biri olan “Murtazâ”, “irtizâ edilmiş, beğenilmiş, seçilmiş” mânâlarına gelir (Devellioğlu, 2002: 685). Arapça bir kelime olan “Murtezâ” kendisinden râzı olunmuş anlamına da gelmektedir. Ahmet Talat Onay bu durumu şöyle açıklamaktadır: *Hazret-i Muhammed Tebük muhârebesine giderken Ali'yi Medîne'de vekil bırakmış. Ali, 'Beni kadınlarla çocuklara halîfe tâyin et-tin' demiş. Muhammed de 'Yâ Ali! Mûsâ'ya göre Harun ne rütbede ise bana göre de sen o rütbedesin. Şu farkla ki benden sonra peygamber gelmeyecektir. Buna râzı değil misin?' deyince Ali râzıyallahu demiş. Bundan sonra kendisine Râzıyallahu mânâsına Murtezâ denilmiştir* (Onay, 1993: 36). Mustafa Nüzûlî Efendi ise bu gazelinde Hz. Ali'nin lakabını “Yâ ‘Aliyye'l-Murtezâ” şeklinde redif olarak tercih etmiştir.

Mustafa Nüzûlî Efendi'nin "Yâ 'Aliyye'l-Murtezâ" Redifli Gazeli

Dîvan edebiyâtı nazım şekillerinden biri de gazeldir. Gazel biçimiyle yazılmış methiyeler de vardır (Dilçin, 1986: 151). *Bunlardan biri de dîvânının başlarında yer alan Nüzûlî'nin inceleyeceğimiz gazelidir. Beyitlerde aynı temanın işlendiği yâni konu bütünlüğünün görüldüğü bir plan ve kompozisyon kaygısıyla söylenmiş gazellere ise "yek-âhenk gazel" denilmektedir (Saraç, 201: 49; Dilçin, 1986: 92). Nüzûlî'nin Hz. Ali'ye seslendiği gazeli de bu açıdan bir yek-âhenk gazel örneğidir. Şâir, şiirinde baştan sona Hz. Ali'ye Allah'ın nuru anlamına gelen "nûr-ı yezdân", "ilm ü irfan mahzeni" gibi övgü dolu sözlerle seslenerek onu methetmiştir. Nüzûlî'ye göre Hz. Ali; Allah'ın nûru, ilim ve irfan mahzeni, velî yâni Allah dostu, kudret kılıcının sâhibi, hak yolunun rehberi, evliyâların önderi ve Allah'ın aslanıdır. Söz konusu gazel şöyledir:*

1. Nûr-ı Yezdân mazharısun yâ 'Aliyye'l-Murtezâ
'İlm ü 'irfân mahzenisün yâ 'Aliyye'l-Murtezâ
2. *Hel etâ* şânunda indi yokdur aslâ şübhemüz
Ol sebebden noktavîsün yâ 'Aliyye'l-Murtezâ
3. Ol nebî hakkında didi *lahmûke lahmî* senün
Anun için sen velîsün yâ 'Aliyye'l-Murtezâ
4. *Lâ fetâ illâ 'Alî* buyurdu şânunda resûl
Seyf-i kudret sâhibisün yâ 'Aliyye'l-Murtezâ
5. Gizli râzı gün gibi fâş itdi ol Ahmed sana
Hak yolunun rehberisün yâ 'Aliyye'l-Murtezâ
6. Nice medh idem seni ben yok nihâyet 'ilmüne

Evliyâ ser-çeşmesisün yâ 'Aliyye'l-Murtezâ

7. Dir Nüzûlî Hak te'âlâ sana arslanum didi

Tanrı arslanı 'Ali'sün yâ 'Aliyye'l-Murtezâ (Erdoğan, 2004a: 53-54)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

(_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _)

Hız. Ali'nin ilim ve irfan sâhibi olması birçok şâir tarafından dile getirilmiştir. Nüzûlî de gazelinin ilk beytinde Hız. Ali'yi ilim ve irfan sâhibi olması yönüyle övmüştür. Şâirler, "Ben ilim şehriyim, Ali kapısıdır" hadisinden hareketle ilme sâhip olmayı dileyenlerin Hız. Ali'nin kapısını çalmaları ve bu kapıdan girmeleri telkininde bulunmuşlardır. Hız. Ali'nin ilminin kaynakları ise Kur'an ve sünnettir (Güftâ, 2004: 260-267). Nüzûlî, bu beytinde Hız. Ali'nin Allah'ın nûruna nâil olduğunu ve onun ilim ve irfan mahzeni olduğunu söyleyerek ilminin derinliğini belirtmiştir. Ayrıca Hız. Ali'nin *bana bir harf öğretmenin kölesi olurum* sözü onun ilme ne kadar çok önem verdiğinin de bir göstergesidir.

Tekke edebiyâtına mensup bir şâir olan Nüzûlî, gazelinde Arapça âyet ve hadislerle de yer vermiştir. Meselâ ikinci beyitte Kur'an'daki İnsan sûresinin ilk kelimeleri olan "şüphesiz geldi" anlamına gelen "hel etâ" âyetine yer vermiştir. Bu sûrede geçen bâzı âyetlerin Hız. Ali hakkında indiği söylenir. Harf ve noktalara çeşitli anlamlar yüklenmektedir. Besmelenin başındaki be (ب) harfinin noktası hakkında pek çok mutasavvıf şâir mazmunlar oluşturmuşlardır (Onay, 1993: 321). Bir rivâyete göre *kâinâtın sırrı Kur'ânda, Kur'ân'ın sırrı besmelede, besmelenin sırrı be harfinde, be'nin sırrı, altındaki noktada ve noktanın sırrı da Ali'dedir* (Pala, 2012: 19). Öte yandan Hız. Ali'ye izâfe edilen "ilim noktadır" sözünü de burada ha-

tırlatmak gerekir (Ayvazoğlu, 2004: 106). Ayrıca sûflerce nokta, harflerin başlangıcı ve sonudur. Harflerin hepsi noktadır ve bütün harfler bir noktadan ibârettir (Gölpınarlı, 2004: 243).

Üçüncü beyitte ise şâir, Hz. Muhammed'in Hz. Ali hakkında söylediği varsayılan *lahmüke lahmi* hadisine iktibas yoluyla yer vermiştir. "Etin etimdir" anlamına gelen bu söz, Sünnî hadis kaynaklarında geçmezken Şîî kaynaklarda özellikle "ahbariyyûn" geleneğinde önemli bir yer tutar. Bilhassa Bektaşî şâirleri, Hz. Ali'ye duydukları sevgiyi dile getirdikleri şiirlerinde bu ibâreye sıkça yer vermişlerdir (Yakar, 2010: 596-597).

Devâmında ise şâir, Hz. Ali'yi "velî" şeklinde zikretmiştir. Zira Hz. Ali de dört halîfe içinde Hz. Muhammed'in en yakın dostlarından olan bir velîdir.

Dördüncü beyitte ise Hz. Ali, yiğitliği dolayısıyla övülmüştür. Bu beyitte şâir, *lâ fetâ illâ 'Ali* ve devâmı *lâ fetâ illâ Zülfikar* olan bir hadis daha zikreder. Bu Arapça sözün Uhud savaşındaki yararlığı dolayısıyla Cebrâil tarafından Hz. Ali hakkında söylediği rivâyet edilir (Gölpınarlı, 2004: 201). Beytin devâmında ise onun kudret kılıcının sâhibi olduğunu belirtmiştir. Hz. Ali'nin yiğitliği ve savaşçılık yönü onun İslâm'da en iyi fetâ örneği olarak tanımlanmasına yol açmıştır (Yılmaz, 2002: 274). Arapça bir kelime olan "fetâ" genç, yiğit, er anlamlarına gelen bir deyim olmakla birlikte fütüvvet erbâbı tarafından fütüvvet yoluna girmiş kişilere de "fetâ" denilmektedir (Gölpınarlı, 2004: 120). Tasavvufta kullanılan bir kavram olan ve genellikle başkasını kendisine tercih etmek, engin bir mürüvvete sâhip olmak anlamına gelen "fütüvvet" Hz. Muhammed'in "Ali'den başka yiğit (fetâ); zülfikardan başka kılıç yoktur." hadisine istinâden genç bir insanda bulunması gereken vasıfların tümüdür (Yılmaz, 2002: 274).

Hız. Ali'nin Hız. Muhammed ile anıldığı beyitler de çoktur. Böyle beyitlerde Hız. Muhammed mürşit, Hız. Ali ise rehber olarak anılmaktadır (Pala, 2012: 19). Beşinci beyitte ise Nüzûlî, Hız. Ali'nin hak yolunun rehberi olduğunu ve Hız. Muhammed'in sırları ona gün gibi açıkladığını söyler. Hız. Ali, Hız. Muhammed'in dâima yanında bulunmuş ve ona vahyedilen ilâhî hükümlerden haberdar olmuş biridir. Dört halîfe de Hız. Muhammed'e vahiy kâtipliği yapmış ve Kur'an'ı ezbere bildikleri için ilâhî sırlardan haberdar olmuşlardır (Güftâ, 2004: 245-261). Ayrıca İslâm mitolojisine göre Hız. Ali, dağların ve taşların kabul etmediği fakat insanın kabul ettiği hakikat sırrını ney sazının kulağına fısıldamış, ney de bundan duyduğu tahassürü asırlarca inleyerek anlatmıştır (Pala, 2004: 106).

Altıncı beyitte yine Hız. Ali'nin ilminin sonsuz olduğunu ve sınırlandırılmayacağını bu yüzden de onu daha nasıl öveceğini onun için ne söylese yetersiz kalacağını ifâde etmiştir şâir. Zîra o tüm evli-yâların başı yâni önderidir ve şüphesiz her türlü övgüye de lâyıktır.

Son beyitte ise Nüzûlî, Hız. Ali'nin Allah'ın aslanı olduğunu veciz bir şekilde ifâde etmiştir. Nüzûlî, gazelde baştan sona "ey" karşılığında "yâ" edatından istifâde ederek seslenişi kuvvetlendirmiştir.

Sonuç

Hız. Ali'nin İslâm târihinde çok önemli bir yeri vardır. Hız. Muhammed'in en yakın dostlarından, sırdaşlarından birisi olan Hız. Ali'ye her dâim derin bir sevgi beslemiştir. Bu içten bağlılık, edebiyâtımızda Hız. Ali ile ilgili eserlerde dile getirilmiştir. Kahramanlıklarıyla, cesur kişiliğiyle, adâletiyle, ilim ve irfâna verdiği önemle kısacası üstün vasıflarıyla örnek bir kişilik olarak sergilenmiştir. Yüzyıllar boyunca mesnevîlerden, halk hikâyelerine, efsânelerden şiir-

lere kadar hemen her türde Hz. Ali, daha önce de belirttiğimiz vasıflarıyla konu edilmiştir. Kulalı Mustafa Nüzûlî de gazeline baştan sona Hz. Ali'ye övgü dolu sözlerle seslenerek ona olan bağlılığını dile getiren şâirler arasında yer almıştır. Ayrıca Nüzûlî'nin dîvânında Hz. Ali'nin methinde yazılmış daha pek çok beyit örneğine rastlamak mümkün. Tekke şiirinin kendi içinde büyük bir şiir âlemi olan Kulalı Mustafa Nüzûlî, ismi pek fazla duyulmamış bir şâir olsa da şiirlerinin tanıtılıp incelenmesinin edebiyat dünyamıza zenginlik kazandıracağı muhakkaktır.

Kaynakça

- AYVAZOĞLU, B. (2004). *Aşk Estetiği*. Ötüken Yayınları: İstanbul.
- CEYHAN, Â. (2006). *Türk Edebiyatı'nda Hz. Ali Vecîzeleri*. Öncü Kitap: Ankara.
- ÇELEBİOĞLU, A. (1999). *Türk Edebiyatında Mesnevî*. Kitabevi Yayınları: İstanbul.
- DEMİR, N. -ERDEM, M. D. (2007). *Hazret-i Ali Cenklere*. Destan Yayınları: Ankara.
- DEVELLİOĞLU, F. (2002). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Aydın Kitabevi: Ankara.
- DİLÇİN, C. (1986). "Gazel", *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Dîvan Şiiri)*. Sayı: 415-416-417: 78-247.
- ERDOĞAN, K. (1999). "Manîsâlı Bir Şâir: Mustafa Nüzûlî Efendi ve Taziyetnâmesi" *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 13: 203-215.
- ERDOĞAN, K. (2004a). *Kulalı Mustafa Nüzûlî Dîvânı*. kendi yayını: Manîsâ.
- ERDOĞAN, K. (2004b). *Sa'îd Paşa Dîvânı*. kendi yayını: Manîsâ.
- FIGLALI, E. R. (1989). "Ali" *İslâm Ansiklopedisi* 2. Cild. Türk Diyanet Vakfı Yayınları: İstanbul: 371-374.
- GÖLPINARLI, A. (2004). *Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*. İnkılâp Kitabevi: İstanbul.
- GÜFTÂ, H. (2004). *Dîvan Şiirinde İlim*. Akçağ Yayınları: Ankara.
- İPEKTEN, H. (1990). *Nâilî Dîvânı*. Akçağ Yayınları: Ankara.
- KARA, M. (2003). *Tasavvuf ve Tarikatlar Târihi*. Dergâh Yayınları: İstanbul.
- KÖPRÜLÜ, F. (1999). *Edebiyat Araştırmaları*. Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.
- MAZIOĞLU, H. (2011). *Fuzûlî Üzerine Makâleler*. Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.
- MUALLİM NÂCÎ. (2011). *Emsâl-i Alî Hazret-i Ali'nin Hikmetli Sözleri*. Haz. Âdem Ceyhan, Buhara Yayınları: İstanbul.
- ONAY, A. T. (1993). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*. Haz. Cemal Kurnaz, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: Ankara.
- PALA, İ. (2004). *Perîşan Güzeller*. Kapı Yayınları: İstanbul.
- PALA, İ. (2012). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. Kapı Yayınları: İstanbul.

- SAKAOĞLU, S. (2003). *101 Anadolu Efsanesi*. Akçağ Yayınları: Ankara.
- SARAÇ, M. Y. (2010). *Klasik Edebiyat Bilgisi, Biçim-Ölçü-Kafiye. Gökkubbe Yayınları: İstanbul.*
- ŞENTÜRK, A. A.- KARTAL, A. (2008). *Eski Türk Edebiyatı Târihi*. Dergâh Yayınları: İstanbul.
- TARLAN, A. N. (1992). *Ahmet Paşa Dîvânı*. Akçağ Yayınları: Ankara.
- ÜNVER, İ. (1986). "Mesnevî", *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Dîvan Şiiri)*. Sayı: 415-416-417: 430-563.
- YAKAR, H. İ. (2010). "XIX. Yüzyıl Antepli Mutasavvıf Şâir Mahremî ve Dîvânı'nda Hakikî Aşk ve Hakikî Sevgili Tezahürleri", *Turkish Studies Volume 5/3 Summer*: 588-611.
- YILMAZ, H. K. (2002). *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*. Ensar Neşriyat: İstanbul.
- ZAVOTÇU, G. (2006). *Dîvan Edebiyatı Kişiler- Kişilikler Sözlüğü*. Aydın Kitabevi: Ankara. 📖

Fevzi Samuk'a...

Prof. Dr. Necâti Ağırlioğlu

Hep hakikatler tâlibi

Mârifeti alan oldun.

Beş kardeşin de sâhibi

Ana'ya sarılan oldun.

Ey marazların tabîbi

Yaraları saran oldun.

Cerrahpaşa'da nasîbi

Arayıp da bulan oldun.

Hak'tan gelenleri hasbi

Mahlûkata yayan oldun.

Toplulukların hatîbi

Cevapları veren oldun.

Hem güzellikler kâtibi

Eli kalem tutan oldun.

Hak ve enbiyâ muhibbi

Eşe dosta yaran oldun.

Kimsesiz ile garîbi

Dâimâ koruyan oldun.

Merkez'de seçtin turâbı

Dön emrine uyan oldun.

Küçük Dev Adam: Erdoğan Öztürk¹

İdris Alhanlıoğlu

“Küçük Dev Adam” Dustin Hoffman’ın 1973 yılında ilk defa Ankara’da seyrettiğim filminin adı idi. Bana göre Erdoğan Öztürk Ağabey de bir “Küçük Dev Adam”dı.

Hayatta tanıdığım en çelebi insan olan, tevâzuunun yanında büyük bir idâreci ve işlerin nezâketle de yönetilebileceğini gösteren bir âmir idi. Kubbealtı’nda birlikte çalıştığımız zamanlarda kimseye “bey” veya “hanım” demeden hitap ettiğine şahit olmadım. Aynı zamanda büyük bir organizatör olan Erdoğan Ağabey daha lise yıllarında üyesi olduğu “Yûnus Emre’yi Sevenler Derneği” ile Yûnus Emre’nin kabrinin nakli sırasında büyük bir organizasyon yaparak İstanbul’dan özel trenle devrin kalburüstü insanlarını Eskişehir’e getirtip hazretin rûhaniyetine yakışır mânevî bir merâsim yapılmasını temin etmiştir.

Doktorasını Fransa’da Strazbourg’ta yapan Erdoğan Ağabey 27 Mayıs İhtilâli sırasında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Talebe Birliği Başkanıymış. İhtilâlden sonra ihtilâl heyetinin başına getirilen Orgeneral Cemal Gürsel, Ankara’daki talebe birliği başkanlarını Cumhurbaşkanlığı Köşkü’ne çağırıp bir salona toplamış. Kendisi kürsüye çıkmış. Sağında solunda otomatik uzun namlulu silâhlı subaylar varmış. Öğrenciler karşısında ayakta duruyormuş. Sırasıyla her öğrenci adını, soyadını ve fakültesini söyleyerek kendini tanıtıyor ve Gürsel’in, ihtilâl hakkında ne düşündükleri sorusuna cevap veriyorlarmış. Herkes ihtilâlin iyi olduğunu ve

¹ Erdoğan Öztürk (d.1938-ö.2016.): Dinler târihi doktoru.

mutlaka yapılmasının gerekli olduğunu söylüyormuş. Sıra Erdoğan Ağabeye gelince “Târihimizde ihtilâller olmuştur. Bu yapılan da bir ihtilâldir. Ama en kısa zamanda demokrasiye dönülmesi gerekir” diye cevap verince sağındaki ve solundaki öğrenciler dirsekleriyle vurup “Ne diyorsun! Sen bizi öldürteceksin!” diye fısıldamışlar. En son öğrenciden sonra Cemal Gürsel “Şimdi ben de ihtilâl hakkındaki fikrimi söylüyorum: Ben de o küçük adam gibi düşünüyorum. En kısa zamanda demokrasiye geçilmelidir.” demiş. Daha sonra Erdoğan Ağabeyi birkaç defa köşke dâvet ederek özel olarak sohbet etmiş ve Erdoğan Ağabey-den “Allah” hakkında yazılmış kitap olmadığını söyleyerek bu konuda bir kitap yazmasını istemiş. Erdoğan Ağabey “Paşam bu konu üzerine düşündüğünüze göre bu kitabı siz yazın.” diyerek sorumluluğu almaktan kurtulmuş.

Çok temiz kalpli, iyi niyetli olduğu için giriştiği her işi başarmıştır. Gözlerindeki rahatsızlığın tedâvisi için o sıralarda öğretim görevlisi olduğu Erzurum Atatürk Üniversitesi tarafından Avrupa’ya gönderilmişti. Kendisi için tahakkuk ettirilen harcırahın yarısından daha azını harcayarak yurda dönmüş ve bakıyeyi iâde etmek istemiş. Paranın iâdesinin mümkün olmadığı ve onun hakkı olduğunu söylemişler. Erdoğan Ağabey araştırmalarına devam etmiş ve Mâliye Bakanı ile başka birkaç bakanın daha imzâlayacağı bir kararnâme ile paranın iâdesinin mümkün olacağını öğrenmiş. Uğraşıp, gerekli mürâaatları yaparak bakanların kararnâmeyi imzâlamasını sağlamış ve parayı devlete iâde etmiş. Rahmetli Ekrem Amca da Avrupa’daki Osmanlı eserlerini tetkik gezisi sırasında Kültür Bakanlığı’ndan kendisine verilen harcırahtan arta kalan kısmı aynı şekilde uğraşarak devlete iâde etmiştir.

Serinkanlı ve cesur yürekli idi. Sâmiha Anne ona “Oğlum sen dalgalı denizlerin kaptanısın.” dermiş. Paris’te Öğrenci Müfettişi yardımcısı iken, Ermeni teröristler tarafından basılan kültür merke-

zinde akıllıca karar alarak çalışanları arka taraflara kaçırıp, koridor kapısını dolaplarla gizleyerek arkadan kapıları da kilitletmiş ve böylece rehin alınmalarını önlemiştir.

Osmanlı Arşivleri Başkan Yardımcısı iken Özel İdâre'nin binâsını arşivlere tahsis ettirmiş, kadroları çıkartmış ve eğitilmiş elemanları işe almıştır. Arşivin siyâkat yazısı okuyabilen tek elemanı hanım emekli olduğu için artık siyâkat okuyan kalmadığından o hanımı bulup makam arabasıyla programlanan zamanlarda arşive getirtip yeni elemanlara siyâkat öğretmiştir. Yıllar sonra bu elemanlar onu evinde ziyâret etmek isteyince “Siz zahmet etmeyin, ben size gelirim” diyerek o arşiv elemanlarını ziyâret etmiştir.

Emekli olduktan sonra bir ara özel bir kolejde hocalık yaptı. O sıralarda Çengelköy sırtlarında bir sitede oturuyordu. Okul da Yenibosna'nın üstlerinde bir yerde idi. Aradaki bu uzak mesâfeye rağmen derslerini hiç aksatmadan okula gidip gelmiştir.

Daha sonra Kubbealtı'nda müdürlük yaptı. Her zaman tertipli, düzenli ve intizamlı idi. Çok güzel ve muntazam paket yapardı. Nereden öğrendiğini sorduğumda, doktora talebesiyken Strazbourg'da Avrupa Parlamentosu'nda evrak paketleme bölümünde çalıştığını söylemişti. Diz çökemediği için ve Yenicâmi'de oturacak tabureler olduğundan cuma namazını her hafta orada kılardı.

Birlikte çalışırken doktora tezini Fransızca'dan tercüme etmeyi teklif ettim, her zamanki tevâzuuyla “O konuda daha güzel yazılmış eserler var” diyerek müsâade etmedi.

Son zamanlarda telefonla aradığımda bâzen cevap vermezdi. Ama mutlaka daha sonra arar ve diyalizde olduğu için cevap vermediğini söylerdi. Hatırını sorduğumda hep hâline şükreder, idâre ediyoruz der, hiç şikâyet etmezdi. Nur içinde yatsın. 🕌

Necip Fâzıl'ın Gölgesi

Dursun Gürlek

Kütüphanemde Yûnus Emre ve dîvânı hakkında bir hayli kitap bulunuyor. Bunların içinde en önemlilerinden birini de Burhan Ümit'in, daha sonraki ismiyle Burhan Toprak'ın kaleme aldığı eser teşkil ediyor. Üç ciltlik bu kitabın birinci cildini yıllar önce bir sahaf-tan almıştım. Diğer ciltlerini de elde etmek için bir hayli gayret sarfettimse de başarılı olamadım. Fakat bu başarısızlık beni hiçbir zaman ümitsizliğe düşürmedi. Yine bir gün Sahaflar Çarşısı'nda dolaşırken bu kitap güzeliyle karşılaştım. Üç cildi bir arada ve gösterişli bir cilt içinde arz-ı endam ediyordu. Derhal satın aldım ve kütüphaneme kazandırdım. Eserin elli yedi sayfalık "Başlangıç" yazısını dikkatli bir gözle okuyunca Burhan Toprak'ın tahminlerin üstünde bir Yûnus Emre hayrânı olduğunu anladım. Gerçi yazarımız bu meşhur İslâm şâirinin büyüklüğüne büyüklük katmak için kantarın topuzunu biraz kaçırıyorsa da, meselâ Yûnus'un ilâhîlerinin ruhları okşayan derûnu ve mânevî özelliğini ve güzelliğini dile getirmek için Fuzûlî de dâhil, bütün bir dîvan edebiyâtı temsilcilerini yerden yere vuruyorsa da bu durum neticeyi değiştirmiyor. Hatta Yûnus'a olan ilgiyi daha da artırıyor. Abdülbâki Gölpınarlı'nın kitabı da dâhil, Yûnus Emre ve dîvânı hakkında epeyce eser karıştırdığım halde îtiraf edeyim ki en büyük hazzı, Burhan Toprak'ın adı geçen eserini okurken duydum.

Merhûmun bu eseri daha yayınlanır yayınlanmaz yazarlarımızın, edebiyatçılarımızın ilgi alanına girdi. Kitapla ilgili tenkit ve takdir yazıları kaleme alındı. İsterseniz eleştirileri bir kenara bira-

kayım, hayranlığını dile getiren meşhur bir yazarımızın birkaç cümlesini nakledeyim. Ben de arkadaşımız Beşir Ayvazoğlu'nun Kapı Yayınları arasında çıkan “Yûnus Ne Hoş Demişsin-Cumhûriyet Sonrası Yûnus Emre Yorumları” isimli kitabında rastladım. Peyâmî Safâ, 16 Ocak 1934 târîhli Hafta'da yayımlanan “Yûnus Emre ve Genç Dostu” başlıklı yazısında diyor ki: “Var ola o Burhan Ümit ki, Yûnus'un dîvânını geçen yıl iki cilt hâlinde çıkarmış ve bizi taş basması, eksik, derme çatma ve dağınık nüshalar içinde perîşan olmaktan kurtarmıştı. Şimdi de dîvanların şerhine âit üçüncü cildi neşretmiş bulunuyor. Burhan'ın, Yûnus'a bu aşkı olmasaydı adına ihtifaller tertip ettiğimiz ve asrî duâlar okuduğumuz büyük şâirin kitabı, gel zaman git zaman sahaflardan bakkallara ve onlardan da bize bir kırmızı biber külâhı içinde intikal edecek, hele bizden sonrakiler bu büyük şâirin neden dolayı büyük ve neden dolayı şâir olduğunu asla bilmeyeceklerdi. Var ola gayretli dostumuz Burhan Ümit ki, yeni soyadı ile Burhan Toprak olmuş diyorlar, sahaf çarşısının harabesinden Yûnus'u kurtarmak sûretiyle bir kere daha isbat etti ki, devirler ve çarşılar yıkılır, fakat Yûnus gibi büyük şâirler devirlerin ve çarşıların, geçmiş zamanların ve harab olmuş mekânların dâima üstünde kalırlar.”

Yukarıda da belirttiğim gibi, bendeniz “Yûnus Emre Dîvânı” isimli eseriyle alâka kurmaya çalıştığım Burhan Toprak ile Necip Fâzıl sâyesinde de ilgilenmeye başladım. Üstad “gölge kadar yakınlım” dediği Burhan Ümit'e, nâm-ı diğer Burhan Toprak'a eserlerinde, özellikle “O ve Ben”, “Bâb-ı Âlî” isimli kitaplarında önemli yer veriyor. Şimdi isterseniz, bu eserden sâdece birini, “O ve Ben”i esas alarak Necip Fâzıl'ın “bana gölge kadar yakın” sözüyle tavsif ettiği Burhan Toprak – Üstâd ilişkisini biraz daha yakından tanımaya çalışalım:

Necip Fâzıl, Sorbonne Üniversitesi 'nde kendisiyle tahsil arkadaşları olan Burhan Ümit'den bahsederken söze önce mâcerâlı bir deniz yolculuğuyla başlıyor. Bizzat kendisinin anlattığına göre, "Bormida" isimli bir vapurla Marsilya'ya hareket ediyor. Vapurda Cemil Senâ, Şeyhülislam Hayri Efendi'nin oğlu Suad Hayri Ürgüplü, Namdur Rahmi gibi isimler de vardır. Üstada göre bunlardan Cemil Senâ, kâinatın ilâhî vahye muhâtap Efendisine felsefe isnat edecek kadar anlayışsız ve nasipsizdir. Aynı gemide bulunan ve yine üstad tarafından "son derece alâkaya değer bir genç" diye nitelenen biri daha vardır ki, o da yazımızın konusunu teşkil eden Burhan Ümit (Toprak)' dir. Daha sonraki sözlerinden de anlaşılacağı üzere Necip Fâzıl, Burhan Ümit'den bir hayli ümitlidir. Peki, üstadın ümidi acaba gerçekleşti mi? Bu sorunun cevâbıyla birlikte daha ilgi çekici bir takım bilgiler de elde etmek istiyorsanız yazıyı sonuna kadar ama dikkatli bir gözle okumanız gerekiyor.

Üstadın adı geçen kitabında bahsettiği, ancak ismini vermediği bir hâriciyeci vardır ki, insanları ve hâdiseleri kâfiyeli kelimelerle yaftalamaya bayılmaktadır. Meselâ ona göre "Harb-i Umûmî" , "Harâb-ı Umûmî" dir. Hünkarlık makâmındaki bâzı tiplerin taşıdığı "gâzi" ünvânı ise, "hava gazı"dır. İşte bu hâriciyeciye göre Burhan Ümit de "Buhran Nevmid"dir ki, bu da ümitsiz bunalım anlamına gelmektedir. Kâfiye düşününü hâriciyeci onu böyle tavsif ededursun, Üstad, yine kendi ifâdesiyle "gölge kadar yakınım" dediği Burhan Ümit'i anlatmayı şöyle sürdürüyor: "Paris hayâtım boyunca hangi semtte, hangi otel ve pansiyonda oturdumsa berâberimde... Bıyık bıraksam bıyık bırakır, kessem keser. Öyle ki bıyığının sol tarafını kesip sağını bıraksam o da öyle yapar ama sanılmasın ki Burhan basit bir madde kopyacısı. O, kendi ifâdesiyle 'Yaşanmaya değer hayâtı arayan, içi içine sığmayan, şahsı ve cemiyetinin hayat ölçülerinden iğrenen, tâ-rihî gelişimimizin getirdiği bâzı inkılaplara ise hiç güveni olmayan,

sahteyi sezen ve mutlak dinleyen ulvî rahatsızlardan biridir ve kendisindeki bu kıvılcımlanmayı bir anda yangına çevirici bir insan ve arkadaş olarak beni bulmuştur. Bense henüz kendimi bulmaktan uzak olduğum o devirde bu buhranlı gence karşı Şekspir'in "Olmak mı, olmamak mı?" diye ifâdelendirdiği gidiş gelişlerimle tam bir (sölüsyon-hal şekli) mevkiindeyim. Hâlbuki namzedi (adayı) olduğum gerçek hal şekline ve onun ergin ve olgun tavrına henüz ne kadar uzağım."

Necip Fâzıl, müşşidinin, efendisinin önünde diz çöküp nasip aldıktan sonra bir gün bu buhranlı genci, Burhan Ümit'i de huzûra götürüyor. Ancak daha önce kendisini bilgilendirip gerekli tâlimâtı veriyor : "Dıştan hiçbir şey göremeyeceksin. Dışını bütün iddialardan temizlemiş olan insanın nasıl bir bâtın taşıdığına ve neyi gizlediğine dikkat et! Olanca nükte ve nezâket burada... Suallerine dış plan hesâbına yeter derecede, ne eksik ve ne fazla, kupkuru cevaplardan başka bir şey alamayacaksın. İşte bu kuruluşun ve basitliğin ötesindeki haşmete geçebilmektir ki, Hüner... Ona göre davran!" Üstad, bu hazırlayıcı sözlerle aziz dostunu îkaz ettikten sonra birlikte huzûra çıkıyorlar. "Kemal, kemal!" diye çırpınan ve bir aralık bu Garp yollarında "alafranga kemal" olarak bilinebileceğini uman Burhan Bey, eski eğiliminden kalma ukdesini ilk sorusuyla açık ediyor:

- Hazreti İsâ hakkında ne buyurursunuz?
- Babasız, hak Peygamber!

Ve sükût...

- Peygamberimize nisbetle farkları?
- Büyük...

Ve sükût...

- Ne gibi?
- Hazreti İsâ melekियette en üstün dereceydi. O'na nisbetle bir eksiği vardı

Ve sükût...

- Neydi eksiği efendim?
- Beşeriyeti!

Bu can alıcı mülâkâtı “O ve Ben” de işte böyle soru-cevap hâlinde nakleden üstad, müşşidinin verdiği son cevâbı “Hakikat örsü üstüne bir balyoz gibi inmişti.” cümlesiyle de getiriyor ve diyor ki “Melekiyette en ileri, fakat meleğin secde ettiği beşeriyette, O’na nisbetle eksik, babasız hak Peygamber İsâ Aleyhisselam!” Hal ve vaziyetinde büyük bir değişiklik meydana gelen Burhan Ümit (Toprak), o sırada eserlerinden bir kaçını Necip Fâzıl’a hediye ederken bunlardan birini řu ithaf cümlesini yazıyor : “Bana alafranga kemâlin boşluğunu gösteren Necip Fâzıl’a...”

Yine adı geöen eserden öğrendiğimize göre Burhan Toprak’ın rahmetli hanımı, Mareşal Fevzi Çakmak’ın kızı Muazzez için, 70 bin Tevhid kelimesi okunup hediye edilmesi tavsiyesinde bulunuyor. Hemen belirtmem gerekir ki, konu burada bitmiyor, bir de “nasip meselesi” var ki, mevzûnun asıl can alıcı noktasını oluşturuyor. Merâkınızı gidermek için Necip Fâzıl’ın bahsi geöen kitabını şöyle baştan sona okumanızı tavsiye ederim. Bugün ne yazık ki pek az kimsenin adını hatırladığı Burhan Toprak, işte böyle bir Hallâc-ı Mansur, Yûnus Emre ve Necip Fâzıl hayrânıydı. 1906’da Manisa’da dünyâya geldi, 1967’de İstanbul’da vefat etti. İzmir’de Fransız ve Amerikan okullarında okudu. İzmir Erkek Lisesinden mezun oldu. Paris’te felsefe okudu. 1930’da Türkiye’ye döndükten sonra Güzel Sanatlar Akademisi’nde de sanat târihi dersleri vermeye başladı. 1936 yılında bu akademinin müdürlüğüne getirildi. Batı dillerinden yaptığı tercümelerle de tanınmaktadır.

Târih 15 Ağustos 2016. İçinde Yahyâ Kemal Müzesi’nin de bulunduğu Fetih Cemiyeti’ne gittim. Emekli Türkçe-Edebiyat öğret-

meni Kemal Aren, Mîmar Aydın Yüksel, semâzen ve mîmar Özcan Ergiydiren, Osmanlıca derslerimizin de müdâvimi Tabîb-i Hâzık Turgut Betin Beylerle koyu bir sohbeta daldık. Söz döndü dolaştı, Burhan Toprak konusuna geldi. Bu arada Turgut Bey'in de, Özcan Bey'in de, Kemal Bey'in de Manisalı olduklarını, dolayısıyla Burhan Bey ile hemşehri sayıldıklarını söylemem gerekiyor. Sohbet olanca hızıyla devam ederken Doktor Turgut Bey, hemşehrisini kasdederek "Toprak" soyadını alınca, arkadaşlarından birinin "Burhan'ı toprağa verdik" dediğini nakletti. Siz bir târihî olaydan veya önemli bir şahsiyetten bahsedin de, Turgut Bey onunla ilgili ya bir anekdot anlatmasın, ya bir fıkra nakletmesin yahut bir beyit okumasın. Bu, mümkün değil efendim.

Burhan Toprak'la, daha doğrusu Necip Fâzıl'la alâkalı asıl önemli anekdotu Aydın Yüksel Bey dile getirdi. Ben de size naklediyim: Bir gün yine bu iki İstanbul aşığı buluşmuş, geç vakitlere kadar gezip dolaşmışlar, yiyip içmişler. Derken yolları Eyüp Sultan tarafına düşmüş. Tabii ki bu arada ayrılma vakti de gelmiş. Necip Fâzıl, "Bana Allaha ısmarladık, sana güle güle." deyip uhrevî beldenin yolunu tutmuş. Belli ki, Piyer Loti'ye çıkarken yolun solunda bulunan Kaşgârî dergâhına gidip Şeyhi ile vuslata erecek. Ama üstad dergâha hemen gitmemiş, önce yakında bulunan bir hamama gidip bir güzel yıkanmış. Böylece Efendisinin huzuruna ak pak bir vaziyette çıkmaya karar vermiş. Yine Aydın Bey'in naklettiğine göre, bunu duyan merhûme ve mağfûrun lehâ Sâmiha Âyverdi, son derece isâbetli ve yerinde bir hareket demiş. Elhak doğru söylemiş. Niçin belirtmeyelim, tarîkat ve tasavvuf terbiyesi insanı işte böyle nezâket ve zarâfet numûnesi olarak örnek şahsiyet hâline getiriyor. ■

Anadolu Selçuklu Dünyasında Cam Sanatı

Umut Çelik¹

İnsanın süreklilik yapısı içeren belleğinin ve birikiminin sonucunda oluşan uygarlıkla; doğanın sunduğu malzemeleri şekillendirmenin ve onları işlevsel hâle getirmenin eylemi olan teknik gelişimin bir özetidir camın serüveni. Hayâtî bir ihtiyaç olarak başlayan bu gelişim zamanla duygu, düşünce ve toplumsal değerlerin bir anlatım aracı olmuştur. Anadolu coğrafyası ise bu serüvenin yaşandığı en önemli yaşam alanlarından birisidir. Kadim Anadolu coğrafyasında konumlanmış kültürlerden birisini oluşturmuştur Anadolu Selçukluları.

Kendine özgü mîmârî üslup ve malzeme zenginliğine sâhip Anadolu Selçuklukları küçük sanatlarda da zengin bir üretim meydana getirmişlerdir. Yapılan kazı çalışmalarının yetersizliğinden ve malzemenin hassâsiyetinden dolayı Anadolu Selçuklu cam sanatı ile ilgili oldukça kısıtlı bir bilgiye sâhibiz. Cam sanatı ve üretimi ile ilgili diğer küçük sanatlar buluntularına göre daha az bilim insanının çalışma yapmış olması da bu alandaki yetersizliğin sebeplerindendir. Bir kısmı yurtdışındaki müzelerde bulunan az sayıda cam buluntu incelenmiş ve gerekli bilgilendirmeleri yapılmıştır. Anadolu Selçuklu Cam Sanatı ile ilgili en aydınlatıcı veriler Beyşehir gölü çevresinde bulunan Kubadâbad Sarayı kazı çalışmalarında elde edilmiştir. Diğer bir envanter alanı ise Adıyaman Samsat bölgesidir. Samsat kazıları ve Kubadabad kazılarında benzer örnekler tespit edilmiştir.

¹ Sanat târihi uzmanı ve cam sanatçısı

Sultan Alâeddin Keykubad'ın yazlık sarayı (1219–37) olan Kubadâbad Sarayı kazı çalışmalarında renksiz, kobalt mâvisi, yeşil, bordo ve sarı renklerde ince cidarlı cam parçalardan çok miktarda bulunmuştur. Kadeh, şişe, tabak ve benzeri objelere âit olduğu düşünülen bu kırık parçaların nerede üretildiğine dâir farklı iddialar vardır.

Anadolu Selçuklu Cam üretimi ile ilgili en önemli buluntu 1966 yılındaki çalışmalarda bulunan bir tabaktır. Günümüzde Konya Karatay Müzesinde sergilenen eserin üzerinde bir kitâbe bulunmaktadır. Amber renginde ve altı düz tabağın II. Gıyaseddin Keyhüsrev için yapıldığı ve kitâbesinde ona övgüler sıralandığı tespit edilmiştir. Tabağın ortasında bozulmadan dolayı çok zor farkedilen bitkisel arabesklerle süslü bir rozet bulunmaktadır. Arka yüzde ise palmetlerden oluşan arabesk bir bordür vardır. Kitâbedeki yazı üslûbu Halep işine benzetilmekte ve tabağın burada üretildiği düşünülmektedir. Kubadâbad sarayı bir diğer cam buluntu örnekleri ise alçı şebekeler gömülü halde bulunan kenarları kıvrımlı pencere camlarıdır. Sarı, pembe, yeşil ve kobalt mâvisi renklerde üretilmiş ortası kalın ve bombeli ve kenarlara gidildikçe incelen pencere camlarıdır. Filgözü ya da crown glass olarak adlandırılan bu camların burada üretildiği düşünülmektedir. Bu buluntu çeşidinin bir benzeri ise Alanya Selçuklu sarayı kazı çalışmalarında ele geçmiştir. Bulunan alçı levhaların ortasında ki boşlukta aynı buluntu alanında ele geçirilen 3 mm cidar kalınlığına sâhip renkli camlar yerleştirilmiş olmalıdır. Konya Karatay ve Karaaslan mescidlerinde pencere kafeslerinde bâzı harç izlerine rastlanmıştır. Fakat bu izlerden içlerinde cam olup olmadığına dâir bir tespit çıkartılamamıştır. Fakat alçı revzenler ve renkli camların oluşturduğu muhtemel birliktelik iç mekamlarda görsel bir şölenin kurgusunu yapmayı kolaylaştırmaktadır.

Kubadabad Küçük Saray buluntularında ise iki adet kandil ve bir adet sürâhi envantere geçirilmiştir. Kırık olarak ele geçirilen bu parçalar tüme yakın olarak birleştirilebilmiştir. Bir diğer buluntu alanı ise Samsattır. Adıyaman ili Samsat kazılarında çoğu geniş ağızlı ve dibe doğru daralan kadeh parçaları bulunmuştur. İnce cidarlı ve yeşilimsi cam mâdenle yapılmış, kabaralı bordürlerle çevrelenmişlerdir. Kabaralı bordürlerde altın yaldız işçiliği olduğu düşünülmektedir. Bordürlerde kûfi ve nesih yazı ile sipâriş edene veya kullanıcısına övgü ve iyi niyet dilekleri yazılmıştır. Bu bardakların benzer örneklerine Suriye ve Hama'da rastlanmaktadır.

Samsat kazılarındaki buluntular arasındaki bir diğer grup ise balık figürlü mineli bardak parçalarıdır. Bir benzeri olduğu düşünülen ve balıklı bardak olarak adlandırılan eser British Museum'da sergilenmektedir. Masal ve burç hayvanı olarak sembolize edilen bu figür mîmârîde seramikte ve cam malzemede kullanılmıştır. Türk-Çin hayvan takviminde bulunan bu figürün balık ve yumurtalarından dolayı bereket ve bolluk simgesi olarak kullanılmış olmalıdır. İbn Bibi aktarımında balık üzerinde duran dünyadan ve balığın merkez alındığı bir anlam boyutundan söz etmektedir.

Yurt dışındaki müzelerde bulunan bir başka örnek ise British Museum'da sergilenen avcı figürlü bir cam parçasıdır. Mertlik ve yiğitlik simgesi olarak kullanılan avcı figürü mâvi zemin üzerine yaldızla detaylı bir şekilde işlenmiştir. Anadolu Selçuklu uygarlığında cam malzemenin kullanımına dâir veriler arkeolojik buluntular dışında da değerlendirilebilmektedir. Bu anlamda Zekiye Uysal'ın târihî belgeler eşliğinde ortaya çıkardığı tespitler Anadolu Selçuklu cam üretimi hakkında önemli bir alan açmıştır. Uysal İbn Bibi'ye âit Selçuk-nâme'de ve benzeri metinlerde cam malzemeye dâir verileri değerlendirmiş bunun yanında dönem yazmalarında bulunan minyatür-

lerde cama dâir izler tespit etmiştir. Ebu'l-İzz İsmâil bin er-Razzâz el-Cezerî'ye âit Otomata adıyla bilinen eserinde ki minyatürlerde betimlenen kadehlerin benzerleri Kubadabad bulunan ters koni biçimli kadehlere benzemektedir. Erdoğan Merçil tarafından Anadolu Selçuklu devri meslek hayâtı üzerine yapılan bir çalışmada, dönem zanaatçıları arasında camcı ve şişecilerin bulunduğu tespit edilmiştir. Ahmet Eflâkî'nin *Menâkıbü'l Ârifin* adlı eserinde Mevlânâ'nın bir dialoğunu aktarmaktadır. Bu eserde Mevlânâ'nın "Bizim Mansur Hallaç değil miydi? Şeyh Ebubekir dokumacı değil miydi? Ve şu öteki kâmil insan camcı değil miydi?" sözleri aktarılmıştır. Bu verilerden bu dönemde bir camcılık mesleğinin icrâ edildiği sonucu çıkarılmaktadır.

Cam Sanatı târihî ve arkeolojisi çalışan bilim insanlarının genel kanısı bu üretimin Suriye ve Irak kökenli olması noktasındadır. Suriye bölgesinde çok sayıda bulunan cam buluntular bölge bölge tasnif edilmiştir. Fakat girişte belirttiğimiz gibi Anadolu coğrafyası henüz net bir tanımlama yapma olanağı vermemektedir. Cam ustalarının gezgin olması ve cam üretiminin ve ham madde tedârik işlemlerinin sanıldığı gibi zor olmadığı bir gerçektir. Tüm bu bilgiler berâberinde bir karmaşa da doğurmaktadır. Gerek mîmârîde gerekse küçük sanatlarda zanaatı ve sanatı birleştirip ustalık isteyen ürünler ortaya koyan bir kültürün cam üretimi yapmış olması güçlü bir ihtimal olarak değerlendirilmelidir. Kazı çalışmalarının ve bilimsel analizlerin devam etmesi hâlinde bu olasılığın bir gerçekliğe dönüşeceğini düşünmekteyiz.

ARIK, Rüçhan, *Kubad Abad*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İst 2000.

ÖZGÜMÜŞ, Üzlifat, *Anadolu Camcılığı*, Pera Yayıncılık, İst 2000.

UYŞAL, Zekiye, *Kubad-Abad Sarayında Selçuklu Cam Sanatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2013.

www.asyep.com.tr

Prof. Dr. Ömer Faruk Akün ile Röportaj-3¹

Zeynep Uluant

-Hocalarınızı anlatıyordunuz...

-Câferoğlu'nun da talebeyle temâsı çok iyiydi. Onun, Türkoloji'nin târihini teşkil edecek bir de koca sicil defteri vardı. Burada talebe hakkında bilgi ve resim yer alırdı. Ben 1943 de girdiğimde o deftere künyem yazılmıştı. Talebenin derdiyle meşgul olurdu. Bir talebenin derdi varsa öyle uzaktan bakmaz yardımcı olmaya çalışırdı. Bizim sınıfta hâli vakti yerinde olmayan çocuklar vardı. Kızılay'dan onlara palto filan temin etmişti. Bir ara talebe cemiyeti başkanlığı yapmış-

¹2016 Temmuz ve Ekim sayılarında yayınlanan ilk iki bölümü yayımlanan röportajın üçüncü ve son bölümüdür.

2001 yılının Eylül ayında, hocam Fâruk Akün'ün evinde yaptığım bu mülâkatı, kendisinin son derece titiz ve kılı kırk yaran meşrebi ve çalışma üslûbu dolayısıyla bir türlü yayınlamak nasip olmamıştı. Deşifre ederek kendisine verdiğim röportajı, daha iyi hâle getirmek istediğimi, vakte ihtiyâcı olduğunu, özürler dileyerek söylüyor fakat bir türlü bu vakit gelmiyordu. Üzerimde büyük emeği olan bu kıymetli hocamın mükemmeliyetçi meşrebine saygı göstererek, kendisini rahatsız etmedim. Sonraları da müteaddit defâlar, çeşitli vesîlelerle kendisiyle görüştük. Meselâ *Kubbealtı Lugatı*'nın, Topkapı Sarayı'ndaki tanıtım gecesine, yeni geçirdiği kalp ameliyatı sonrası, ona her işi kolaylayan kıymetli eşi Nebîle Hanım'la birlikte gelmişti. Hattâ kısa bir zaman sonra Lugat hakkındaki fikirlerini söylemesini ricâ ettiğimde kırmamış, kaydettiğim kısa konuşmayı *Akademi Mecmuası*'nda yayınlamıştık.

Kendisinin, 2 Mayıs 2016 günü vefat haberini aldığımda ilk aklıma gelen, senelerdir bilgisayarımda bekleyen bu röportaj metni oldu. Hüzünle satırlara dalarak, geçmiş günlere gittim. Mülâkâtın bilhassa şiirle ilgili kısmını, bir türlü içine sindiremediği ve bana defâlarca bunu söylediği için, titiz ve mükemmeliyetçi ruhuna hürmeten, (zaten pek de uzun olmayan) o bölümü çıkarmayı uygun bulduğumu söylemeliyim. Hocamın yoğun işleri ve titizliği dolayısıyla, kayıt cihazından deşifre ettiğim konuşma metnin karşılıklı kontrolünü yapamadığımızı da belirtirim.

Evinin her köşesine yayılmış arşiv misâli belgeleri göstererek, "Eşim bana tahammül ettiği için evliyâdır" dediği Nebîle Hanımefendiye, babasına bilhassa son aylarında kesif bir muhabbetle bakan kızı Neslihan'a sabırlar, yüreği, son ânına kadar, vatan millet sevgisi ile çarpan aziz hocama ise Allah'tan rahmet diliyorum. Âlimin ölümü âlemin ölümüdür.

tı. Çanakkale'ye muhârebe sâhasına muayyen günlerde götürürdü. Çabuk hiddetlenirdi ama saman alevi gibi on dakika sonra sönerdi. Geniş bir bilgisi ve dil avantajı vardı. Rusça ve Almancayı anadili gibi biliyordu. Rusya'dan başka Berlin'de de üniversitede çalışmış ve meşhur Profesör Bang'ın talebesi olmuştu. Dünyâda ilk defa olarak Türk dilinin târihini yazdırdı, sizin de okulda okumuş olmanız lâzım.

Rahmetli Saadeddin Buluç da senelerce Türkoloji kongrelerini düzenledi, başkanlığını yaptı Almancası mükemmeldi. Ama eser sayısı fazla değildi.

- Hocam, Sâmiha Ayverdi'nin Türk edebiyâtının son devir yazarlarından olarak edebiyâtımızdaki yeri hakkında neler söyleyeceksiniz?

- Önce peşinen söyleyeyim ki hak ettikleri yeri bulamamışlardır. Sâmiha Ayverdi eski Türk kültürünün büyük muhâfızı, yaşatıcısı, nâkili olarak mâhut kesim tarafından hiç de sempatik bulunmamaktadır. Sâmiha Ayverdi bir defa çok verimli bir kadın yazarımız olmuştur. Gerek Roman sâhasında gerek kültür sâhasındaki çalışmalarında çok velûttur... Onun eserleri bilineni tekrardan ibâret değildir. Meselâ hâtıra sâhasındaki eserlerini de düşünecek olursak ilk defa ondan duyulan bilgilerdir. Hayâtının husûsiyeti dolayısıyla, çünkü âilesi de seçme, münevver bir âile... Eski devri ilmi ve kültür zenginliğiyle bol bol yaşamış. Sâmiha Hanım şuurlu yaşamış, yaşarken de farkında olmuş o devrin fazîletlerinin, değerlerinin... Türk cemiyetinin siyâsî hayâtındaki değişmelerinin tam müşâhidi olmuş. Çocukluğundan, genç kızlığına kadar Türk cemiyeti, İstanbul nasıl değişmiş ve bunun ıztırâbını hissetmiş. Sâmiha Ayverdi Hanım'ın romanlarını okuduğunda bir okuyucu sadece bir mâcerâlar silsilesini değil bir kültürü de hissetmiştir. O, kültür romanı çıғırında kalem oynatmıştır. Meselâ *Mesihpaşa İmamı*. O zamâna kadar din adamları eserlerde hep figüran olarak yer almışken bu romanda ilk defa hâdiseler

bir din adamının etrâfında geçer. Meselâ *Osmanlı Asırları*'nda, *Edebî ve Mânevî Dünyâsı İçinde Fâtih*'de Sâmiha Hanım alelâde bir kronikçi değildir. Vakalar ile târihimiz üzerinde düşünen ve düşündürmesini bilen bir yazar durumundadır. Mektupları ayrı bir değerdir. Geniş perspektifi dikkate değerdir. Birçok eserinde günlük meselelerden yola çıkarak değerlendirmeler yapar. Sâmiha Hanım'ı iki yönüyle düşünmemiz lâzım. Bir edebiyatçı olarak bir de mütefekkir olarak. Sâmiha Hanım'ın yaptıklarını bugün bir başka kimse yapabilmiş mi? Hayır. Kendisi sâdece eserlerinin kalitesi olarak değil bir kültürün, bir tarzın temsilcisi olarak da örneğine ender rastlayabildiğimiz bir şahsiyet. Demek ki bir bakıma nev'i şahsına mahsus diyebiliriz. Sâmiha Hanım'ın eserlerini ben kırklı yıllardan beri biliyorum. Sâmiha Hanım'ı önce dar bir çevre tanıyor. Bâbıali kalemi değil kendisi. Dar bir kültür çevresi biliyor. Fakat Sâmiha Hanım ilk birkaç romanının yazarı olarak kalmadı. Çok velûd bir kadın yazarımız. Yazdığı eserler de birbirinin tekrarı değil, hepsinde ayrı bir ses var. Belirli bir hedeften veya kaynaktan gelen ayrı ayrı sesler. Sâmiha Hanım lâyık olduğu değerlendirmeye yavaş yavaş gidiyor. Zaman hükmünü verecektir. Bugün Sâmiha Hanım'ı anlamamış olanlar, fikir bakımından ona hiç sempati duymayanlar, eminim ki doğruyu bulacaklardır. Hamdi Bey için de bu böyleydi. Hamdi Bey bir gün geldi. Odalarımız yan yanaydı. Hiddetten sapsarıydı ve elleri titriyordu. Önüme *Sabah Gazetesi*'ni uzattı ve "oku" dedi. *On dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı* adlı eseri hakkında Hilmi Ziyâ diyor ki: "Hamdi Tanpınar'ın bu söylediklerinin çoğu –önsözü dâhil- bizim Yahyâ Kemal'in sofrasında, Yahyâ Kemal'in ağzından dinlediklerimizdir" Yâni Hamdi Bey'in kitabının orijinalitesini sıfıra indirmek istiyor. Yâni şunu demek istiyor bunlar Yahyâ Kemal'den kapma fikirlerdir. Hamdi Bey buna çok üzölmüştü. Onun bir de jurnali vardı. Vefâtından sonra kitaplarını maalesef kardeşi sattı. Sahafalarda rastlamıştım ona fa-

kat şu bakımdan ki çok sıkıntı içindelerdi. Edebiyat Târîhi'ne gelelim. Basıldı, fakülte çok az bir telif hakkı verdi. Tâ Vatikan'a kadar uzandı, oradaki arşiv vesîkalarını bir takım resimleri, gravürleri, tabloları elde etti. Gayret sâhibi insandı. Ama maalesef hayâtında kıymeti bilinmedi. Meselâ Fransa'ya gidişi yaşlılık zamânıydı. Ölümünden ancak dört beş sene evvel bu fırsat verilmişti. Meselâ talebe müfettişi, kültür müfettişi olarak kendi partisi içinde dahi ayağı kaydırılmıştı. O devir edebiyatçıları arasında bir kıskançlık vardı. Hiç yazı yazılmamış değildir, tek tük yazılar çıkmıştır ama hakkıyla değeri bilinemedi. Hasan Âli'nin müspet işlerinden birisi Hamdi Bey'den eserlerini istemesidir. İlk olarak *Beş Şehir, Yaşadığım Gibi (makâleler)* neşredildi. Fakat ölümüyle ortada kaldı. Hatta makâlelerin planını berâber yapmıştık. Hamdi Bey'in değeri şimdi şimdi anlaşılmaya başlandı. İnaniyorum ki Sâmîha Ayverdi hakkında da zaman içinde doğru değerlendirmeler yapılacaktır.

Sohbet çok tatlıydı fakat vakit epey ilerlemişti. Üstelik Nebîle Hanım Efendi'nin hazırladığı o pek lezzetli çay ikrâmının da tadı hâlâ damaklarımdayken hocadan müsâade istemek durumundaydım. Dinlenecek daha pek çok şey vardı ama onları bir başka sefere bırakarak değerli ev sâhiplerinden izin istemek zorunda kaldım. Akün Hoca'nın müktesebâtından faydalanmak gerçekten beni o güzel üniversite yıllarıma geri döndürmüştü. Kıymetli dört saatini bana ayıran hocam ve eşine gerçekten minnettârim. 🙏

Aysel Yüksel¹ ile Mülâkat

Dr. Fâtih Erbaş

F-Efendim müsâadenizle öncelikle Aysel Yüksel'in doğduğu zamandan başlamak isteriz. Aysel Yüksel hangi isim ve soy isimle, nerede, kimin evlâdı olarak dünyâya geldi.

A-Ben 1937 yılında Arapgir'de, Münevver Hanım'la Yâkup Bey'in kızı olarak dünyâya geldim. İsmi Yüksel olan bir erkek ikiz kardeşim vardı, rahmetli oldu. Ben önce doğmuşum, arkamdan kardeşim Yüksel gelmiş fakat erkekle o kadar meşgul olmuşlar ki beni bir tarafta unutmuşlar. Kızarmışım, rengim değişmiş. Teyzem hemen ılık şekerli bir su vermiş, altıma da höllük adı verilen ısıtıcı toprak koymuşlar ve kendime gelmişim. O zaman tabî hastahâne filan yok bütün bunlar evde oluyor. Evde iki erkek var, üçüncü doğmuş, tek kız olduğum halde benimle değil kardeşimle ilgilenmişler. Biz 7 aylık doğmuşuz. O kadar zayıfmışız ki elimi böyle bağladığım zaman deriler soyulurmuş, pudralarla ve tülbentleri eklem yerlerimize koyarlarmış, öyle bir devreden geçmiştiz. Bu hem Anadolu'nun o zamanki şartlarını göstermesi bakımından, hem de bizim hayâtımız bakımından önemli.

F-Babanız ve annenizle ilgili bilgi verir misiniz?

A-Annem ev hanımı. O tarihlerde, bundan 78 sene önce, hanımların çalışması diye bir şey yok. Âilem Arapgir'in tanınmışlarındandı. Maddî imkânlarımız çok iyiydi. Fakat babam üç kere iflâs etmiş. O zamanlar ticâretle uğraşıyormuş. Annem ve babam mütedeyyin in-

¹ Ayverdi Enstitüsü Müdüresi, Sâmiha Ayverdi'nin yardımcısı ve sır kâtibi

sanlardı ama babam o devrin erkeklerinin yaşayışına uygun olarak daha havâî bir hayat sürmüştü. Ama bilir misiniz, babam Kâdirî idi, müntesipti. Annemlerin evi de tekke demeyeceğim ama tekkenin ocağı gibi imiş. Anneannemin de bir şeyhi vardı, “Saçlı Şeyh” derdi. Mûsıkî ile birlikte cehrî zikir yapılırdı. Annem babam namazlarını kılar, oruçlarını tutarlardı. Kandil günlerini bilirlerdi. Böyle bir evde büyüdüm.

F-Ninenizi, dedenizi, büyükannenizi, büyükbabanızı gördünüz mü veya birlikte yaşadınız mı?

A-Baba tarafından dedemi gördüm. Ben 6 yaşımdayken vefat ettiler. Berâber yaşamadık ama yazın giderdik ve yazı hep berâber geçirirdik orda. Biz Elazığ’dayken onlar Arapgir’de kalıyorlardı.

F-İlkokula nerede başladınız?

A-Elazığ’da başladım, iki sene sonra Bursa’ya geçtim, orada bitirdim. Ondan sonra orta biri Uşak’ta okudum, orta ikiyi Kütahya’da okudum, orta üçü İstanbul’da okudum, Babamın aldığı ihâleler sebebiyle... Ondan sonra ortaokulun son senesinde babamın işleri bozuldu. Bir zamanlar çok müreffeh bir hayat yaşamış babam. Adı “pâdişah”mış arkadaşlarının arasında... Ağabeylerimin birisi tıpta, birisi hukukta okuyordu ve bana “sen okuma” demişlerdi. Annem dikiş dikmek zorunda kalıyordu. Ev işlerine yardım ederim diye düşünmüşler fakat ben okumaya o kadar meraklıydım ki... Günlerce suratımı astım, yemek yemedim. Annem evin idâresinde çok hâkim bir insandı, babamdan çekinirdi ama tâbirin tam mânâsıyla irfan sâhibi bir Osmanlı kadınıydı. “Kızı okula gönderelim” dedi. Ben o zaman imtihâna girmiştım. Edirne öğretmen okuluna yatılı olarak gittim.

F-Sene kaç?

A-1955'te Edirne öğretmen okulunu bitirdim. Eğitim Enstitüsünü İstanbul'da okumak istedim. O zaman durumumuz biraz daha düzelmeye başlamıştı.

F-İmtihanla mı giriliyordu Eğitim Enstitüsüne o zaman?

A-Evet. Nihad Sâmî Bey, Orhan Şâik bey gibi hocalar bizi imtihan ettiler. O zaman İstanbul Çapa Eğitim Enstitüsü çok kaliteli bir okul. İmtihanda ne sordular, ne dediler hiç hatırlamıyorum. Bursa'nın bir köyüne öğretmen olarak tâyin olmuşum, az bir zaman sonra kazandınız diye haber geldi. İncacıma göre bizim iki hayâtımız var; biri tabîî hayâtımız, yâni hayâtın gerektirdiği hayat tarzımız var. Bir de onun içerisinde bizi hazırlayan mânevî bir hayat tarzımız var. Mânevî hayâtımız nasıl olması gerekiyorsa maddî hayâtımızı da o yöne sürüklüyor. Bu şekilde Nihad Sâmî Beyle tanıştım. Nur içinde yatsın Nihad Sâmî hocanın bende çok tesiri vardır. Beni Sâmîha Anne ile tanıştıran odur.

F-Allah rahmet eylesin, okulunuzun adı Çapa Eğitim Enstitüsü mü?

A-Çapa Eğitim Enstitüsü İlk Öğretmen Okulu. Yüksek Öğretmen Okulu da oradaydı. Biz ayrı ayrı yerlerde okuyorduk. Bahçenin arka kısmında kızların yatakhânesi vardı binânın en üst kısmında erkeklerin yatakhânesi vardı. Nihad Sâmî Bey hem bizim hocamızdı, hem de yüksek öğretmen okulunun. Oradan yetişen ve ağabey olarak seslendiğimiz önemli kişiler vardır. Orhan Şâik beye düşebilirdim ama Nihad Sâmî Bey'e düştüm. Geldiğim sene îtibârıyla hasbelkader iyi talebeleri arasında oldum. Dikkatliydim. Hoca ders kitaplarının tashihlerini bana vermişti. Eğitim enstitüsü iki sene. Mezun olunca beni Urfa Erkek Sanat Enstitüsüne verdiler. O zamânın şartlarında mümkün değil, 19 yaşında bir kızı yalnız başına göndermezler.

O zaman çok zayıftım. Etrâfımızdaki ahbap, eş, dost dedi ki “Urfa’ya nasıl gidersin? Erkek Sanat Enstitüsü en haylaz, sınıfta kalmış çocukların gittiği bir mektep, masaya bıçağı vurur derler ki: hoca bana not vereceksin. Sen bunlarla nasıl başa çıkacaksın?” Ve ben de gitmedim.

Yatılı okuduğunuz için de tazmînat ödemeniz lâzım, Işık Lisesi’ne mürâcaat ettim, tamam dediler. Ben artık işe başlamayı bekliyorum. Sonra aradılar “Kusûra bakma mektebin sâhiplerden birisinin yakını emekli olmuş. Onu almak zorunda kaldık.” Şimdi bakın mânevî haritam beni nelere hazırlıyor. Sonra ben memur olarak Demirbank’a girdim. 13 gün çalıştım. Derken bir gün Nihad Sâmi Bey’den bir telefon aldım. “Aysel, Fetih Cemiyetinde benim asistanım ve sekreter olarak çalışacak birine ihtiyâcımız var, gelir misin?” Hocam beni ister de ben nasıl gitmem. Aldığım maaşı îade ettim ve Fetih Cemiyeti’nde çalışmaya başladım. Sene 1957 Ekimi idi.

F-O zaman da Fetih Cemiyeti şimdiki yerinde, Merzifonlu Karamustafa Paşa medresesinde miydi?

A-Hayır. Sultanahmet’te bir han vardı, Fetih Cemiyeti orada çalışıyordu. Oradan Fâtih Câmîi’ne geldik. Oradaki medreselerden birindeydik. Ondan sonra şimdiki yerine geldik.

F-Geldik en önemli noktaya. O zamana kadar siz Sâmiha Hanımı hiç bilmiyorsunuz değil mi?

A-Hayır, hiç tanımıyorum.

F- Mânevî yönünüz nasıl?

A-İnanç var ama pek tatbîkat yok. İnançlı bir gençtim. Hamdolsun Nihad Sâmi Bey’in talebesi oldum. Mütedeyyin bir âilenin evlâdıyım tüm mânevî değerlere hürmetimiz var ama kültürümüz hakkındaki bilgim yeterli değil. Nihad Sâmi Bey bizi öyle yetiştirdi ki biz bunları

anlamasak bile sevmesini öğrendik. Yâni bütün bu mânevî değerlerimizi, millî değerlerimizi, hepsini bize öğretti. Biz bir an önce gidelim de çocuklara öğretelim hevesi içinde yetiştik. Hocamın o tarafını başka hiçbir hocada görmedim.

Hocamın bir tarafı da vardı ki talebeye büyük insan gibi çok kıymet verirdi. Biz saçma sapan sorular sorarız, hiç gülmez alay etmez, azarlamaz. Sanki gâyet doğru düzgün bir şey sormuşuz gibi. Arkadaşlarımızın soruları vardı onlara gâyet güzel cevaplar verir yâni karşısındakini şahsiyet olarak görür idi. Öğretmen olacak onların şahsiyetine hürmet etmek lazım gibi muâmele ederdi. O bakımdan Nihad Sâmi Bey diğer hocalarımızdan çok farklı idi.

Fetih Cemiyetine gelişimin üçüncü beşinci günü, Nihad Sâmi Bey, Ekrem Hakkı Ayverdi, Sâmiha Anne, Feridun Dirimtekin'den müteşekkil bir İstanbul Enstitüsü vardı. Onların da aylık toplantılarında ben zabıt tutacağım, sekreter olarak. Nihad Sâmi Bey, nur içinde yatsın, bana dedi ki: Hanımefendiye dikkat et!

F-Size Sâmiha Hanımı işâret etti, öyle mi?

A-Evet, Ben ilk defa orda gördüm elini öptüm Sâmiha Anne'nin. Tabî bâzı şeyler dille ifâde edilmiyor ama gönülde alışveriş oluyor. Hiçbir şey bilmediğim halde "anne" demek geldi içimden.

F-İlk görüşünüzde mi?

A-İlk görüşümde evet. Kendisine Sâmiha Anne dendiğinden de haberim yok. Sâmiha Anne beni Cağaloğlu'nda Tan Apartmanı'nda oturan Mehmet Dede'ye Kur'an öğrenmem için gönderdi. Aynı dönemde *Edebi ve Mânevî Dünyası İçinde Fâtih* kitabının ikinci bas-kısı öncesi tashih işlerini ben yapıyordum.

F-O zaman Sâmiha Hanım'ın kitaplarını İstanbul Fetih Cemiyeti mi basıyordu?

A-Evet, Fetih Cemiyeti basıyordu. Böyle olunca ben Sâmiha Anne ile daha yakın irtibat kurmuş oldum. Ayda bir toplantıların dışında kitap dolayısıyla da bir araya gelmeye başladık. Ben onun gönüllü olarak sekreterliğini yapmaya başladım. Bu arada da Mehmet Dede'ye gidip geliyordum. Böylelikle tasavvufa bir kapı açılmış oldu.

F-Kaç kişiden müteşekkildi heyetiniz?

A-Altı yedi kişiydik. Özcan Ergiydiren, Kemal Aren, Turgut Alsirt, Bayram Yüksel ve diğer arkadaşlar. Bizi bir gün Fâtih'e, Ekrem Hakkı Bey'in evine çağırdılar. Orada bir toplantı olacakmış. Genciz diye hizmet için bizi çağırmışlar. Bana kapıyı Bayram (Aysel hanım'ın eşi) açmış.

F-Bayram Bey sizi ilk orada mı görmüş? (gülüşmeler)

A-Evet öyle olmuş. Burada resmen bir dergâh ismi yok ama büyüklerle olan muâmelelerimiz ile tasavvuf âdâbını öğrendik. Biz ilk paşmakçılıkla başladık.

F-Ne demek o?

A-Paşmakçılık, gelen misâfirlerin ayakkabılarını alıp yerine koyacak-sın sonra giderken onlara vereceksin. Paltolarını, mantolarını alıp asacaksın, sonra giderlerken onlara geri vereceksin.

F-Bu ifâde hangi anlayışın ifâdesi?

A-Tasavvufta ilk giren bununla başlar, biz de buradan başladık. Bâzen çok kalabalık olurdu. Misâfirlerin hepsi de mühim insanlar, o kadar çok ayakkabının, paltonun ve mantonun sâhiplerini karıştırmamaya çalışmak çok heyecanlıydı. Bu işler konusunda bir Mami vardı (Medine'den gelmiş, evin hizmetlisi bir insandı) o bizi yönlendirirdi. Meselâ bir yanlış yaptık mı, bizi azarlardı, fakat Fâtih Bey şimdiki gençleri anlamam mümkün değil. O hava içerisinde Ma-

mi'den azar işitmek bizim için bir pâyeye idi. Mami bana şöyle şöyle dedi, fırçaladı, ben fırçayı yedim diye birbirimize zevkle anlatırdık. Kırılmazdık, hürmetimizden de bir eksiklik olmazdı. Çünkü onun o katı disiplini bizi burada hazırlardı. Hem hazırlardı hem de buranın nizâmı bakımından çok ehemmiyet taşırdı. O hava içinde biz böyle böyle yetişiyorduk.

F-Hiç terfi almadınız mı ayakkabıcılıktan?

A-Sonra arkamızdan gelenler olursa onlar alıyordu vazîfeyi. Hem ayakkabıcılık yapıyorduk, hem çay ve ikramları dağıtıyorduk. Hep-sini yapıyorduk. Bizim yerimize yeni gençler gelince biz o işleri yap-mıyorduk.

F-Sâmiha Hanım sizi daha sonra çalışma arkadaşı olarak daha da yakınına almış.

A-Sâmiha Anneye bu yakınlığımda Nihad Sâmi Beyin çok büyük bir rolü vardı. Hoca, “muhakkak yazın, yazılısına bakın, hâfızanıza güvenmeyin” derdi. Çok titiz çalışırdı. Yahyâ Kemal'in şiirlerini hocayla berâber hazırlardık. Dokuz tashih yapardık. Dokuz defa... Çalışma hayâtı çok titizdi. Çok dikkat ederdi. Meselâ diyelim ki Mehmet Âkif'ten bir şiir yazacaksa, Mehmet Âkif'in yazdığı gün yazılmış olan makâleleri, incelemeleri okumak isterdi. Hiçbir zaman, “ben hocayım, ben büyüğüm, edebiyat târihini yazdım” demedi.

F-Aysel Hanım, Sâmiha Hanım'ın sizin için “O kişi için şu kim ise, sen de benim için olsun,” gibisinden bir şey dediğini duydum.

A-Öyledir de yalnız söylemekten edep ederim.

F-Estağfurullah, yalnız şunu arz etmek isterim, Ben bunu, Aysel Yüksel'in veya sizin gibi insanların nefislerini okşamak için yapmıyorum. Benim derdim gençlere bâzı şeyler anlatabilmek. Nihad Sâmi Bey niye filancağı değil de Aysel Yüksel'i seçti. Sonra Sâmiha Ayverdi gibi

güzel bir insan Aysel Yüksel'e niye güvendi? Neler yaptırdı? Bunlar çok önemli şeyler. Gençler için çok önemli.

A-Söylediğiniz şey... Artık çalışmalarımız çok ilerlemişti her gün gidiyordum. Çalışmalarımızın birinde buyurdular ki, teşbihte hata olmaz, Hz Mevlâna için Hüsâmeddin Çelebi ne ise, sen de benim için osun. Meselâ bana, "sır kâtibi" demişler. Bunu ben bilmiyordum. Ama birlikte çalışırken birlikteliğimizde olanların mahremiyetine dikkat ediyordum. Erzurum'dan doktorasını yapan bir hanım vardı, Banu Çiçek Kırzioğlu, gelip konuştukları zaman benim yaptığım vazifenin "sır kâtipliği" olduğu ona söylenmiş, ondan ben öğrendim. Sâmiha Anne'ye çok yakındım ama azarını da işittim. Ah keşke olsa da yine duysak çünkü Sâmiha Anne'den azar işitmek iltifâtından çok daha mühimdir.

F-Neden

A-Çünkü iltifâtını herkese yaparlardı. Hiç kimseden esirgemezdi. Bilhassa gençlere daha yakın davranırdı. Gençleri yaklaştırmak için... Ama ne kadar yakın ise o kadar disiplinli olurdu.

F-Bu bir yakınlık işâreti, anladım.

A-Benim anladığım gördüğüm mânâda öyle idi. Azarlamaları da o kadar tatlıydı ki.

F-Sâmiha Hanım'ın bir azarını anlatmak mümkün mü, eğer özel olmazsa?

A-Yazıyla ilgili bir şey olmuştu. "Bunu Halil'e sor!" dediler. Ben de o mevzû âcil bir şey değil diye hemen söylemedim. O aralar da görmedim Halil Bey'i, Sâmiha Anne'nin yazılarını yazıyordum. Halil'i gördüğüm zaman söylerim, dedim. Sordular "Efendim daha görmedim" dedim. Bir daha sordular. İkinci defa sordurmamam lâ-

zımdı. Sordurdum. Üçüncü defâsında dediler ki “İşin küçüğü büyüğü yoktur, her şey ehemmiyetlidir.” İşte bu bir azar. Bana yetti.

Sonra evlendim çocuğum çocuğum oldu. Büyük oğlum Mahmut küçükken, “Anne, sen Sâmiha Anne’nin robotusun” derdi. Evet, çünkü Sâmiha Anne söz konusu olunca her şey duruyordu. Telefon ederler, meselâ ocakta yemeğim varsa, ben ocağı söndürürüm. Ütü yaparsam, ütünün fişini çekerim. Hemen koşarak giderdim. Hayâtımda öncelikliydi. İlk önce gelirdi. Hemen gider Sâmiha Anne’nin yazılarını yazardım. Çocuklarım Ayşe, Mahmut ve Kerrar’a müteşekkirim. Beni bu kadar serbest bırakmasalardı, bana yardım etmeselerdi, ben başaramazdım. Eşim dâhil, mutfığa da girdiler, ev işi de yaptılar, bu bakımdan hepsine müteşekkirim.

F-Aysel Hanım, benim için önemli olan şu noktaya dönmek istiyorum. Sâmiha Hanım’ın yakın halkasına ne zaman ve nasıl girdiniz ve nasıl sır kâtibi olabildiniz?

A-Şöyle söyleyebilirim 1957-58 gibiydi, çalıştığım için (Emekli olduğum 1980 yılına kadar bir yandan da Fetih Cemiyeti’nde çalıştım.) boş zamanlarımda hizmetlerini yapıyordum, Bunlar hep böyle devam etti, kitaplarla ve yazı işleriyle... Bir de meselâ o zaman fotokopi yok daktilo var, karbon kağıtları var. Siyah karbon kâğıtlarını araya koyuyordum bir defada 5 veya 6 kopya çıkıyordu, Sâmiha Anne yazılarını devamlı dağıtırlardı, onun için çoğaltıyordum. Diyelim ki size lâzım oldu, okumanızı istedikleri bir şeyi hemen söylerlerdi ben o yazıyı verirdim. 6-7 sefer çoğalttıklarım olurdu.

F-Evlilik, çocuklar, ev işleri, Fetih Cemiyeti’nin işleri, Sâmiha Hanım’ın işleri... Başka?

A-Bu arada okullarda haftada 12 saate kadar hocalık yaptığım olurdu. Edebiyat, Türkçe, haftalık 12 saat hakkımız vardı bizim. Nerede

çalışırsak çalışalım. Öğretmen olduğum için Fener Rum Lisesi'nde, Vefâ Lisesi'nde ve Çapa Ortaokulunda çalıştım.

F-Efendim, Sâmiha Hanım'la birlikte çalışmanıza dönersek...

A-Ben emekli olana kadar gittikçe daha sık çalıştık. Fâtih'teki evimizi alırken, Sâmiha Anne'ye yakın olsun diye düşündük. Ben iki üç dakîkada geliyordum ve daha sık çalışmaya başlamıştık Sâmiha Anne'yle... Bir azarını daha söyleyeyim Sâmiha Anne'nin... Birisine bir mektup yazmışlardı, ben de eve döneceğim çıkıyorum. O arada mektubu oturma odasında unuttum. Ayakkabımı da giymiştim. Hiç düşünmeden Suzan ablaya mektubu getirmesini ricâ ettim. Acele de eve gideceğim. Sâmiha Anne dedi ki, "Bir daha böyle yaparsan bir daha sır kâtipliği yapamazsın."

F-Yâni, ketumlukta gevşeme olmayacak...

A-Söylerler, yaparım. Kimse bilmez.

F-Bu, hayâtı boyunca sürdü.

A-Tabîî, 1980'den sonra her gün çalışmaya başladım. On buçukta gelirdim, öğleyin çıkardım. Hâtıra, makâle cinsinden çıkarılan şeyler var ki, kendileri akşamdan ya eski yazıyla ya yeni yazıyla yazmış olurlardı, Her iki halde de önce onu okuturlardı. Dinlerdi, değiştirecekleri bir şeyleri varsa değiştirirler, ondan sonra ben o yazıyı eve götürürüm, evde 5 nüsha kopyasını alırdım. Bâzen yetişemezdim. Kemal'den, Zafer'den ricâ ederdim. Bir gün birisine bir yazı göndereceklerdi, elimde de tek nüsha kalmıştı. Onu ver dediler, veremem efendim, müsâadenizle çoğaltayım vereyim, dedim. Bu yazılardan bir nüshasının bende kalmasını, bir nüshasının torunu Sinan'da, bir nüshasının da ilhan Ablâ'da olmasını isterlerdi. Yâni her yazdığım yazıdan önce üç nüshasını ayırırdım. Onlara verirdim sonra bende-kiler bir arada toplanırdı, tek kalmış olan nüshayı da, bu sebeple

ben Sâmiha Anne'ye çoğaltayım vereyim dedim. Aşağı yukarı bir kitap çıkardı. Kitapları târîh sırasına ve alâkalarına göre dizdim, götürürdüm kendilerine, hiç değıştirmediler sıralarını. Kitaba bir de uygun bir isim söylerlerdi, kitap çıkardı, Râtibe'den sonrası bütün kitapları kendileri öbür âleme geçtikten sonra hazırladık.

F-Sâmiha Hanım'ın vefâtından sonraki gelişmeler hakkında bilgi verir misiniz?

A- Sâmiha Anne 1993'te öbür âleme geçtikten sonra, 94 senesinde İlhan Ayverdi Ablamız burada bir toplantı yapmıştı. Hepimizi çağırmıştı. Ayverdi Enstitüsü kuruldu. Bana da enstitünün müdürlüğünü teklif etti. Tabî ki benim için bu bir şerefti. Hep Sâmiha Anne'nin hizmetinde oldum. İnşallah ölene kadar da olacağım.

F-Başka neler yapmayı planlıyorsunuz?

A- Malzememiz çok, bitmiyor, mektuplar başladı biliyorsunuz. Onlar 7-8 belki daha fazla kitap olacak. Sonra yazılarından neşredilmemiş olan daha bir iki ciltlik, yazımız var. Bunlar neşredilecek. Mektupların içerisinde münferit mektuplar var. O mektupların içinden seçip kitap hâline getireceklerimiz var. Eski yazıyla yazılmış Sâmiha Anne'nin yazıları veya gelen yazılar var. Onları yeni yazıya geçireceğiz.

F- Şimdi biraz geçmişe dönelim. Yahyâ Kemal Enstitüsü nasıl ve ne zaman kuruldu?

A-1958 senesinde Yahyâ Kemal vefat etti. Vefat edince, Nihad Sâmi Bey bir enstitü kurulsa diye düşünmüşler. Ekrem Hakkı Ayverdi de aynı şeyi düşünmüş ve aynı zamanda birbirlerine ifâde etmişler. Böylece Enstitü kuruldu. Tabî Osmanlı Türkçesi çok yazı var ve ben okumayı bilmiyorum. Sahaflardan kitap aldım ve kendi başıma okumayı öğrendim.

F-Sâmiha Hanım'la eski yazıya dâir bir hâtıranız var mı?

A-Türk Târihinde Osmanlı Asırları'nı yazıyordu Sâmiha Anne, 60'lı yılların ortasına doğru... Sâmiha Anne bana eski yazıyla bir tomar verdiler. Müsvetteleri daktilo ile yeni yazıya çevireceğim. İlk sayfayı aldığımında "bir" kelimesi dışında hiçbir şeyi okuyamadım. Çok üzuldüm Eve geldim. Okumaya ve yazmaya çalıştım. Çok çalıştım. Başlangıçta bir sayfayı dört beş saatte okuyordum. Sonra gayretle öğrendim. Konu ile kelimelerin ilişkilerini kuruyordum, böyle böyle öğrendim. Salı günleri yazdıklarımı Sâmiha Anne'ye götürürdüm. Karşılıklı okurduk ve yanlış okumuş olsam onları düzeltirdi. Çok şükür pek az hata çıkardı. Bir gün Ekrem Hakkı Bey de eski yazı bilip bilmediğimi sordu. Bildiğimi söyledim. Bana eski yazılı eserlerini verdi ve Osmanlı Mîmârîsi kitaplarının ilk dört cildini de yeni alfabeye çevirdim.

F-Bir hatânızı nasıl düzeltirlerdi?

A-Bir gün evlerinde toplantı var ben de geç kalmışım, evden acele acele çıkmışım, üstümde lâcivert etek ve bluz vardı, evine girerken dolaptan kırmızı bir terlik almışım, Sâmiha Anne'nin elini öpeceğim, bana bir baktılar, elbisemi ve terliğimi gözleriyle işâret ettiler. Ben hemen döndüm koyu renkli bir terlik buldum giydim öyle içeri girdim,

F-Yâni gençlerin giyimindeki uyuma da önem verirlerdi, yönlendirirlerdi öyle mi? Başka neleri nasıl anlatırdı size?

A-Onu demek istiyorum. Her şeye, her şeye, sırf mânevî hayattaki mevzûlar değil zarâfet, nezâket, kültür... Meselâ sofrada berâber olduğumuzda, o zaman torunu Sinan 12 yaşında filandı. Yaramaz bir çocuktü. Onu bizim yanımızda îkaz etmezdi. Yâni, çocuklarınızı başkalarının yanında azarlamayın, onun haysiyetini koruyun, derdi. "Hatâsını söyleyecekseniz karı koca oturun, meselâ yalan söyledi

çocuk değil mi? Siz yalan söyleyen birinin hayâtını olmuş bir hâdisle ile anlatın. Ve onun yalandan dolayı çektiği sıkıntıları, sonuçları ve çektiği çileleri anlatın. Çocuk film gibi onu içine alır” derdi. Âile hayâtı çocuk yetiştirmek filan her şey... Meselâ evlendikten sonra bir gün bizi ziyârete geldiler. O zamanlar annemlerle berâber otuyorduk. Radyonun üstünde ikiz kardeşimle berâber çekilmiş resmi-miz vardı. Sâmiha Anne yavaşça bana dediler ki “ya bu resmi buradan kaldırın, ya da beyin Bayram’la çekilmiş bir resminizi koyun.” Bayram incinmesin kendini orada yalnız hissetmesin diye. Buna benzer çok fazla, güzel nasihatleri vardı.

F-Efendim, biraz da evlilik sürecinizden bahsedelim mi? İsterseniz Bayram Beyi de dâvet edelim (Sohbete Bayram Yüksel Bey de katılıyorlar)

A-Bayram’la evleneceğimiz zamana kadar ben çok daha sık gidiyordum. Sâmiha Anne ile irtibâtım, birlikte çalışmalarım iyice artmıştı. Daha önce bahsettiğim gibi Sâmiha Annelere geldiğim bir gün bana kapıyı Bayram açmış, farkında değilim.

F-Bu evlilik hâdisesi nereden başladı?

A-Bayram’ın bana karşı herhangi bir hissiyâtı olduğuna dâir bir fikrim yok. Biz kızlı erkekli otururuz konuşuruz, vatan kurtarıyoruz, Ciddî meseleler üzerinde fikir yürütürüz. Sâmiha Anne de zaman zaman toplardı gençleri Nihad Sâmi Beyi de dâvet ederdi. Millî ve edebî mevzûlar konuşulur veya kendileri konuşurlar. Biz kızlar ve erkekler, aşağı yukarı her gün ya da en geç iki günde bir bir araya gelirdik. Bir âilenin sekiz dokuz çocuğu gibiydik. Bir gün Bayram bana bir başka arkadaşımızın talebini ilettiler.

F- Başkasının talebini mi?

B-Ne yapayım, istedi, hayır mı diyeyim

F- Siz kendinize istemediniz yâni.

B-Ben önce istemedim çünkü daha mezun olmamıştım. Sen sor, diyen arkadaş, hürmet ettiğimiz, bizden büyük biriydi. Aysel’e söyledim ben, istemedi. Arkadaş olarak gördüğünü söyledi.

F- Peki evliliğinizde Sâmiha Anne’nin hiç rolü yok mu?

A-Tabî var. Karar vermek için Sâmiha Anne’ye sordum.

B- O ayrı. Teklif ederken hiç söylemedim ben. Aklımdan geçmedi yâni öyle bir şey. Düşünsem, sorardım.

A-Tabi Annemden babamdan önce Sâmiha Anneye gittim. Tabî ona doğrudan soramıyorum, İlhan abla aracılığı ile sordum. İlhan abla, Sâmiha Anneye söylemiş ve “Sâmiha Anne o kadar çok memnun oldu, gözleri o kadar çok ıslı ıslı oldu ki, ben onun bu mevzûlarda bu kadar sevindiği çok az defa gördüm” dedi.

B-Ama üzücü tarafı şu, annem babam tanımadıkları için, karşı çıktılar, ama babam biz evlendikten bir sene sonra babam bana yazmaz Aysel’e hitâben yazardı. Yâni, sonradan babam onu benden çok sevdi. İşte böylece evlilik hayatımız başlamış oldu. Şükürler olsun ki saadetle sürüyor.

Efendim, işte Sâmiha Ayverdi Hanımefendi ile çok yakın teşrik-i mesâisi olmuş Aysel Yüksel Hanımefendi ile sohbetimiz böyle sona erdi. Ona önce çocukluğunu, daha sonra da Sâmiha Hanım’la tanıştıktan sonra hayatındaki değişimi ve yaşadıklarını sorduk ve nihâyetinde de kıymetli eşi Bayram Yüksel’in de aramıza katılmasıyla evlilikleri üzerine konuştuk. Ümit ederiz ki, anlattıkları bizlere yol gösterici olmuştur. Güzel günlerde görüşmek dileğiyle...